



UNIVERSITETET I BERGEN

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

NOLISP350

Mastergradsoppgave i nordisk litteratur

VÅR 2020

Forventninger til kvinners livsløp

En lesning av Liv Køltzows *Historien om Eli* og Trude Marsteins *Så mye hadde jeg* i et queertemporalt perspektiv

Martine Neset Gjertsen

Forord

I arbeidet med denne masteroppgaven er det særlig en person jeg vil takke, den alltid hyggelige og hjelpelige veilederen min Anna Bohlin. Hennes kunnskap, engasjement og evne til å manøvrere meg gjennom dette prosjektet har bidratt til betraktelige forbedringer på resultatet. Å ha henne som veileder har vært berikende, og jeg har lært masse underveis. Jeg vil også takke venner og familie for å ha vært der for meg både i samtaler om oppgaven og i samtaler om helt andre ting – det har vært avgjørende for å stå løpet ut. Min venninne og medstudent Iben skal også ha en særlig takk for korrekturlesing og språkvask, et utenforstående blikk skal aldri undervurderes. Til slutt vil jeg takke meg selv for alle timer jeg har tilbrakt foran dataskjermen i både fortvilelse og maktesløshet, det var verdt det.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 Innledning	1
1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	4
1.2 Presentasjon av teori	4
1.3 Presentasjon av romaner	6
Kapittel 2 Resepsjon	8
2.1 Tidligere forskning om Kjøltzows forfatterskap	10
2.2 <i>Historien om Eli</i> i et klasseperspektiv	10
2.3 En psykoanalytisk tolkning av romanen	12
2.4 Dagligspråksfilosofi som fortolkningsverktøy	14
2.5 Romansjangerens muligheter og begrensinger	15
2.6 Språkets betydning og forfatterskapets samspill	15
2.7 Eksistensielle og estetiske erfaringers ambivalens	16
2.2. Anmeldelser av <i>Historien om Eli</i>	17
2.2.3 Morsrollen	17
2.2.4 Ambivalensens konsekvens og effekt	19
2.3 Tidligere forskning om Marsteins forfatterskap	20
2.3.1 Moderskapsdiskurser	20
2.3.2 En psykologisk intersubjektivteoretisk inngang	23
2.3.3 Moderne identifikasjonsprosesser	24
2.3.4 Nærvær i narrasjonen	24
2.4 Anmeldelser av <i>Så mye hadde jeg</i>	25
2.4.1 Begjæret som drivkraft	25
2.4.2 Et kvinnelige livsløp	27
2.4.3 Morsrollen	29
2.4.4 Meningen med livet	30
Kapittel 3 Teori	32
3.1 Historisk utvikling	32
3.2 Den rette linje	34
3.3 Livsskjema	36
3.4 Ingen framtid	39
3.5 Usamtidighet i alder	40

3.5.1 Begrep i relasjon til litteratur	40
3.5.2 En vitenskapelig tilnærming	42
Analyse del 1:	
Kapittel 4 Ungdommelighet	45
4.1. Klær som konstruksjon av ungdommelighet i <i>Så mye hadde jeg</i>	45
4.2 Moderasjon	48
4.3 Modenhet	52
Kapittel 5 Identifikasjon (mor/tante)	59
5.1 Morsforholdet	59
5.2 Tantenens funksjon	65
Kapittel 6 Reproduksjon	70
6.1 Reproduksjonens funksjon	70
Analyse del 2	75
Kapittel 7 Konstruksjon av fortid	76
7.1 Fortidens muligheter og begrensninger	76
7.2 Konstruksjon av oppvekst	81
7.3 Endret konstruksjon av oppvekst	82
Kapittel 8 Konstruksjon av framtid	86
8.1 Konstruksjon av voksenliv	86
8.2 Barn – framtidssymbol eller en begrensning?	89
8.3 Framtidsforsikring	91
Kapittel 9 Konklusjon	93
Litteraturliste	99
Sammendrag	104
Abstract	106
Profesjonsrelevans	106

Kapittel 1 Innledning

Alder er gjerne noe vi tar for gitt; vi blir født, vokser opp, blir voksne, vi eldes og til slutt forsvinner vi fra denne verden. Likevel er ikke alder ene og alene et fysiologisk forløp fra fødsel til død. Utover det konkrete faktum at vi blir ett år eldre hvert år, handler alder også om en kulturell og sosial prosess som tar utgangspunkt i ulike historiskspesifikke oppfatninger av mennesket. De forskjellige livsfasene består av ulike forventninger avhengig av hvilken posisjon vi har i samfunnet, hvor vi vokser opp, når vi vokser opp, men også hvilket kjønn vi har. Hvordan litteraturen konkretiserer kjønnets betydning da det gjelder forventninger på livsløp, er i korte trekk hva denne oppgaven skal belyse.

Kjønn har gjennom tidens løp vært gjenstand for mange diskusjoner, og da særlig fordi vi forventes å gjøre visse ting på bakgrunn av nettopp kjønn. Særlig hvordan kvinner har blitt begrenset har vært av interesse for mange forskere, forfattere og filosofer. Simone de Beauvoir, fransk eksistensialistisk filosof, politisk aktivist, forfatter og feminist, ble gjennom sine betraktninger i *Det annet kjønn* (1949) i det 20. århundre en av de viktigste feministiske stemmene som satt spørsmålsteget ved folks forståelse og organisering av kjønn (Simone de Beauvoir, 2019). I den norske oversettelsen av *Det annet kjønn*, skriver Toril Moi i sitt innledende essay at det eneste en trenger for å la seg inspirere av boken, er et dypt og brennende ønske om frihet. Boken fremmer nemlig bare kvinners selvfølgelige rett til å utfolde alle de evner og anlegg de måtte ha, og at kvinner på ingen måte må finne seg i trangere grenser for livsutfoldelse enn menn. Beauvoirs (1949, s. 6) poeng fra boken kan kort sammenfattes som at alle, både menn og kvinner, først og fremst bør betraktes som mennesker. Feminismen har satt kvinners frihet på dagsordenen i hvert fall siden slutten av 1940-tallet da Beauvoirs epokegjørende studie kom ut. Likevel stilles kvinner overfor andre normsystem enn menn, og illustrerer dermed at kjønn fortsatt har en tyngde det ikke fortjener. Denne avhandlingen setter seg derfor fore å belyse de forventningene til kvinners livsløp som illustreres i litteraturen.

De to hovedromanene jeg har valgt for å diskutere problematikken er dannelsesromanene *Historien om Eli* (1975) av Liv Køltzow (f. 1945) og *Så mye Hadde jeg* (2018) skrevet av Trude Marstein (f. 1973). I tillegg skal enkelte aspekter ved Sigrid Undsets (f. 1882-1949) novelle «Fru Hjelde» (1917) diskuteres for å trekke linjene bakover i tid og dermed tydeliggjøre historisk betingede forskjeller i diskusjonen. De tre tekstene handler alle om

kvinneres ønsker og gjennomføringsevne i et løsrivelsesprosjekt – og i kraft av det vil forskjeller og utvikling på feltet komme til overflaten. Jeg ser det særlig interessant å undersøke *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg* der forventninger til kvinners livsmanus behandles med 40 år med kvinnebevegelse imellom. Samtidslitteraturens skal sammenlignes med litteratur fra kvinnekampenes tiår, dette fordi kvinnefrigjørelse blir et selvfølgelig inspirasjonsgrunnlag for litteraturen i perioden, men også fordi den forklarer kvinners stilling i dagens samfunn. Hilde Danielsen skriver i boken *Da det personlige ble politisk* (2013) at omfattende endringer i velferdsstaten på 1970-tallet er en av hovedgrunnene til at Norge i dag blir oppfattet som et statsfeministisk og kvinnevennlig land. Kvinnebevegelsen på 1970-tallet rommet mange interessefelt: noen ville kjempe for den undertrykkende kjernefamilien der kvinner måtte ta hovedansvaret for barna, mens andre hadde mer altomfattende og generelle krav, der ønsket om et nytt og radikalt samfunn var drivkraften bak protestene (Danielsen, 2013, s. 14). Slike drivkrefter blir også synlig i kunsten og forklarer godt hvorfor litteratur fra 1970-tallet og samtiden utgjør et meningsbærende utgangspunkt for å se nærmere på utviklingen av kvinners livslinje.

Med 1970-tallets kvinnekamper som utgangspunkt, falt valget på Liv Køltzows forfatterskap. Liv Køltzow er en sentral og kritikerrost feministisk forfatter og regnes for å være en viktig skikkelse i den norske litterære offentlighet. Køltzow er en av de fremste kvinnesaksforfatterne i moderne tid, og tilhørte kretsen rundt kulturtidsskriftet *Profil* på 1960-tallet (Liv Køltzow, 2020). I norsk samtidsdiktning er hun sannsynligvis også den tydeligste og mest konsekvente representanten for kvinneforkjempende interesser etter at kvinnebevegelsen etablerte seg i 1970-årene (Andersen, 2020). Køltzow har også vært aktiv som dramatiker og var medforfatter av teaterstykket *Jenteloven*, som vakte mye oppsikt i 1970-årene (Liv Køltzow, 2020).

Køltzow debuterte med *Øyet i treet* i 1970 og har siden den gang skrevet en rekke prisbelønte tekster. Hun mottok William Nygaards legat i 1975, Gyldendals legat i 1989 og Amalie Skram-prisen i 1994. Hun ble nominert til Nordisk Råds litteraturpris for *Hvem har ditt ansikt?* (1987) og for *Det avbrutte bildet* (2002), og 1997 fikk hun Brageprisen for *Verden forsvinner* (1997) (Andersen, 2020).

Trude Marsteins forfatterskap ble et naturlig analysevalg i kombinasjon med Køltzows 1970-tallsroman. Marstein er en mye omtalt og prisbelønt samtidsforfatter som har høstet mye ros

for sine utgivelser. Hun regnes for å være en av vår tids fremste stilister, da hun skildrer mellommenneskelige relasjoner med brutal ærlighet (Andersen, 2020). Marsteins bøker handler gjennomgående om forhold mellom mennesker i nære relasjoner i dagligdagse situasjoner uten ytre dramatikk. Det som bærer historiene, er heller Marsteins presise og usentimentale iakttagelser av romanpersonene (Andersen 2020). Selv har Marstein (2007) uttalt at hun ønsker å skrive litteratur som vaker i randsonen av normalitet. Karakterene hennes synes derfor å vekke både avsky og gjenkjennelse.

Marstein forfatterdebut kom i 1998 med prosasamlingen *Sterk sult, plutselig kvalme* (1998); en utgivelse hun fikk Tarjei Vesaas debutantpris for. I etterkant har hun blant annet utgitt romanene *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000), *Ingenting å angre på* (2009) og *Hjem til meg* (2012). I tillegg har hun gitt ut en essaysamling og en barnebok. Marstein har også mottatt flere priser for sitt forfatterskap, deriblant Sultprisen i 2002, Doblougprisen i 2004 og Kritikerprisen i 2006 (Trude Marstein, 2020).

For å komplettere analysens historiske interesser, vil også Sigrid Undsets novelle «Fru Hjelde» inkluderes på enkelte felt. Undset er en av Norges mest internasjonalt kjente forfattere og hun har skrevet en rekke romaner, essay og noveller, men også noen helgenfortellinger, dikt, selvbiografiske tekster og skuespill. I 1928 mottok hun den mest høythengende litteraturprisen da hun vant Nobelprisen i litteratur for *Kristin Lavransdatter* (1922) og tobindsromanen om *Olav Audunssøn* (1927), og i 1947 ble hun tildelt Storkors av St. Olav som den første kvinne til å få utmerkelsen. Romanene utgjør hovedvekten av utgivelsene til Undset og har fått merkelapper som nyrealistiske, kristen-realistiske og som realistiske med melodramatiske undertoner (Hamm, 2020). Undset debuterte med novellen «Fru Marta Oline» i 1907, men slo for alvor gjennom med *Jenny* i 1911. I *Splinten av Trollspeilet* (1917), der den ene bestanddelen er «Fru Hjelde» og den andre er «Fru Waage», nyanseres kvinnesakskvinnens forklaring på hvorfor barn og kvinner ofte levde ulykkelige og krevende liv (Hamm, 2020).

De tre tekstene *Historien om Eli*, *Så mye hadde jeg* og «Fru Hjelde» skildrer alle deler av kvinners liv, de valgene de tar og de forventningene de opplever i ulike faser av livsløpet. Gjennom kommentarer, fordommer og antydninger fra omverden, fremmes spesifikke livsførsler både i romanene og i novellen. De tre tekstene vil fremme spriket i forventninger fra begynnelsen av 1900-tallet, til 1970-tallet og videre fram til samtiden. Utover dette

kommer analysen til å vise *vesentlige* likheter mellom de to hovedromanene, hvilket antyder at Marstein kan ha forholdt seg direkte til Køltzows roman. Verkene viste seg nemlig under analysens gang å ha mange likhetstrekk; som til eksempel navnelikheter og kompatible biskarakterer. At romanene ligner hverandre utgjør et godt utgangspunkt for komparasjonen, men at tekstene også er selvstendige og understreker historisk utvikling, vil også bli viktig å rette fokus mot.

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

For å belyse den gitte tematikken lyder problemstillingen som følger; **Hvilke forventninger til kvinners livsløp formuleres i romanene *Historien om Eli* (1975) og *Så mye hadde jeg* (2018)?** For å underbygge og presisere drøftingen, vil jeg også benytte meg av et par forskningsspørsmål. Primærkildematerialet fremmer normaliteter som enten etterleves eller brytes med. Hvem som innehar normalitetenes definisjonsmakt, er på sin side mer uklart. Mitt første hovedspørsmål blir derfor: **Hvordan blir normalitet framstilt i *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg*?** Kontinuerlig i analysen vil normalitet også forstås i lys av at litteraturen avspeiler normer i det omgivende samfunnet. Mitt andre hovedspørsmål lyder dermed: **Hvilke sosiale, kulturelle og historiske forestillinger påvirker forventningene til en kvinnes livsløp?** Gjennom dette forskningsspørsmålet gis romanenes utgivelsesår relevans og forklaringsgrunnlag i samtidens interesser. I forlengelse av det vil også temporalitetsperspektivet (tidsperspektivet) være avgjørende for om kvinnene bryter med internaliserte normsystem i sine respektive livsløp. Mitt tredje og siste hovedspørsmål blir derfor: **Hvordan spiller tidspunktet for en handling/et livsvalg en rolle for om hovedpersonene handler i samsvar med normaliteten?** I likhet med de øvrige forskningsspørsmålene skal også dette naturlig innlemmes i analysen og svare på den overgripende problemstillingen.

1.2 Presentasjon av teori

Med beskrivelser av kvinners liv på henholdsvis 1920-tallet, 1970-tallet og i 2018, ser jeg det fruktbart å benytte teori som setter seg fore å utfordre og sette spørsmålstegn ved begrepsbruk knyttet til kjønn og seksualitet (Kristiansen, 2019). Teorien kritiserer nærmere bestemt forståelsen av at enkelte livsløp er mer naturlig og selvinnlysende enn andre. Jeg vil derfor i hovedsak konsentrere fire teoretiske tekstbidrag: Jack Halberstams *In a Queer Time and Place* (2005), Sara Ahmeds *Queer Phenomenology* (2006), Lee Edelmanns *No Future* (2004) og Fanny Ambjörnssons *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet* (2016).

Forventninger til kvinners livsløp skal altså belyses ved hjelp av queer temporalitet¹, og metoden jeg bruker er hovedsakelig komparasjon. Gjennom hvordan diskursen organiseres temporalt med frempek og tilbakeblikk, får fortellerposisjonene også betydning for konstruksjoner av framtid og fortid. Derfor skal jeg til å ta i bruk narratologiske begrep i hovedsakelig den andre analysedelen. Ved å inkludere den narratologiske tilnærmingen kombineres handling og språks betydning, og gir en mer altomfattende og detaljert tolkning av tekstene. I boken *Dei litterære sjangrane* (2018) skriver Gullestad om fortellerens posisjon i narratologien og hvorfor fortelleren noen ganger ikke er troverdig. I andre analysedel vil derfor fortellerens funksjon og bruk av tilbakeblikk og frempek sees i kombinasjon med historienes tematiske utvikling.

Før jeg diskuterer teorien nærmere skal jeg presentere romanene og resepsjonen på forfatterskapene – først tidligere forskning og deretter anmeldelser. Analysen som følger deretter, er tematisk oppbygget og skal sammenligne romanene vekselvis. Første analysedel består av tre kapitler. Det første er «Ungdommelighet» og inneholder underkapitlene «Klær som konstruksjon av ungdommelighet i *Så mye hadde jeg*», «Moderasjon» og «Modenhet». Andre kapittel er «Identifikasjon mor/tante» som har underkapitlene «Morsforholdet» og «Tantenes funksjon». Det siste kapittelet i første analysedel er «Reproduksjon» og inneholder undertittelen «Reproduksjonens funksjon.» Analysedel to består av to kapitler, der det første er «Konstruksjon av fortid» og har undertitlene «Fortidens muligheter og begrensinger», «Konstruksjon av oppvekst» og «Endret konstruksjon av oppvekst». Det siste kapittelet er «Konstruksjon av framtid» og består av undertitlene «Konstruksjon av voksenliv», «Barn – framtidssymbol eller begrensning?» og «Framtidsforsikring». Den første analysedelen ser på modenhet og identitet i forhold til livsløp og fører naturlig videre til hvordan mødrene og tantene til de respektive hovedpersonene påvirker denne utviklingen. I den andre analysedelen blir de narratologiske strukturene tydeligere, da temporalstruktur har betydning for at fortid og framtid forandres underveis. Det er også i denne delen at novellen «Fru Hjelde» inkluderes mer gjennomgående for å vise den historiske utviklingen.

¹ Jeg velger å anvende «queer» framfor «skeiv» da «queer-terminologien» allerede er innarbeidet i det norske språket gjør seg bedre i enkelte av ordkombinasjonene som queer inngår i.

1.3 Presentasjon av romaner

Handlingsreferat *Historien om Eli*:

Historien om Eli er en klassisk dannelsesroman der vi følger hovedpersonen Eli i årene fra hun er barn til hun er 27 år gammel. Hun er enebarn og har en trygg oppvekst sammen med foreldrene på 1950/60-tallet. Tanten Ada er en sentral person for Eli i oppveksten som hun bruker mye tid sammen med. Tanten lever for seg selv, men har tidligere bodd 10 år i Italia der hun også var gift. Eli på sin side gifter seg tidlig 20-årene med kjæresten Harald og får datteren Marianne. Forholdet med Harald er uten de store følelsene og graviditeten var ikke ønsket fra Elis side. Eli studerer historie på universitetet og passer på datteren, men synes livet er kjedelig og lite meningsfullt. Da Eli blir gravid med barn nummer to, bestemmer hun seg for å ta abort. Aborten blir innvilget og hun flytter fra mann og barn til Stockholm. Harald misliker dette og vil at Eli skal komme tilbake. Det vil ikke Eli, for drømmen om selvstendighet er endelig et faktum. Hun er glad for at hun har brutt opp, men er usikker på hva framtiden vil bringe og hva hun skal gjøre.

Handlingsreferat *Så mye hadde jeg*:

Livsløpromanen *Så mye hadde jeg* strekker seg over fem tiår der vi følger hovedpersonen Monika fra hun er 13 til hun er 58 år. Monika vokser opp på 1970-tallet sammen med foreldrene og de to eldre søstrene Elise og Kristin. Monika har en trygg oppvekst og utvikler et nært forhold til tanten Liv, som er mye sammen med storfamilien. Liv har ingen livspartner, men sønnen Halvor som er ett år eldre enn Monika. Tidligere mistet Liv datteren Benedikte i krybbedød, og fedrene til de to barna er forskjellig og ukjent. Gjennom historiens løp blir vi kjent med flere av Monikas kjærester: Hun har et forhold til den eldre, gifte professoren Roar, senere forelsker hun seg i kameraten Tollef som hun bor i bofelleskap med, deretter lærerkollega Øystein og så Geir som hun får datteren Maiken sammen med. Hun flytter også fra ham og med den nye kjæresten Trond Henrik som har en datter fra et tidligere forhold. Utover disse relasjonene, skisseres også mindre framtrekkende kjærlighetsforhold. Monikas søstre, Elise og Kristin, gifter seg på hver sin kant da de er i slutten av 20-årene og har to og tre barn. De forblir også – i likhet med sine foreldre – gift gjennom hele fortellingen. Da Monika er 37 år får hun datteren Maiken, men splitter som nevnt opp med barnefaren Geir. Ved romanens slutt er Monika 58 år og bor alene, og hun er ikke tilfreds med hvordan livet hennes ble når hun ser tilbake.

Handlingsreferat «Fru Hjelde»:

Fru Hjelde, hvor fornavn er Uni, er en kvinne i 20-årene som lever husmorlivet sammen med sin mann Kristian og deres etter hvert fem barn. Hun har gitt avkall på teaterkarrieren, men blir minnet den på en gang hun treffer barndomskameraten Doktor Luders mens hun er ute og spaserer med sine barn. Han skryter av hvilket stort talent hun var og hvor synd det er at hun har sluttet. Da Uni etter en barnefødsel blir sendt til høyfjellet av sin mann for å hvile, treffer hun på Luders igjen. Eli trives på fjellet og savner etter hvert tiden da hun var en ung, ugift skuespillerinne. Luders og Uni innleder en flørt og møtes også i ettertid av høyfjellsoppholdet. Plutselig velger Uni heller å trekke seg tilbake til familien, hun vil ikke lenger forlate den trygge livssituasjonen.

I romanene *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg* tegnes det bilder av hovedpersonene som ressurssterke kvinner med livets muligheter foran seg; samtidig som de portretterer utilfredse kvinner som de fleste av oss har et behov for å distansere oss fra. Protagonistene framstår som selvstendige og frigjorte damer som tilsynelatende mestrer hverdagen, samtidig som det blir klart for oss at de påvirkes av motstridende normsystem fra omverden og seg selv. Sentralt for Køltzows kvinneskikkelser er deres strid med å komme ut av passiviteten tilkommet ved oppdragelsens «snillpike»-krav (Brekke, 2020). *Historien om Eli* skildrer nettopp et slikt prosjektet, der hovedpersonens utfordringer med to sterkt internaliserte forventningshorisonter – foreldregenerasjonen i opposisjon med kvinnefrigjøringens interesser – drar henne i ulike retninger. I *Så mye hadde jeg* illustreres det hvordan Monika manøvrerer seg gjennom livet slik hun selv ønsker, tilsynelatende upåvirket av andres forventninger. I denne analysen skal det imidlertid komme til overflaten hvilke ytre og indre normer Monika likevel må forholde seg til, og hvordan hennes liv på bakgrunn av det kan karakteriseres som brudd med forventninger til alder.

Det faktum at *Så mye hadde jeg* kom ut i 2018, mens *Historien om Eli* ble utgitt i 1975, har videre betydning for måten 1970-årene blir framstilt i bøkene, da Køltzow skriver om tiåret i nåtid, mens Marstein skriver om barndommen til Monica på 1970-tallet nesten 50 år senere. Trude Marstein er selv født i 1973, det årstallet det første kapittelet i boken hennes starter med. Køltzow hører til en annen generasjon, da hun var nærmere 30 år på det samme tidspunktet. At *Så mye hadde jeg* starter med å skildre en barndom på 1970-tallet er likevel neppe tilfeldig. Tross ulik tilkomstid har romanene mye til felles; gjennom oppdragelsen og foreldregenerasjonens holdninger til begge protagonistene får vi presentert den patriarkalske

familiestrukturen og etter hvert hvordan hovedpersonene på en eller annen måte gjør opprør mot dette. Denne utviklingen får vi følge til Eli er 30 år og til Monika er nesten 60 år. I tillegg får vi følge Monika helt inn i nåtiden, til 2018.

Historien om Eli er preget av gjennomgående tilbakeblikk og konstruksjoner av fortid som vi har anledning til å finne tilbake til gjennom tidligere skildringer av nåtid. Fortellingen berettes av en tredjepersonsforteller, men ved enkelte tilfeller flyttes vinkelen over på personer i teksten. Hvilken funksjon og effekt dette har, vil bli forklart både tematisk og narratologisk, men også i forlengelse av hverandre. Da det gjelder *Så mye hadde jeg* er romanen episodisk og gjør nedslag ved visse tidspunkt. Beretningen tar bruk av førstepersonsforteller og Monika holder perspektivet gjennom hele romanen. Teksten består av sporadiske tilbakeblikk, og da til livsstadier som tidligere har blitt skildret i nåtid. Dette gjør det mulig og relevant å drøfte fortellerens troverdighet og effekt – både for strukturelle interesser – og for handlingsutvikling. Novellen «Fru Hjelde» utgjør en viss del av analysedel to, men teksten vil fortsatt bare fungere som en kort historisk belysning av det tematiske aspektet, og ikke inngå i det narratologiske tolkningen. Videre motiveres det av at handlingen skjer over et mye kortere tidsrom og dermed ikke gir de samme fortolkningsmuligheter hva gjelder til eksempel forfatterens troverdighet.

Kapittel 2 Resepsjon

Køltzows verker har blitt gjenstand for en rekke forskning. Hennes forfatterskap strekker seg over flere tiår, fra da hun debuterte som romanforfatter i 1972 og fram til hun ga ut sin siste roman i 2015. På grunn av Køltzows eget fokus på feminisme og kvinnefrigjøring, blir dette også en naturlig vinkling i Køltzow-forskningen. Allerede i 1977 brukte Irene Engelstad og Irene Iversen *Historien om Eli* som analyseeksempel i en artikkel med tittelen «Tre tilnæringsmåter til kvinnelitteraturen» i studien *Et annet språk: Analyser av norsk kvinnelitteratur* (1977). Der framholdes framveksten og viktigheten av feministisk litteraturkritikk for å unngå et ensidig mannsdefinert kvinnebilde og verdenssyn.

I 1999 skrev Unni Langås doktoravhandlingen *Forandringens former* (1999) som studerer seks av Køltzows skjønnlitterære bøker, der tittelens hensikt er ment å framholde to framtreddende aspekter ved forfatterskapet: den litterære formens stadige forandringer og det

vedvarende fokuset på tema forandring. Selv om forandring ikke vil være mitt hovedfokus i denne avhandlingen, vil det likevel bli naturlig å diskutere fordi Køltzows forfatterskap gjennomgående fokuserer på kvinner i oppbrudd. Langås psykologiske perspektiv på romanen, vil derfor bli redegjort i det kommende. I dette kapitlet skal jeg også legge fram aspekt ved Toril Mois introduserende essay av Køltzows forfatterskap. Essayet er forordene i boken *Å forsvinne i teksten. Hans Petter Blad i samtale med Liv Køltzow* (2015) og gir innsikt i skapelsesprosessen verk for verk. Teksten tar for seg ulike aspekter i *Historien om Eli* med utgangspunkt i Cavells dagligspråksfilosofi.

Utover den nevnte forskningen, har det også blitt skrevet masteravhandlinger vedrørende Køltzows verker. Tre masteroppgaver ved Universitetet i Bergen tar for seg andre deler av Køltzows forfatterskap og de kommer jeg til å presentere kort i det følgende.²

I 1995 skrev Ellen Beate Brenne «To 80-tallsromaner i Liv Køltzows forfatterskap», i 2007 skrev Ida Roggen «Det åpne blikket: tilsynekomsten som estetisk og eksistensiell størrelse: fenomenologiske perspektiver i Liv Køltzows *Det avbrutte bildet*» og så skrev Agnete Petra Lind «Å skrive fram en tapt verden: en studie av Liv Køltzows utgivelser på 1900-tallet: Den unge Amalie Skram (1992) og Verden forsvinner (1997)» i 2008.

Da det gjelder Marsteins forfatterskap, finnes det ikke et like bredt spekter av forskning. Derfor vil tidligere masteravhandlinger knyttet til Marsteins forfatterskap og anmeldelser av *Så mye hadde jeg*, utgjøre en vesentlig del av resepsjonen. Fram til nå har det ikke blitt skrevet noen masteroppgaver om *Så mye hadde jeg*, men derimot fire avhandlinger med fokus på andre verk av Marstein: «Plutselig, virkelig: om språk, erkjennelse og identitetsproblematikk i to nyere norske romaner: en analyse av *Like sant som jeg er virkelig* av Hanne Ørstavik og *Plutselig høre noen åpne en dør* av Trude Marstein» skrevet av Ellen Johnsen i 2004, «Virkelig i verden: nærvær og narrasjon- en komparativ analyse av Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) og Carl Frode Tillers *Skråninga* (2001)» skrevet av Klaus Tvedt i 2006, «Vi er så hjelpeløse alene: Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* belyst med psykologisk intersubjektivsteori av Eivor Fredriksen og Mette Nordbrønd Mikkelsen i 2008 og «Å være mor i moderlandet. Moderskapsdiskurser i Hanne Østviks *Tiden det tar* (2000) og Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) skrevet av Line Fallan Sørensen i 2007. I tillegg skal jeg inkludere en engelskspråklig

² Sandra Buchanan Andersen skrev masteroppgaven «Erindring i Historien om Eli» i 1997 ved UiO, men avhandlingen er ikke tilgjengelig på nett.

avhandling om Marsteins forfatterskap fra universitetet i Washington: «Mothering at Milleniums end: Family in 1990s Norwegian literature» av Melissa Gjellstad i 2004.

Angående Sigrid Undsets forfatterskap, finnes det en god del forskning; til eksempel skrev litteraturprofessor Christine Hamm avhandlingen «Foreldre i det moderne: Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk» i 2013. Der drøfter Hamm hvordan første halvdel av 1900-tallet løftet fram moderskapet som diskusjonsemne i den vestlige kulturen, også i Norge. Verkene som inkluderes i analysen er *Fru Marta Oulie* (1907), *Jenny* (1911), *Kristin Lavransdatter* (1922) og *Ida Elisabeth* (1932). Samtidig undersøker hun farskap i romanene om *Olav Audunssøn* (1927) og *Paul Selmer* (1929). Hva gjelder novellen «Fru Hjelde», finnes ikke lignende studier og forskning. Da den hovedsakelige analysen i tillegg gjelder Køltzows og Marsteins romaner, inkluderes ikke forskning på Undsets litteratur i resepsjonsdelen.

Avslutningsvis i resepsjonskapittelet skal jeg presentere anmeldelser av *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg*. Det som har blitt skrevet om *Så mye hadde jeg* er nesten utelukkende anmeldelser, og dermed vil det fungere som den største kilden til samtidens blick på romanen. I *Forandringens former* av Langås, har anmeldelsene av *Historien om Eli* tidligere blitt gjengitt. For å unngå å bli repetitiv, vil anmeldelsene legges fram i grovere trekk og med mitt forskningsfokus som bakteppe.

2.1 Tidligere forskning om Køltzows forfatterskap

2.1.1 *Historien om Eli* i et klasseperspektiv

I 1977 understrekte Irene Engelstad og Irene Iversen *Historien om Elis* betydning ved å bruke den som analyseeksempel i en artikkel med tittelen «Tre tilnæringsmåter til kvinnelitteraturen» i boken *Et annet språk: Analyser av norsk kvinnelitteratur*. De løfter fram hvordan *Historien om Eli* skildrer vesentlige opplevelser knyttet til jentesosialiseringen, kvinners posisjon i familien og romanens kritiske holdning til dette. Engelstad og Iversen (1977, s. 199) hevder at feministisk litteraturkritikk handler om å analysere hvordan kvinnelige forfattere skriver, for så å forstå hvordan de har oppfattet virkeligheten. Videre er artikkelens utgangspunkt en oppfatning av at kvinnelige forfattere innenfor ulike samfunnslag og klasser, vil uttrykke en verdensoppfatning som til en viss grad skiller seg fra sine mannlige kollegaer i samme periode. Dette synet på hva feministisk litteraturkritikk skal være, er typisk for 1970-tallet, men ikke dominerende i dag.

Den feministiske litteraturkritikken har interessert seg for hvordan jenteoppdragelsen arter seg i patriarkalske samfunn (Engelstad og Iversen, 1997, s. 196). Den karakteriseres av mangel på identifikasjonsmuligheter som kan skape et kritisk forhold til konvensjoner i samfunnet. Den nye kvinnebevegelsen har også pekt på at en sentral del av frigjøringskampen, er å endre jenters oppvekstsvilkår både utad og innad i familien. For å klare det, trenger man identifikasjonspersoner som bryter med den passive og undertrykte kvinnerollen (Engelstad og Iversen 1997, s. 196). Nettopp på bakgrunn av disse premisene, blir *Historien om Eli* en innlysende eksempel-roman for å belyse de mekanismene Engelstad og Iversen diskuterer. I *Historien om Eli* skildres samtidens klassiske jenteoppdragelse, men en annen identifikasjonshorisont er i tillegg tilgjengelig for Eli; tanten Ada, en tilsynelatende fri og uavhengig kvinne.

Med utgangspunkt i det foregående, peker Engelstad og Iversen (1997, s. 201) på hvordan miljøet Eli vokser opp i, naturlig nok, er preget av foreldregenerasjonens tilnærminger til livet. Det er en rekke ting man ikke må tenke eller si fordi det vil bryte med den idylliske og fastlagte verdensoppfatningen foreldrene til Eli har. Eli vet derfor ikke om det hun føler er ekte og noe hun kan stole på. Hun lar lenge situasjonene hun ender opp i, eller de menneskene hun omgir seg med, bestemme for henne. Imidlertid har hun hele tiden veldig lyst til selv å bli et handlende subjekt som selv definerer vilkårene hun lever under.

Videre understreker Engelstad og Iversen (1977, s. 199) at *Historien om Eli* har blitt karakterisert som en «komplisert» roman der tendensen er utydelig. En reaksjon den har møtt, er at den er destruktiv og pessimistisk, og at Eli ikke er en hovedperson man ønsker å identifisere seg med. Den nye litteraturkritikken fremmet nemlig at litteraturen burde skildre positive forbilder. Et problem ved et slikt syn, var at kvinnebevisste forfattere også burde oppfordre til kritisk og selvstendig lesning framfor passiv identifisering med gode heltinner (Engelstad og Iversen 1997, s. 196).

Historien om Eli er sånn sett ikke en klassisk, enkel episk fortelling der heltinnen går fra å være nølende og nedtrykthet til å bli bevisst og handlekraftig (Engelstad og Iversen, 1997, s. 235). Tvert imot handler beretningen om en kvinnes vanskeligheter med å bli nettopp et handlende subjekt, og om omgivelsenes konvensjoner og utilstrekkelighet. Nettopp dette er også uttrykk for noen sentrale kvinneerfaringer og uttrykker et pek mot den

verdensoppfatningen venstrebevegelsens positive kvinnesyn kretset rundt. Frigjørelsen var kanskje ikke så enkel som litteraturen hadde en tendens til å anta.

Tolkning til Engelstad og Iversen forklarer betydningen av den kvinnelige hovedpersonens *utgangspunkt*, men også viktigheten av *veien* til bruddet med fellesskapet. Et brudd med middelklassen og foreldrene, men også et brudd med deler av samfunnets tolkning av familiekvinnen. Det faktum at hun omsider trosser foreldrene og ektemannens forventninger til henne og forlater mann og barn, viser det åpenbare: at kvinner på 1970-tallet gjennomførte løsrivelsesprosjekt. Noe som er særskilt for denne romanen, er den detaljerte beskrivelsen av *prosessen*, og hvordan den blir stående som et vitnesbyrd om at kvinners vei til selvstendighet gjerne var lengre og mer komplisert enn romaner fra perioden vanligvis skildret. For Eli krevde forandringen mye tankekraft, viljestyrke og mot. Så på tross av at 1970-tallets kvinner vokste opp under bannere med kvinneslagord med drømmer om en ny verden, illustrerer romanen at disse kvinnene parallelt levde under påvirkning fra en annen kant; foreldregenerasjonens fastgrodde kvinneideal. De konservative konvensjonelle verdensoppfatningene stod nemlig i kontrast til kvinnebevegelsens frigjøringsprosjekt.

2.1.2 En psykoanalytisk tolkning av romanen

Forandringens former (1999) av Unni Langås er en studie av Liv Køltzows seks skjønnlitterære utgivelser fra *Øyet i treet* (1970) til *Hvem har ditt ansikt* (1978). Forfatterskapets gjentakende forandringsproblematikk blir gjenstand for diskusjon, og hvordan verkene eksponerer dette i en rekke skriveteknikker – de fleste som eksperimenter med narrasjonen eller i form av feministisk realisme – blir drøftet (Langås, 1999, s. 1). Utover dette kan studien i hovedsak leses ut ifra psykoanalysen og dens teorier om depresjon.

Ifølge Langås (1999, s. 5) lever Køltzows kvinneskikkelser i spenning mellom aktivitet og passivitet, mellom ønsket om å realisere seg og en tydelig iboende tvil omkring målet og muligheten for å få det til. På den ene siden kan romanen leses som en suksessfull fortelling om en kvinne som realiserer to av kvinnebevegelsens hovedsaker: å bryte med en dominerende mann og ta abort. På den andre siden kan den tolkes som en manifestasjon av en sterk internalisert vegring, som får sitt fremste tematiske og formmessige uttrykk i en gjennomgående ambivalens (Langås, 1999, s. 118). Eli karakteriseres som en person med depressive trekk; hennes adferd og hennes snakkemåte har depresjonens merker (Langås, 1999, s. 147). Langås forstår altså Eli ut ifra teorier om depresjon, og knytter det videre til

særtrekk ved romanens stemmeleie. Depresjonens symptomer finnes nemlig ikke bare i beskrivelsene av Eli, men også i bokens altomfattende diskurs.

Langås psykoanalytiske tolkning av romanen kan sees i flere aspekt av fortellingen. I løpet av tiden vi følger Eli, omgås og innleder hun relasjoner til et knippe mennesker av det motsatte kjønn. Langås (1999, s.141) tolker de mange guttene og mennene Eli tror hun er forelsket i, som repriser på hennes løsrivelsesforsøk fra moren. Hun har behov for å flytte identifikasjonen over på et annet kjønn – noe som ville innebære at hun har modnet i sin psykoseksuelle utvikling. Hun er ikke i stand til å binde seg i et kjærlighetsforhold før den psykiske tilknytningen til moren er overvunnet og bearbeidet. Forstår man romanen ut ifra Langås betraktninger, får ambivalensens psykologiske aspekt sin viktigste utforming gjennom mor-datter-forholdet. De indre barrierene som hemmer hovedpersonens utvikling, blir i stor grad koblet til morsforholdet.

Et hovedinnhold i Elis frigjøringsprosjekt er forsøket på å distansere seg fra moren og det hun står for. Oppgjøret med moren blir framstilt direkte og indirekte i romanen, både som replikkvekslinger og løsrivelsesforsøk på handlingsplanet, men også som en indre prosess framstilt i tankestrømninger og bildespråk (Langås 1999, s. 138). Elis mor skisseres som unnvikende, og i motsetning til søsteren Ada (tanten til Eli), er hun mindre åpen og gir et mer utydelig uttrykk. Morens oppdragelsespraksis blir i nemlig definert som «fortielse» – et fenomen vi kjenner igjen fra jenteoppdragelsen slik den blir framstilt i 1800-tallets romaner (Langås, 1999, s. 138). *Historien om Eli* synes derfor å avdekke noen tendenser i oppdragelsen som i hovedsak assosierer med tidligere perioder. Sånn forstått setter romanen spørsmålsteget ved de tradisjonelle oppfatningene om 1970-tallet som et mer gjennomsyret åpent og liberalt samfunn.

Langås (1999, s. 144) trekker fram abortkapittelet som særlig sentralt i Elis mentale frigjøringshistorie og dermed i hele romanen. Langås ser det hele som en psykoanalytisk terapi, der Eli graver seg gjennom sin egen historie i en konfrontasjon først med Harald, så med foreldrene og så helt tilbake til en førbevisst tilstand. Kapittelet er formet som en indre monolog der Eli dramatiserer tenkte replikkvekslinger mellom henne og andre. Elis problematiske forhold til moren, hennes ambivalens og usikkerhet, bidrar også til å forstå hennes gjennomgående tiltaksløshet og handlingslammelse (Langås, 1999, s. 147).

Forholdet mellom mor og datter blir gjenstand for diskusjon i større deler av Langås sin avhandling. I denne masteroppgaven vil problematikken videreutvikles og utforskes med utgangspunkt i en annen tematisk inngang. Mor-datter-forholdet mellom Eli og moren kan tolkes som en generasjonskonflikt der Eli av foreldrene forventes å oppføre seg på én bestemt måte, mens hun samtidig vokser opp og er en del av en generasjon som har en mer liberal tilnærming til kvinnerollens fleksibilitet.

2.1.3 Dagligspråksfilosofi som fortolkningsverktøy

I biografien *Å forsvinne i teksten* skriver Toril Moi forordene om Køltzows forfatterskap og tolker aspekter i *Historien om Eli* ut ifra Cavells dagligspråksfilosofi. I likhet med både Engelstad, Iversen og Langås, karakteriserer Moi Køltzows litterære hovedpersoner som handlingslammede, ubesluttsomme, usikre, nølende og med en ubestemmelig frykt for å ta avgjørelser. Moi ser likevel også romanen som håpefull og forunderlig, da Eli til slutt klarer å ta selvstendige avgjørelser (Moi, 2015 s. 12). I sine anskuelser hevder Moi (2015, s. 22) at Køltzow med *Historien om Eli* satte fingeren på noe som kom til å bli helt fundamentalt for 1970-tallets kvinnebevegelse, nemlig viktigheten av å få kvinner til å stole på egne erfaringer. Cavells dagligspråksfilosofi kan i forlengelse av det forklare avhengighetsforholdet mellom språket, hvordan vi ser på oss selv og det vi velger å gjøre med livene våre. På den måten trekker Moi paralleller mellom kvinnebevegelsen på 1970-tallet og Cavells syn (Moi, 2015, s. 23).

I *Historien om Eli* opplever Eli etter hvert å oppnå innsikt, å kunne gi uttrykk for det hun mener og dermed skape selvdefinisjon (Moi, 2015, s. 25). Eli aksepterer at ord uttrykker henne, og at ordene ikke er private, men allmenne, noe som tilhører oss alle. Dermed kan hun markere avstanden til morens frykt for enhver definisjon. Eli har funnet makten – autoriteten – til å uttrykke seg (Moi, 2015 s. 25). Denne avhandlingen skal ikke drøfte Elis vei mot å kunne uttrykke seg, men heller hvordan tidstypiske konvensjoner i henne selv og omverdenen lenge holder henne fra å handle ut ifra egne erfaringer. Moie antagelser om Elis stagnasjon som resultat av manglende språk for å erkjenne og handle – vil i det analysedelen identifisere en annen forklaringsmodell på Elis passivitet.

2.1.4 Romansjangerens muligheter og begrensninger

Utover de nevnte studiene finnes det også en del masteravhandlinger som analyserer deler av Køltzows forfatterskap. Ellen Beate Brenne skrev høsten 1995 masteroppgaven «To 80-tallsromaner i Køltzows forfatterskap» der hun inkluderer både *Øyet i treet*, *Hvem bestemmer over Bjørg og Unni*, *Løp, mann* og *Hvem har ditt ansikt?* I oppgaven tolker Brenne (1995, s. 6) «romanforfatteren» Køltzow og utprøver romansjangerens muligheter (og begrensninger) der i hovedsak de to 80-tallsromanene *Løp, mann* og *Hvem har ditt ansikt?* forstås i forhold til en utvikling i forfatterskapet. For å etablere et fundament for lesningene, tar Brenne utgangspunkt i to aspekter som vektlegges i Køltzow-resepsjonen. Det gjelder for det første litteraturhistoriske framstillinger der Køltzow karakteriseres som en «kvinneforfatter», og for det andre fokuserer Brenne (1995, s. 6) på spenningsforholdet mellom modernisme og realisme og hvordan det kommer til uttrykk på ulike måter i de to romanene.

Brenne (1995, s. 7) angriper ikke romanene med en bestemt teoretisk inngang, men trekker inn sekundærlitteratur underveis. Det dreier seg for det meste om essays og artikler skrevet av andre forfattere som kombinerer skrivepraksis og refleksjon omkring egen og andres skriving, som Einar Økland, Jon Fosse og Dag Solstad. Brenne refererer til Kittang (1995, s. 9) når hun hevder at forfatterskapet til Køltzow karakteriseres som en bevegelse fra realisme til modernisme og at til eksempel *Historien om Eli* faller under perioden modernisme. Dette fordi realismebegrepet knyttes til den allvitende forteller og viser til den historiske og epokale bruken av begrepet. Den narratologiske analysen i denne avhandlingen skal drøfte fortellerens relevans for handlingsforløp – men imidlertid ikke sees i sammenheng med den epokale bruken av fortellerposisjon.

2.1.5 Språkets betydning og forfatterskapets samspill

I 2008 skrev Agnete Petra Lind den todelte masteroppgaven: «En studie av Liv Køltzows utgivelser på 1900-tallet: *Den unge Amalie Skram* (1992) og *Verden forsvinner* (1997)». I første del er hovedtanken i Linds (2008, s. 29) analyse av *Verden forsvinner* at det finnes et tydelig samspill mellom *hva* som formidles og *hvordan* det formidles. Analysen tar utgangspunkt i fortellerens språk, i tillegg til at naturens betydning som inntrykk og uttrykk blir presentert. Ifølge Romanens fortellerinstans kommuniserer språket i fri indirekte diskurs, noe som innebærer at det er fortelleren som fører ordet samtidig som det benyttes et vokabular og en uttrykksmåte som er karakterens. Analysen belyser dermed den nære forbindelsen mellom hovedpersonens identitet og språk (Lind, 2008, s. 63).

I denne masteravhandling vil også fortellerens funksjon bli drøftet som en del av den narratologiske analysen for å beskrive hvordan språket også belyser og understreker deler av tematikken og karakterene.

I den andre delen av masteroppgaven til Lind tar hun for seg en hypotese om at det er tematiske og stilistiske paralleller mellom Køltzows to utgivelser på 1900-tallet: *Den unge Amalie Skram* og *Verden forsvinner*. Liv Køltzow har nemlig skrevet en biografi om Amalie Skrams liv og forfatterskap. Linds masteroppgaven innebærer dermed en tanke om at *Den unge Amalie Skram* er en forutsetning for at *Verden forsvinner* ble skrevet, på tross av at de hører til under ulike sjangre. I et sitat uttrykker også Køltzow også selv at bøkene kan sees i sammenheng med hverandre. Lind uttrykker (2008, s 68) at den tematiske parallellen er opplagt da *Verden forsvinner* handler om en lege som drømmer om å bli forfatter. Dermed portretterer både biografien og romanen en kvinne med en drøm om å bli utøvende kunstner. Denne delen av Linds masteravhandling vil imidlertid ikke bli relevant for mitt prosjekt utover forståelsen av at Køltzows utgivelser på 1970-tallet har en naturlig kobling til kvinnefrigjøringen.

2.1.6 Eksistensielle og estetiske erfaringers ambivalens

I tillegg til de nevnte oppgavene finnes det også en oppgave som på en utforskende og ny måte tar tak i forfatterskapets ambivalens. Oppgaven ble skrevet av Ida Roggen i 2007 og lyder: «Tilsynekomsten av estetisk og eksistensiell størrelse. Fenomenologiske perspektiver i Liv Køltzows *Det avbrutte bildet*». Oppgaven drøfter den gitte romanen som et estetikkprosjekt der verket i tillegg til å vise bilder i mange former, også tenker omkring billeddannelse, kunst og kunstens eksistensnivå (Roggen, 2007, s. 2). Det forutsatte skillet mellom eksistensielle estetiske størrelser reflekterer liv/kunst-dikotomien, som behandles med stor ambivalens i romanen: på den ene siden som en motsetning, på den andre siden som en parallell. Ambivalensen gjenfinnes i forholdet mellom litteratur og billedkunst.

En gjennomgående egenskap ved Køltzows litteratur som også tas tak i av Roggen er epikkens ambivalens. Til tross for at Roggens avhandling har en helt annen teoriinngang enn temporalitet og usamtidighet i alder, er ambivalensens gjennomsyrende kraft et tydelig knutepunkt som en kan falle tilbake på for å trekke de større linjene i forfatterskapet. Hvordan ambivalensen skaper dynamikk, og finurlig nok framdrift, er nemlig en av de største bærebjelkene i *Historien om Eli*.

2.2 Anmeldelser av *Historien om Eli*

Historien om Eli fikk stort sett positive anmeldelser i sin samtid og ble anmeldt i svenske, danske og tyske aviser i tillegg til norske. Anmeldelser har blitt skrevet av Janneken Øverland (*Stavanger Aftenblad*), Tordis Ørjaseter (*Dagbladet*), Eiliv Eide (*Bergens Tidene*), Ragnar Øvrelid (*Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer*), Erik Bjørnskau (*Aftenposten*), Helge Rønning (*Ny tid*), Otlu Alsvik (*Drammens Tidene og Buskeruds Blad*), Tomas Forser (*AB*), Jette Lundbo Levy (*Information*), Poul Borum (*Ekstrabladet*), Birgitte Hesselaa (*Politiken*) og Georg Hensel (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*). I det følgende vil jeg tematisk gå inn på et par av anmeldelsene og legge fram noen av deres oppfatninger av romanen. Vekten vil være på synspunkter som har betydning for denne avhandlingen.

2.2.1 Morsrollen

Morsforholdet og morsrollen er ladete begrep som alltid har ført med seg visse assosiasjoner og ofte blir gjenstand for debatt. Langås (1999, s. 120) påpeker i sin doktorgrad *Forandringens former* at to av anmelderne – med antonyme holdninger, særlig diskuterer og sånn sett etablerer moderskapsdiskursen rundt *Historien om Eli*. Helge Rønning skriver i *Ny Tid* at han er positivt innstilt til det han kaller en kritikk av «myter om det kvinnelige», hvor en av mytene er «troen på det spesielle forholdet mellom mor og barn»:

Historien om Eli er et angrep på morsmyten. Eli reiser fra barnet sitt for å finne orden på livet sitt. Hun lar faren ta seg av ungen, og tvinger dermed ham inn i den avhengighetsposisjon som hun var i ekteskapet. Samtidig som dette uttrykker at menn er like egnet til å ha barn som kvinner (Rønning, 1975).

På den andre siden i saken er anmelder Tordis Ørjaseter fra *Dagbladet*, som er mer kritisk til framstillingen av morsrollen i romanen:

Jeg har bare vanskelig for å forstå i denne boka at Elis barn, Marianne, betyr så lite for henne. At ikke en del av Eli blir forandret i møtet med en liten unge som stiller sine krav, som demonstrerer den jeg-styrken som er blitt knekket hos Eli selv. [...] Jeg forstår ikke at Eli blir den samme etter Mariannes fødsel og småbarnsår. Men kanskje mener Køltzow at man må ha sin egen identitet for å kunne bety noe og gi noe til et

barn? Eli er jo nærmest identitetsløs (Ørjasæter, 1975).

Selv har Køltzow snakket om dette temaet i intervjuer, og i følgende overskrift blir hun sitert av *Dagbladet*: «Nå får vi slutte å sukre morsrollen». I intervjuet er hun enig med Rønning; hennes hensikt med boken var nettopp å avdekke myter forbundet med rollen som mor:

Forholdet mellom mor og barn er slett ikke idyllisk, og jeg tror ikke barna betyr så meget som vi har lett for å late som. Morsrollen viker nesten som et trikk fra omgivelsene, noe en spikrer på kvinnene og dermed hemmer deres livsutfoldelse. Min bok, *Historien om Eli*, er nettopp et opprør mot at vi ikke tør å innrømme at barnet ikke er alt (Eide 1975).

Køltzow er dermed en tidlig stemme i debatten hvor formålet er å sette spørsmålstegn ved etablerte normsystem satt i sammenheng med samtidens syn på morsrollen. De internaliserte normene både i enkeltmennesker og samfunnet, vitner om fastsatte ideer om hva som kreves av en mor, og hva som i lys av det hva som blir forstått som en dårlig og usympatisk mor.

I intervjuet med *Dagbladet* reagerer Køltzow også direkte på Ørjasæters kritikk av Eli. Køltzow uttaler at av hennes utgivelser er det bare *Hvem bestemmer over Bjørg og Unni?* som er en åpenbar kvinnekamp-beretning, da fortellingen er gjort tydelig og gjenkjennelig for å bringe fram et budskap. Om *Historien om Eli*, sier Køltzow følgende:

Eli er noe mer, et forsøk på en livshistorie. For mange kvinner er drømmen om selvstendighet en *ren* dagdrøm. For Eli vendes dagdrømmen til noe positivt. De som måtte si at hun er identitetsløs tar feil. Hun har nettopp fantasi, men ressursene i henne har vært ubenyttet (Eide, 1975).

1970-tallets anmeldelser gjorde ulike forståelser av Eli som mor og tydeliggjør spenningsfeltet mellom en individualistisk likestillingspolitikk og en kroppsbasert forskjellpolitikk. Rønning forsvarte Eli og konkretiserte mødres tilskrevne avhengighetsforhold til barnet, mens Ørjasæter valgte å tolke Elis som identitetsløs i hennes antatt manglende brennende morsinstinkt. Andre anmeldere har heller rettet fokus mot Elis framstilling i sin helhet, og hvordan valgene hun tar kan tolkes på forskjellige måter.

2.2.2 Ambivalensens konsekvens og effekt

Elis livsførsel har av flere anmeldere blitt forstått som uttrykk for ønsket om selvstendighet og frihet. Den danske anmelderen Jette Lundby Levy skriver i *Information* at leseren «genkender [...]en voldsom følelse af oprør, ligesom Eli selv til sidst, mot klaustrofobien og passiviteten» (Levy, 1977). Konklusjonen til Lundby Levy er også interessant å legge ved: «Det er også en modig roman både fordi den får fremstilt noget meget ubehageligt, passivitet og motstridende følelser, og fordi den sætter spørgsmåltegn ved mange yndlingsideer omkring politik» (Levy 1977). I stedet for å skildre en tydelig og tidstypisk løsrivelsesprosess, beretter boken en langsom og vanskelig indre frigjøring. Disse «yndlingsideene» omkring politikk som Lundby Levy påpeker, kan forstås som oppfatninger om at kvinnefrigjøringsprosessen først og fremst var en ytre kamp, og at Elis indre kamp, beskrevet gjennom passivitet, ambivalens og usikkerhet, ble tolket dithen at hun var identitetsløs, kjedelig og manglet heltinnekriterier i sin person. Otlu Alsvik skriver følgende i *Drammens Tidene og Buskeruds Blad*: «Til tider kan den ærlig talt virke heller langtrukken» (Alsvik, 1975), mens Janneken Øverland i *Stavanger Aftenblad* gjør seg denne betraktningen:

Handlingsudyktighet er et sentralt begrep i boka. Dette speiler seg også i språket. Det dvelende, den omstendelige argumentasjonen. Elis lange tankeeksperiment er karakteristisk for stilen. Jeg er redd for at noen vil kjede seg med Eli mens de følger henne framover. Kunne forfatteren ha fått fram Elis egen kjedsomhet uten å kjede leseren? (Øverland, 1975).

Anmelderen er redd lesere vil kjede seg og foreslår fortellertekniske grep for å hindre dette. Andre anmeldere ser effekten av bokens toneleie og ambivalens, og en av dem er Poul Borum, som skriver i *Ekstrabladet* i København at: «Bogen er næsten for samvittighedsfuld, men den er fremragende godt skrevet og har et væsentligt budskab om svaghed og styrke og frigørelse til det vanskelige, farlige liv» (Borum, 1977). Broum karakteriserer Elis nye liv som «det vanskelige og farlige», sagt på en annen måte, et utradisjonelt liv som kunne vekke reaksjoner på en eller annen måte. Tar vi til eksempel Ørjasæters syn på Eli som mor i betraktning, kan vi konkludere med at det blir tilfallet. Eli forlater mann og barn og blir av noen forstått og karakterisert som annerledes og uforståelig, til tross for at kvinnefrigjøringsprosesser gjennomsyret mange sider ved livet på 1970-tallet.

2.3 Tidligere forskning om Marsteins forfatterskap

2.3.1 Moderskapsdiskurser

Professor og litteraturviter Christine Hamm har skrevet mye om morsrollen og forholdet mellom mor og datter i samtidslitteraturen. I *Kjønnshandlinger* (2013) er Hamms artikkel «Hva er det med mor? Det ubehagelige moderskapet i norsk samtidslitteratur» et av kapitlene. Der analyseres hvordan de norske samtidsforfatterne Vigdis Hjorth, Hanne Ørstavik, Trude Marstein, Anne Oterholm og Merete Morken Andersen skisserer alenemødre i litteraturen.³ Disse kvinnene framstilles ikke entydig positivt og er ikke identifikasjonspersoner for leserne. De kvinnelige protagonistene framstår ved første blick som usympatiske, selvopptatte og på grensen til narsissistiske. Likevel er ikke romanene eksplisitt moraliserende, da de negative sidene ved mødrene avsløres mer indirekte (Hamm, 2013, s. 52).

Det er nemlig bare tilsynelatende lett å kritisere alenemødrene for å være selvsentrerte og dermed dårlige omsorgspersoner (Hamm, 2013, s. 54). Det blir også påpekt at romanene beskriver alenemødre som er opptatt av andre ting enn barna: De er opptatt av seg selv, sitt utseende og følelsesliv, av jobben sin, av menn og av alkohol. På den måten ser vi at tekstene utfordrer tradisjonelle perspektiver på moderskap som delvis bygger på at mødre bør glemme seg selv når de får barn (Hamm, 2013, s. 56). Romanene kan dermed tolkes som et kritisk prosjekt: i stedet for å fastsette hva en mor skal være, prøver heller forfatterne å skildre mødrenes erfaringer innenfra (Hamm, 2013, s. 56).

Artikkelen påpeker at norske samtidstekster illustrerer hvordan moderskap blir en utfordring for kvinner som – bevisst eller ubevisst – følger et feministisk prosjekt. Å være alenemor betyr for kvinnene å bevege seg i spenningsfeltet mellom en individualistisk likestillingspolitikk og en kroppsbasert forskjellspolitikk (Hamm, 2013, s. 56). Mens likestillingspolitikken bygger på at mødre skal ha samme rettigheter som fedre, for eksempel retten til å ha et liv uavhengig av barnet, tar forskjellspolitikken utgangspunkt i at kvinner har

³ Romanene som ble analysert av Hamm var Vigdis Hjorths *Hva er det med mor?* (2000), Hanne Ørstaviks *Kjærlighet* (1997) og *Like sant som jeg er virkelig* (1999), Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000), Anne Oterholms *Ikke noe annet enn det du vil* (1995) og *Etter kaffen* (2002) og Merete Morken Andersens *Hav av tid* (2002).

andre utfordringer knyttet til barnet fordi de er kroppslig sterkere koblet sammen. I romanen *Plutselig høre noen åpne en dør* av Trude Marstein, påpeker Hamm (2013, s. 56) at en slik problematikken oppstår. Jeg-fortelleren argumenterer for å kunne tilbringe tid alene borte fra barnet, samtidig som hun ønsker å være alt for barnet og kunne forme datteren i en spesiell retning. Avslutningsvis påpekes det at romanene representerer kloke beskrivelser av hvordan mødre prøver å manøvrere seg mellom ulike diskurser som motstrider og underminerer hverandre (Hamm, 2013, s. 64).

I en annen artikkel har Hamm skrevet om hvordan morsrollen påvirker de kvinnelige romankarakterenes seksualitet.⁴ Sammen med andre samtidsforfattere blir Marsteins roman *Plutselig høre noen åpne en dør* lest som et splittet bilde av den kvinnelige seksualiteten: Alenemødrene er tiltrekkende og skremmende på samme tid og vekker assosiasjoner til arkaiske gudineskikkelser (Hamm, 2012). Hamms overgripende poeng i artikkelen er at seksualitet i norske samtidsromaner skildrer spenningen mellom kvinnenens og barnas behov. Romanene beskriver foreldrenes, og i dette tilfellet alenemødrenes krav om å ha et spennende seksualliv og kvinnene ser ut til å mene at deres rett til å bestemme over eget liv veier tyngre enn hensynet til barna (Hamm, 2012).

Det tradisjonelle ekteskapet blir også benektet ved at de kvinnelige protagonistene velger å leve alene. Det mest påfallende er likevel at romanene etablerer kvinnene som positive identifikasjonsfigurer samtidig som de avsløres som så kontrollerende at deres makt ødelegger for relasjonen til mennene; men også går utover barna. Alenemødrene skrives fram som kontrollerende og maktsyk overfor sine nærmeste, men deres posisjon blir først og fremst kritisert når barnas perspektiv kommer til overflaten (Hamm, 2012).

Tidligere forskning på Marstein forfatterskap vil også utfylles av masteroppgaver. To av masteroppgavene som har blitt skrevet vedrørende Marsteins litteratur, tar for seg *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) som primærkilde og studerer begge moderskapet. I avhandlingen «Mothering at Millenniums End: Family in 1990s Norwegian Literature», skriver Gjellstad (2004, s. 7) at prosjektet hennes kretser rundt den overveldende tilstedeværelsen av moderskapet i norsk litteratur på 1990-tallet og de ulike oppfatningene av hva det betyr å være mor. Uavhengig om mødrene snakker for seg selv eller lar andre snakke

⁴ I denne artikkelen diskuterer også Hamm romaner av Ørstavik, Hjorth, Morken Andersen og Oterholm.

for seg, fungerer de som en katalysator som gir uttrykk for familiær suksess eller fiasko. En slik type litteratur, viser en sterk litterær respons på hvordan moderskap og familie oppfattes i samtiden. Det setter også spørsmålsteget ved idealiseringen av moderskap ved å i litteraturen skape dårlige mødre som går imot sosiale normer i samfunnet.

En av romanene Gjellstad (2004, s. 8) analyserer i sin avhandling er Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør*. Den har sammen med de andre verkene løst seg fra nostalgien ved den perfekte familie og motsatt seg forestillingen om den universale oppfatningen av et vellykket moderskap. En feministisk lesning av denne litteraturen, uttrykker idealiseringen av moderskapet og prøver å forandre de negative inntrykkene ved å utfordre og konkretisere sin egen mening om hva et godt moderskap egentlig er.

Gjellstad (2004, s. 147) konkluderer at protagonisten verken kan karakteriseres som en god eller dårlig mor, og etterlater henne i den realistiske posisjonen som innebærer å variere mellom to ytterpunkter. Hun sliter nemlig med å få rollen til å passe hennes individuelle behov framfor å la institusjonaliseringen av morskapet være statisk og uendret. For å prøve å overkomme det nostalgiske båndet mellom mor/barn, etablert av den faderlige normen, eksperimenterer forfatteren med alternative tilnæringsmåter til morskapet for å revitalisere forholdet og reformulere forståelsen av hva som kan være et godt morskap. Hovedpersonen «S» vil at datteren Sara skal kjenne henne som mennesket hun er, også med hennes feil og mangler og ikke som den perfekte mamma. Denne oppgaven blir relevant i min tolkning av hvilke forventninger som skrives fram til morsrollen i primærkildene. Hvordan de ulike moderskapsdiskursene kommer til overflaten og hvordan det påvirker mødrenes selvfølelse og vellykkethet, vil bli gjenstand for diskusjon med flere av Gjellstads betraktninger som inspirasjon.

Et annet nyttig tilskudd for min tolkning av forventninger knyttet til reproduksjon og moderskap, er Line Fallan Sørensens masteroppgave «Moderskapsdiskurser i Hanne Østviks *Tiden det tar* (2000) og Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000)» ble skrevet i 2007 og drøfter også moderskapet i den samme Marstein-romanen som de foregående oppgavene og artiklene. Sørensen (2007, s. 2) hevder at ordet «mor» er en språklig kategori som på den ene siden spesifikt peker på en gitt gruppe av kvinner: kvinner som har født barn, men som på den andre siden er knyttet til et omsegripende konnotasjonsfelt. Sørensen (2007, s. 3) skriver at *Tiden det tar* (2000) og *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) begge handler

om mødre som ikke lever opp til den gjengse oppfatningen om den gode mor, og analysen undersøke derfor om, og eventuelt på hvilken måte, moderskapsdiskurser er skrevet inn i tekstene, og hva romanene kan fortelle oss om det å være mor i det senmoderne norske samfunnet.

I en realistisk form skildres hverdagslivet til alenemoren og datteren i *Plutselig høre noen åpne en dør*. Ifølge Sørensen (2007, s 70-71) overveier S om det vil være bra for henne å gå i gang med et masterprosjekt som krever et «høyorganisert, gjennomstrukturert år» og en økt effektivitet, kvaliteter man generelt ikke assosierer med småbarnslivet. Men S vurderer ikke hvordan dette selvpålagte prosjektet vil påvirke datterens tilværelse. Det antydes en egosentrisk tendens hos S, som blir ytterligere forsterket i det resterende av teksten.

Sørensen (2007, s. 71) tolker forholdet mellom mor og datter i *Plutselig høre noen åpne en dør* med et snev av ironisk distanse, og hennes egoisme og særegne oppdragelse av datteren Sara vanskeliggjør leserens sympati med S. Distansen hun skaper med sine prioriteringer, er en tydelig tendens på hvordan det moderne moderskapet skildres i samtidslitteraturen. Detaljerte beskrivelsen av S og hennes indre liv og det trivielle hverdagslivet gjør at hun likevel framstår som dypt medmenneskelig og ubehagelig gjenkjennelig. Teksten viderefremidler en ambivalent empati med protagonisten (Sørensen 2007, s. 71).

Det ekstreme ved protagonisten gjør fortellingen interessant, og at hun settes på spissen understreker det Sørensen leser som tekstens prosjekt: å avdekke de gjensidige motstridende diskursene som var tilgjengelig for en ung alenemors subjektiveringsprosess i det norske samfunnet på slutten av 1990-tallet (Sørensen, 2007, s. 73). Om lag 20 år etter da *Så mye hadde jeg* ble utgitt, er lignende motstridende diskurser relevant og et like interessant moment i litteraturen som omhandler moderskapet. I min avhandling vil det imidlertid bli et poeng å sette moderskap i relasjon til queer temporalitet og dermed tydeligere aktualisere tidsbrukens betydning i institusjonaliseringen av morsrollen.

2.3.2 En psykologisk intersubjektivteoretisk inngang

I 2008 skrev Eivor Fredriksen og Mette Nordbrønd Mikkelsen masteroppgaven «Vi er så hjelpeløst alene» Trude Marsteins «Plutselig høre noen åpne en dør» belyst med psykologisk intersubjektivitetsteori» ved UiO. Oppgaven reiser spørsmål som: «Hvordan kan vi forstå hovedpersonens mangel på nære emosjonelle relasjoner og hennes selvovervåkende stil i

samvær med andre, og hvordan kan vi forstå at hovedpersonen ikke bryter ut av fastlåste rasjonelle mønstre» (2008, s. 9). For å svare på dette undersøker Fredriksen og Mikkelsen (2008, s. 9) ulike former for samspill som hovedpersonen inngår i. Gjennom fortolkningen framkommer det etter hvert et bilde av en hovedperson som synes å ha manglende evne til å gi mening til egne og andres indre tilstander. De undersøker prosesser som kan antas å ligge bak disse vanskelighetene, og knytter dette opp mot hovedspørsmålene.

I *Plutselig høre noen åpne en dør* tegnes det et bilde av hovedpersonen som en tilsynelatende ressurssterk kvinne, men samtidig er det et skremmende portrett av en morsrolle de fleste vil ha et behov for å distansere seg fra, ifølge Fredriksen og Mikkelsen (2008, s. 14).

Hovedpersonen framstår som en intelligent alenemor som tilsynelatende mestrer hverdagen, samtidig blir det klart for oss at hun også har relativt store begrensinger i forholdet til seg selv og andre. Nettopp disse forholdene er noe av bakgrunnen for at hovedpersonen både vekker gjenkjennelse og uro hos leseren. En lignende gjenkjennelse og uro evner Marstein å gjenskape i *Så mye hadde jeg* om lag 20 år senere. Fortellingen utspiller seg også denne gangen i gråsonen av hva som oppfattes som normalt, og for leser veksler det mellom gjenkjennelse og avsky for hvordan hverdagslivets trivialiteter prioriteres.

2.3.3 Moderne identifikasjonsprosesser

Ellen Johnsen skrev i 2004 masteroppgaven «Plutselig, virkelig – om språk, erkjennelse og identitetsproblematikk i to nyere, norske romaner. En analyse av *Like sant som jeg er virkelig* av Hanne Ørstavik og *Plutselig høre noen åpne en dør* av Trude Marstein». Avhandlingen dreier seg om identitet som tema i kunsten og om moderne identifikasjonsprosesser slik de kommer til uttrykk i det moderne kunststykket. Oppgaven tar for seg identiteter og identiteters vilkår og er det analytiske utgangspunktet. Johnsen (2004, s. 2) analyserer hvordan de to personene fortellernes identitetsforståelse blir problematisert gjennom deres forhold til språket og som virkelighetsreflekterende system og uttrykk for individuell erfaring. Hvordan dette påvirker deres kommunikative evner, både som forteller og som personer i fiksjonsuniverset, dreier seg altså om protagonistenes identitetsforståelse.

2.3.4 Nærvær i narrasjonen

Klaus Tvedt skrev i 2006 masteroppgaven: «Virkelig i verden, nærvær og narrasjon – en komparativ analyse av Trude Marsteins *Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) og Carl Frode Tillers *Skråninga* (2001)». I oppgaven tar Tvedt (2006, s. 2) fatt på hvordan behovet for

nærvær er med på å forme narrasjonene i to norske samtidsromaner. Subjektet er kropp og bevissthet, og estetisk erfaring er noe som skjer med subjektet og som sier noe om kvaliteten i interaksjonen med omverdenen. Oppgavens utgangspunkt er at behovet for nærvær er biologisk, og kobler Gumbrechts teori om nærvær sammen med Seels filosofi om estetisk persepsjon. Tvedt legger fram hvordan nærværserfaringer kan sies å virke styrende og korrigerende for romanpersonenes handlingsmønstre, at den romlige bevegelsen i narrasjonene skapes som følge av behovet for nærhet, og at kroppsbevissthet, tid og rom, knyttes sammen i narrasjonens erfarings- og kunnskapssystem (Tvedt, 2006, s. 2).

Fortelleren i romanen som hele tilden skildrer hva hun ser og gjør, refererer eksplisitt til at hun tenker, benevner andre ved navn og siterer dialoger (Tvedt, 2006, s. 57). Kroppen kan tolkes som noe jeg-karakteren anser som et plagsomt vedheng til bevisstheten, og det kroppslige knyttes til spontane ukontrollerte handlinger som hovedpersonen i romanen ikke vil vedkjenne seg. Ambivalensen melder seg likevel fordi hovedpersonen, for i sitt forhold til datteren, dras protagonisten mot det naturlige og spontane framfor det kontrollerte og selvbevisste uttrykket hun utøver overfor andre, mindre nære relasjoner. Slike naturlige drifter er en tydelig tendens som også beskriver Monikas væremåte og handlingsmønster i *Så mye hadde jeg*. Hun handler ofte spontant og lar seg i mindre eller liten grad styre av de rollene hun innehar.

2.4 Anmeldelser av *Så mye hadde jeg*

Til Trude Marsteins *Så mye hadde jeg* (2018) er anmeldelsene nesten utelukkende positiv. Romanen har blitt lest av mange og blitt mye omtalt i media. Anmeldelser har blitt skrevet av Marta Norheim (*NRK*), Gabriel Michel Vosgraff Moro (*VG*), Bjørn Gabrielsen (*DN magasinet*), Tor Egil Hverven (*Klassekampen*), Margunn Vikingstad (*Morgenbladet*), Pia Bergström (*Aftenbladet*), Marius Wulfsberg (*Dagbladet*) og Finn Stenstad (*Tønsberg Blad*).⁵ I det kommende vil jeg legge fram deler av anmeldernes synspunkt i en tematisk oversikt.

2.4.1 Begjæret som drivkraft

En gjennomgående respons i flere av anmeldelsene er inntrykket av Monika som en person som lar seg styre av begjæret. «Klokt om det moderne begjæret etter alt» (Norheim, 2018),

⁵ Også *Bergens Tidende*, *Fedrelandsvennen*, *Aftenbladet*, *Stavanger Aftenblad*, *Dag og Tid*, *Dagsavisen* og *Adresseavisen* har anmeldt romanen, men anmeldelsene er kun tilgjengelig med abonnement.

lyder til eksempel overskriften til Marta Norheims anmeldelse for NRK.

Norheim forklarer Monikas partnerbytter gjennom livet med hennes søken etter spenning: «I staden for å arbeide med eit forhold, skaffar ho seg eit nytt. Ho set gode forhold på spel for spenninga» (Norheim, 2018). Monika, som de fleste andre, har behov for å være tilfreds i relasjoner hun står i. Det er i hvert fall inntrykket hun gir og som også blir fanget opp av Norheim:

Der Monika er imponerende konsekvent, er nærområdet fylt med folk som har andre livsstrategiar: Dei kompromissar, ofrar seg, finn seg i ting, dei orkar å høyre på sytinga til mor og banalitetane til svogeren. [...] Monika gjer det ho har lyst til fordi ho *kan* det. Og det ho lystar, er *ikkje* å gi bort, for å seie det slik (Norheim, 2018).

Monika blir oppfattet som en person som «ikke ofrer seg», en som setter seg selv og sine behov i første rekke. Hun skisseres som et menneske som ikke «gir» til andre, og gjør som hun selv vil. Men Monika er ingen slem person, livet hennes og de relasjonene hun inngår i, skjer uten store oppspinn og ytre dramatik. At Monikas behov kretser rundt fysiske behov og begjær, er det også flere anmeldere som er opptatt av. For eksempel skriver Tom Egil Hverven, anmelder i *Klassekampen*:

Lykke, er det så enkelt som at når institusjonene svekkes, står det erotiske begjæret alene tilbake som drivkraft i menneskelivet? En uuttalt forutsetning for fortellingen om Monika, er at menneskelig lykke henger sammen med begjær. Individets erotiske lengsler virker i *Så mye hadde jeg* som en forklaring på hvordan menneskelivet er organisert (Hverven, 2018).

Hva Monika egentlig søker i livet, er ikke lett å bli klok på. Monika finner aldri en livslang ro i et kjærlighetsforhold, hun vil videre. Hun godtar ikke å stå i noe som ikke gjør henne tilfreds og hun innleder da nye kjærlighetsforhold. Hverven mener dette dreier seg om et erotisk begjær, og i likhet med han, forklarer også Vosgraff Moro, anmelder i *Klassekampen*, protagonistens livsførsel på denne måten: «Monika er et lidenskapelig menneske med et sterkt behov for bekreftelser» (Moro, 2018). Monikas oppbrudd med kjærester blir altså forbundet med hennes sterke begjær og seksuelle lyst. En anmelder ser Monikas livsførsel på en litt annen måte, da Wulfsbergs overskrift i *Dagbladet* lyder: «Irriterende roman om

seriemonogami» (Wulfsberg, 2018). Wulfsberg hevder at Monikas stadige partnerbytter er irriterende og sammenligner det med det oppdiktete ordet «seriemonogami». Han synes simpelthen at det er irriterende at Monika får nye kjærester og bor sammen med flere menn i løpet av livet.

Til tross for at Norheim karakteriserer Monika som styrt av et slags begjær, gir hun også rom for en mer åpen tolkning av protagonistens livsførsel:

Dette er ikkje ei banal historie om eit dårleg menneske. Eller historia om den eine konsekvente i havet av folk som bøyer unna og finn seg i altfor mykje. Dette er ein utforskande roman der forfattaren går inn i det dunkle rommet der avgjerder blir tatt (Norheim, 2018).

Her påpeker Norheim godt hvordan romanen skildrer et utforskende syn på livet og de valgene vi kontinuerlig står overfor og ofte beslutter på automatikk.

2.4.2 Et kvinnelig livsløp

Flere anmeldere løfter fram og drøfter romanens framstilling av menneskers livsløp. Finn Stenstad i *Tønsberg blad* skriver følgende: «Med en velutviklet evne til å granske menneskers liv i minste detalj har hun lykket med å skildre kvinner og menns relasjoner i ulike livsfaser [...] En dybdeborende roman med lyset rettet mot kvinners liv i samliv og familierelasjoner» (Stenstad, 2018). Fokuset er altså rettet mot det kvinnelige livsløpet vi får presentert gjennom Monika. Fokuset i romanen er også, som Stenstad påpeker, kvinners liv i samliv og i familierelasjoner.

Livsløpsromanen følger Monika gjennom de ulike stadiene et liv består av. Hvordan dette livet i overordnede trekk arter seg, blir av anmelder Moro i *VG*, beskrevet slik:

Monika er yngst av tre døtre i en helt vanlig norsk familie, men der søstrene velger tradisjonelle yrker og trygghet med ekteskap og barn, er Monika drevet av et ønske om frihet. Det er en uro ved henne, en redsel for å stivne i faste mønstre, noe flyktig som stadig lengter til et annet sted (Moro, 2018).

Her peker Moro på noe essensielt ved et forventet livsløp, nemlig at det dreier seg om fastgrodde mønstre som vi følger ukritisk for å skape en slags orden i livet. For Monika er ikke et slikt livsmønster påfallende og ønskelig, og det resulterer i lengsler til en annerledes hverdag med andre type relasjoner.

Hverven på sin side, påpeker at Monikas livsførsel skiller seg fra de fleste andre livsløpene vi introduseres for i romanen:

Igjennom sprekkene siver noe jeg vil kalle hverdagslivets metafysikk, særlig når hun sammenligner seg med søsteren Elise og hennes mann Jan Olav, som i en helt annen grad virker i stand til å tilpasse livet til institusjoner som ekteskapet. Når forholdet trues av Jan Olavs utroskap, faller Elise inn i en slags nedskalert hverdagsvisdom hvor hun «prøver å ta en dag av gangen». For Monika virker Elises trauste leveregler meningsløse (Hverven, 2018).

Monikas søster velger å bli værende i ekteskapet på tross av utroskap, noe som for Monika er helt uforståelig. Disse motstridende holdningene til problemet, forteller oss om de kreftene som trekker søstrene i forskjellige retninger. Dette er poeng jeg skal komme videre inn på og drøfte ytterligere i analysen.

I *Morgenbladet* trekker Margunn Vikingstad paralleller mellom Trude Marstein og Vigdis Hjorths forfatterskap da det gjelder romanen. Hun skriver følgende:

«Så mye hadde jeg rører i sin eksistensielle utforsking mer enn tidligere bøker ved det tilbakevendende spørsmålet i Hjorth sitt forfatterskap: Hvordan leve modig og sant? Hvordan finne og skape sin egen vei, leve etter sine egne standarder? Marsteins metode er å legge vekt på ulike skildringer av menneskers iboende drift mot å skape et liv uten noe å angre på – men der ofte det motsatte er tilfellet; det finnes altfor mye det er mulig å angre på» (Vikingstad, 2018).

For det er nettopp det Monika gjør, hun finner og skaper sin egen vei. Denne veien blir uforståelig for en av anmelderne, den tidligere nevnte Wulfsberg: «Som leser får jeg ikke tak i hva som får henne til å innlede alle disse forholdene eller hvorfor hun avslutter dem. [...] *Så mye hadde jeg* handler om det kompliserte forholdet mellom menn og kvinner. Hva skal vi

egentlig med hverandre i ei tid da ekteskap og familieliv ikke lenger er livets mål?» (Wulfsberg, 2018).

Wulfsberg hevder at ekteskap og familieliv er livets mål, og på den måten illustrerer han tydelig at det finnes forutinntatte oppfatninger av hvordan en livslinje bør organiseres og hva et liv skal inneholde for å være meningsfullt. Denne oppgavens hensikt er å konkretisere «livets mål og mening» og sette spørsmålsteget ved gitte praksiser hva gjelder livsorganisering. Bruddet med det «normale» livsløpet som flere av anmelderne har pekt på, kommer derfor til å bli et viktig fokusområde i min dyptgående analyse.

2.4.3 Morsrollen

Forholdet mellom Monika og datteren Maiken blir bare nevnt i et par av anmeldelsene med noen få setninger. Norheim skriver følgende om Monika: «Ho skulka skuleavslutninga der dottera skal opptre for ein firmafest [...] Monika gjer det ho har lyst til fordi ho *kan* det. Og det ho lystar, er *ikkje* å gi bort, for å seie det slik» (Norheim, 2018). Her utbroderer ikke Norheim mer enn å si at datteren forsømmes til fordel for Monikas ønsker. Likevel indikerer hun at Monika er egoistisk og ikke ønsker å «gi bort» noe. Hun lever først og fremst for seg selv. Moro på sin side, karakteriserer datteren som et vanskelig barn som bare blir en enda vanskeligere tenåring (Moro, 2018). Det nevnes bare at Maiken blir en krevende datter, men verken hvordan eller hvorfor dette er tilfellet. For det stemmer jo også, som Moro antyder, at Monikas rolle som mor ikke trenger å ha noe med datterens vanskelige oppførsel å gjøre.

Derimot diskuteres Monika som mor i et intervju Marstein gjør med *Vårt land*.

Intervjuet starter som følger: «Vi møter en mor det ikke er så mye godt å si om?» Til dette svarer Marstein:

Jeg skal verken forsvare eller dømme personene mine. Jeg tror Monika framstår som verre enn hun er fordi vi hele tiden får hennes blikk på det [...] En stund ville jeg skifte kjønn på henne, men da merket jeg at jeg var blitt interessert i det kvinneperspektivet. Særlig gjelder det morsrollen. Fremdeles tror jeg at dersom hun hadde vært en far, så ville hun ikke framstått som så forsømmende.⁶

⁶ Nettsted mangler artikkelforfatter.

Marstein understreker her en viktig essens av morsrolleskildringen av Monika; nemlig at dersom hun var en mann og en far, ville hun ikke blitt karakterisert på samme måte. Samtidig er det likevel få anmeldere som drøfter Monikas tilnærming til rollen som mor. Intervjuer sier at det «ikke finnes mye godt å si om henne», men utover det, er det lite belegg for å si at dette er et felt anmelderne har gått i dybden på.

Vårt land skildrer imidlertid Monika som forelder i konkurranse med barnefaren Geir: «Geir er en fin fyr – en av de få vi som lesere kan slappe av med – og en tryggere forelder enn Monika». Altså skisseres Monika som den mest fraværende av to foreldrene, og som Marstein selv sier, viser det et mønster som hadde vært mer gjenkjennelig om det var motsatt. Hvordan dette framstilles i fortellingen, vil bli gjenstand for en grundigere diskusjon i den kommende analysen.

En siste anmelder nevner at Monikas livsstil til en viss grad påvirker datteren. Stenstad skriver: «En roman som med stor grad av gjenkjennelighet beskriver sider ved vår tidsånd der det tradisjonelle, og tilsynelatende stabile kjernefamilielivet gradvis har forvitret med de kostnader dette påfører enkeltindividet – både kvinner og menn, og kanskje barna?» (Stenstad, 2018). Stenstad trekker fram de kostnader alternative livsvalg kan ha for kjernefamilien, nemlig at enkeltmennesker forsømmes til fordel for noens behov for uavhengighet. Det antydes sånn sett at Monikas livsstil påvirker datteren Maiken, og at Monikas liv illustrerer de antatte motsetningene mellom selvstendighet og familieliv.

2.4.4 Meningen med livet

Romanens slutt skildrer et liv som går mot slutten og flere av anmelderne har engasjert seg i dette stadiet av romanen. Moro skriver følgende:

Ved romanens ende er hovedpersonen en middelaldrende kvinne i slutten av femtiårene. Foreldrene er døde, og datteren er voksen. Da går Monikas tanker bakover i tid og hun begynner å fundere over hvilket liv hun har levd og de valgene hun har tatt. Hva sitter hun egentlig igjen med? (Moro, 2018).

En generell oppfatning av livsløp er at man skal «sitte igjen med noe» når livet går mot slutten. At man investerer i livslange kjærlighetsforhold, barn og stabilitet for å «få noe tilbake» i livets siste dager. Nettopp dette diskuteres innen queer temporalitet og vil bli

diskutert og drøftet i analysekapittelet «Konstruksjon av framtid». Dette vil utforskes fordi Monika som 60-åring kjenner seg mislykket, hun sammenligner seg med dem som «har noe annet» når alderdommen nærmer seg.

Margunn Vikingstad for *Klassekampen* forstår avslutningen på boken på en lignende måte som Moro. Åpningsordene er som følger: «*Så mye hadde jeg* er ei omsynslaus og klartenkt skildring av ei grunnleggande tapkjensle» (Vikingstad, 2018). Videre i teksten skriver hun også at det er ett spørsmål man ikke kommer utenom: «Valgte man rett i forsøket på å skape seg et liv?» (Vikingstad, 2018). Monika lever et liv tilsynelatende fri for omverdens tanker om henne. Likevel opplever hun en tapsfølelse og en mislykkethet da hun som godt voksen dame er singel og bor for seg selv. I analysedelen skal jeg se Monikas opplevelse av mislykkethet i lys og forståelse av queer temporalitets teorier om livsløp.

Avslutningsvis vil jeg ta med noen overgripende ord Hverven skriver om romanen: «*Så mye hadde jeg* framstår som en enda bedre roman fordi den viser større rom for refleksjon rundt tomheten. Romanen oppleves smertefull autentisk, på samme tid gjenkjennelig og forbløffende fremmed» (Hverven, 2018). Monika kjenner seg tom i slutten av 50-årene, for hva sitter hun igjen med? Jeg spør meg selv da, hvem har fortalt oss at livet er en lek der vinneren er den som «har mest» når det går mot slutten? Slike tankerekker ble satt i gang i min lesning av romanen og var en av grunnene til at jeg ville diskutere nettopp hva som forventes av kvinners livsløp – og dermed også hva som blir oppfattet som «vellykket», og ikke.

Anmeldernes inntrykk av Monika som en kvinne styrt av seksuelt begjær og frihetsønske er en gjentagende tendens. Hennes manglende behov for familiær stabilitet, langvarige kjærlighetsforhold og den samme jobben hele sin yrkeskarriere, ble i grove trekk forstått som et ukontrollerbart begjær i hovedpersonen. Fokuset ligger på Monikas utradisjonelle valg uten at anmelderne bekrefter de konstruerte normene til livsorganisering som er så infiltrert i oss og alt rundt at vi ikke tenker over det engang. For det faktum at noen livsførsler er mer framtreddende og oppfattes som mer rett enn andre – skal belyses gjennom litteraturen i den nært forestående analysen.

Å behandle alternative livsvalg som om det var like vanlig som alt annet, blir et steg på veien mot å ikke lenger skille, men heller åpne opp for at de med tiden kan fremstå like «normale» –

men det innebærer å illusorisk frigjøre seg fra dagens rammevilkår og forestille seg verden uten. De kvinnelige romankarakterene i *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg* skiller seg fra selvfølgelige livsmanusstrukturer og mønstrene som er så innprentet og allmenne at kvinnene heller oppfattes som egoistiske, selvsentrerte og dårlige mødre. Forventningene som her ligger til grunn, og som karakteriserer Monika og Eli som avvikere i deler av sine livsroller, vil derfor være utgangspunktet for min forskning.

Kapittel 3 Teori

Første del av dette kapitlet inneholder en kortfattet gjennomgang av den historiske utvikling til queerteori. Videre vil kapitlet presentere mine teoretiske hovedkilder og redegjøre for sentrale begrep som vil bli videreført til den tematiske analysedelen. Avslutningsvis skal jeg legge fram metoden jeg benytter for å knytte sammen den komparative analysen med den parallelle narratologiske analysen i forståelsen av de respektive primærkildene.

3.2 Historisk utvikling

Queerteori som fagfelt har sitt utgangspunkt fra homoforskningen. Ambjörnsson (2006, s. 15) skriver innledningsvis i sin bok *Vad är Queer?* at den homofile bevegelsen allerede på 50-60-tallet skjøt fart i USA og satte spørsmålstegn ved homoseksuelles rettigheter. Bevegelsen hadde som hensikt å endre samfunnets innstilling og overbevise om at homoseksuelle var like respektable som heteroseksuelle. Ambjörnsson (2006, s. 16) påpeker at bevegelsen søkte mot å utfordre konvensjonelle strukturer som monogami og tradisjonelle kjønnsroller, som også treffer utenfor gruppen med LHBTs-personer. Gjennom å betegne og inkludere alle som plasserer seg utenfor den normerende heteroseksualiteten, blir queer en term som betraktes som mer inkluderende og har en mer kritisk tilnærming til det normative (Ambjörnsson, 2006, s. 26).

Queer-termen og det kritiske synet på det normative ble videreført til den akademiske verden på 1990-tallet. Begrepet «queer teori» ble for første gang brukt av Teresa de Lauretis på en konferanse om homoseksuell forskning i 1990 (Ambjörnsson, 2006, s. 37). Hensikten var ifølge de Lauretis å rokke ved den relativt etablerte homoseksualitetsforskningens syn på lesbiske og homofile som enhetlige og tydelige avgrensede identitetskategorier. Hun ville også diskutere hvordan man kunne flytte fokus innenfor homoseksualitetsforskningen til mer

teoribaserte undersøkelser. Gjennom å kombinere «queer» med «teori», antyd det hun også hvordan den etablerte akademiske teoritradisjonen om å «overføre» seksualitet, verken er objektiv eller pålitelig.

En annen person som har betydd mye utviklingen av queer teori, er den franske filosofen og idéhistorikeren Michel Foucault, som i et antall verk har undersøkt det han kaller seksualitetens historie. I *Viten og Viljen* (1976), bind 1 i den norske oversettelsen, forklarer Foucault hvordan mennesker fra 1700-tallet ser en økende tendens i å klassifisere, sortere og diagnostisere medmennesker. På lignende vis som vi i dag for eksempel snakker om ADHD og autisme, begynte man på 1700-tallet, ifølge Foucault (1976, s. 15), å diagnostisere personer som hysteriske, homoseksuelle og perverse. Denne sorteringen førte til at en mengde nye identiteter ble skapt. Personer som tidligere bare betraktet seg som en som hadde sex med folk av samme kjønn, fikk plutselig en identitet. Han eller hun ble en homoseksuell, en spesifikk person med en historie og en opprinnelse. På den måten, forklarer Foucault (1976, s. 18), er språket og de navnene vi gir hverandre avgjørende for vårt syn på oss selv og virkeligheten.

De nye klassifikasjonene innebar dermed også nye måter å utøve kontroll over samfunnets medborgere (Foucault, 1976, s. 20). Mange mennesker vil i dag også kunne bekrefte og kjenne seg igjen i undertrykkelsen, nettopp fordi den er historisk innlysende. Undertrykkelsen er dypt forankret i fortiden og tynger blant annet kjønnnet så grovt at anklager alene ikke vil kunne frigjøre oss fra det; frigjøringsprosessen kan ikke være annet enn langvarig. Utvilsomt desto mer langvarig ettersom det særegne ved makten som fungerer i samfunnet – er å være undertrykkende og med særlig fokus på å undertrykke de «unyttige kreftene», nytelse for nytelsens skyld og den uregelmessige adferden. Gjennom å sette ord på internaliserte maktstrukturer ville Foucault rette fokus mot systemer han oppfattet som urettferdig og diskriminerende. Denne formen for maktutøving er kjennetegn også for dagens vestlige samfunn. Snarere enn redselen for å skille oss ut, lever vi med en frykt for å ikke passe inn. Samfunnets normsystem er nemlig innlemmet i selve individet og forklarer delvis hvorfor normalitet er et viktig begrep innenfor queerteori.

Queerteori, inspirert av feministisk teori, Michel Foucaults og Jeffery Weeks arbeid, etterspør altså en mer nyansert og problematiserende diskusjon omkring seksualitet, samfunn, identitet og annerledeshet (Ambjörnsson, 2006, s. 35). For de institusjonene og strukturene som opprettholder heteroseksualiteten som noe altomfattende – er de som bidrar til at en spesifikk

type heteroseksualitet oppfattes som den mest naturlige måten å leve på (Ambjörnsson, 2006, s.52). Framfor å fokusere på de «avvikende», ville man nå heller prøve å forstå hvordan seksuelle normer oppstår, fungerer og opprettholdes. Først og fremst var det den normerende heteroseksualiteten man ville se nærmere på. For i noen tilfeller handler seksualitet om identitet, i andre tilfeller om handling. Andre ganger analyseres seksualiteten best som et system av normer der juridiske lover eller menneskers holdninger bestemmer rammeverket for hva som er legitimt og ikke (Ambjörnsson, 2006, s. 36). Queerteoretikere vil undersøke hvordan seksualitet organiseres, kontrolleres og opptrer i samfunnet. Hvordan identiteter, væremåter, normer og oppfatninger, flettes sammen til det som kalles seksualitet. Et av queerteoriens mest grunnleggende begreper, er heteronormativitet, som innebærer at bestemte måter å legge opp et liv oppfattes som mer innlysende og rett enn andre måter. Jeg vil senere diskutere begrepet ytterligere i lys av en tverrvitenskapelig antologi der Ambjörnsson er en av redaktørene og queer temporalitet blir brukt som analyseredskap.

Queer temporalitet er en viktig del av feministisk forskning og kan forsås som en avgreining fra queerteori. For med queer temporalitet som utgangspunkt, skal min oppgave sirkuleres inn på livslinjens genuspregede dimensjoner, og videre inn på hvordan forventninger til kjønn (kvinner) konstrueres i relasjon til alder. Da det er *tidspunktet* for en handling som vil avgjøre om primærkildene representerer brudd med sosialt konstruerte konvensjoner, eller ikke. Queer temporalitet kan altså overordnet forklares som måter å forstå kjønn og seksualitet på og blir diskutert av Jack Halberstam i *In a Queer Time and Place* og av Sara Ahmed i *Queer Phenomenology*, to analyser av queer organisering av tid og liv.

3.3 Den rette linje

Sara Ahmed er en britisk-australsk filosof hvor studieretning inkluderer skjæringspunktet mellom feministisk teori, lesbisk feminisme, queerteori, kritisk raseteori og postkolonialisme (Sara Ahmed, 2020). For å navngi mekanismer som styrer menneskers livsvalg, innfører Ahmed en rekke begreper i boken *Queer Phenomenology* (2006). En sentral metafor i hennes teoretiske vinkling, er «the straight line», oversatt til «den rette linje». Metaforen brukes for å beskrive hvordan mennesker trækker opp «stier» i livene sine og hvordan vi i praksis skaper retninger, veivalg og framtid gjennom de valgene vi tar. Ahmed (2006, s. 70) beskriver videre hvordan et livsskjema eller en forestilling om livet, er formulert innenfor rammen av et heteroseksuelt liv. De kulturelle forståelsene av hva livet skal inneholde, avhenger av at individet er heteroseksuelt. Systemene inkluderer likevel ikke bare seksuelle

kjærlighetsrelasjoner, men også liv i tosamhet med barn og kontakt på tvers av generasjoner. Ahmed (2006, s. 70) beskriver altså hvordan normeringen av heteroseksualitet kan forstås som et krav om å følge den nevnte «rette linje».

Bruken av ordet «linje» for å beskrive konkrete praksiser, synliggjør hvordan systemene vi følger har sammenheng med hvordan man tidligere har handlet. Hvordan vi i samtiden organiserer livene våre, henger altså tydelig sammen med hvordan mennesker før oss levde. Forventningen har en horisontal linje som stikker seg både tilbake i tid, men også framover i forventningshorisonten (Ahmed, 2006, s. 21). Dermed opprettholdes forventningen om spesifikke livsløp for de kommende generasjonene også. Med dette som utgangspunkt blir det også tydelig hvor utfordrende det er å bryte med normaliserte praksiser og levemåter som eksisterer. Både for de som ubevisst følger internaliserte forventninger, men også de som bevisst ønsker å bryte med et slikt mønster.

Ahmed hevder at heteroseksualiteten (2006. s. 71) er noe som allerede er skapt og som vi følger, men som vi samtidig også aktivt skaper når vi går den veien. Å være heteroseksuell framstår for mange som naturlig og selvsagt, men er i henhold til Ahmed også konsekvensen av å ubevisst følge en performativ vei. Ahmeds synspunkter blir relevant i relasjon til alder og seksualitet fordi de viser hvordan heteroseksualitet er et livslangt arbeid. Livsløpet kan sees på som en linje der heteroseksualiteten er forutsatt. Seksuell lyst eller seksuell ulyst kan betraktes som hvordan en seksuell retning utvikles, både med referanser bakover og framover i et heteroseksuelt livsløp. En videre forklaring på at heteroseksualitet blir forbundet med en rett linje, er fantasien om at menn og kvinners kropp «naturlig» passer for hverandre (Ahmed, 2006, s. 85). Dermed er det seksuell lyst som gir kroppen retning og tilrettelegger for et gitt livsløp.

Et annet sentralt begrep Ahmed tar i bruk i sine beskrivelser er «orientation», oversatt til orientering. Ordets hensikt er å plassere queer-studier i en tettere dialog med fenomenologien. Det er en tradisjon innenfor filosofien fra tidlig 1900-tall og framover som undersøker verden, altså fenomenene slik de framstår for den menneskelige bevisstheten. Begrepet orientering brukes av Ahmed (2006, s. 2) for å beskrive en prosess som følger mennesker gjennom ulike steder og temporaliteter i livet, og gir pekepinner for hva som forventes av en i ulike livsstadier. Med den tolkningen, vil Ahmed åpne for nye måter å snakke om og forstå seksualitet og kjønn på. Linjene som gjør det mulig for oss å finne vår vei i livet, veiene som

er foran oss, gjør også noen ting eller valg mer tilgjengelige enn andre (Ahmed, 2006, s. 14). Det som er tilgjengelig er gjerne et viktig poeng eller en viktig holdeplass i den livslinjen vi velger eller forventes å velge. Når man følger en slik linje, blir også enkelte ting innenfor rekkevidde, mens andre ting plasserer seg utenfor rekkevidde. Dette fordi den kulturen, tidsperioden og kretsen man er en del av, implisitt gjør noen veivalg mer framtrædende enn andre.

Ahmed (2006, s. 17) påpeker også at en livslinje kan være et uttrykk for noe som redder oss som mennesker. En forventet livslinje som kastes mot oss, er det som gir kapasiteten til å løse en umulig tilværelse i et noen ganger ulevelig liv. Den skaper system og orden i en verden som i utgangspunktet kan være helt åpen. Mennesker har jo i realiteten mulighet til å organisere livene sine helt uavhengig av ytre faktorer og påvirkning. Likevel ser vi at de fleste velger å følge de linjene som samtiden og kulturen vi er en del av representerer. Dette fordi slike mekanismer er dypt forankret både i enkeltmennesker og fellesskapet, og forandrer seg bare gradvis over tid.

3.4 Livskjema

Jack Halberstam er professor i engelsk og sammenlignende litteratur fra instituttet for forskning på kvinner, kjønn og seksualitet ved universitetet i Columbia. Han er også professor i amerikanske studier og etnisitet, kjønnsstudier og sammenlignende litteratur (Jack Halberstam, 2020). I Halberstams bok *In a Queer Time and Place* (2005), tar han i bruk begrepet «life schedule», oversatt til «livsskjema». Han bruker begrepet for å illustrere hvordan liv, tid og livsløp konstrueres i film, kunst og subkulturer. Halberstam (2005, s.12) hevder at det finnes en forventning om at for at vi skal kunne orientere oss i tilværelsen, skape mening og sammenheng, bør vi holde oss til visse livsskjema. Disse spesifikke måtene å leve livet på, er konstruert av samfunnet vi er en del av, altså sosialt konstruert. Halberstam (2005, s. 12) introduserer også begrepene han kaller «queer time» og «queer space». Disse beskriver livsvalg som står i kontrast til institusjonaliseringen av familie, heteroseksualitet og reproduksjon. Halberstams begrep «livsskjema» og Ahmeds begrep «den rette linje», har overlappende betydning. Likevel skiller de seg fra hverandre, da Ahmed i større grad understreker tidsaspektet; at *den rette linjen* fungerer som en forventningshorisont både framover og bakover i tid. Halberstam på sin side, fokuserer i større grad på *samtidens* konstruksjon av hva som representerer normalitet.

En justering i måten vi ser på tidsbruk i livet, produserer nye forestillinger om bruksområdet, skal vi tro Halberstam (2005, s. 19-20). Mye av samtidsteorien søker nemlig å koble queerteori fra en essensiell definisjon av homoseksualitet, og har anvendt queer time og queer space uavhengig av seksuell legning. For meningen med bruken av begrepet queer, er i hovedsak å referere til praksiser, organisasjoner, seksuell identitet, og aktivitet i tid og sted som skiller seg fra normalen, uavhengig av seksuell legning.

Halberstam kobler også begrepet heteronormativitet til temporalitet. Ordet brukes for å forklare hva som forventes for å ha et «vellykket» liv (Halberstam, 2005, s. 14): En barndom som jente eller gutt, en pubertet som inntreffer ved et bestemt tidspunkt i en viss alder, en første kjærlighet der kjønn og begjær skal sammenfalle, heteroseksuell pardannelse, karriereutvikling, dannelse av kjernefamilien, etablering i midten av livet og selvbevissthet mot slutten av livet. Ut ifra ordlyden, kan det virke som at heteronormativitet kun kretser rundt heteroseksualitet, men begrepet kan ifølge Halberstam (2005, s. 14) også kobles opp mot klasse. En slik struktur utgår fra middelklassens fokus på det Halberstam forklarer som de komplementære begrepene «respektabilitet» og «normalitet». Det som tenkes å være et «normalt aldrende», sammenfaller med et «respektabelt aldrende», som igjen er klassekodet. Halberstam kobler altså sammen begrepene normalitet og respektabilitet slik at de blir avhengig av hverandre. Eksemplifisert kan det dreie seg om at brudd med en norm i et bestemt miljø, videre vil rokke ved respektabiliteten til vedkommende og føre til brudd med et heteronormativt livsløp og gi en følelse av mislykkethet og utenforskap.

En person som er heteroseksuell, kan altså likevel falle utenfor heteronormativiteten og mislykkes med å leve et «positivt livsmanus». Hva dette positive livsmanuset innebærer, vil avhenge av kultur, historisk plassering, genus og så videre. Ser man for seg livsskjema og autentiske økonomiske praksiser, diskuterer ikke bare queerteori seksuell identitet, men også ulike måter å organisere livet på. Halberstams (2005, s. 12) utgangspunkt for å illustrere sitt poeng, er som nevnt queere subkulturer. Disse representerer alternative temporaliteter ved å tillate deres medlemmer å mene at deres framtid kan skapes uavhengig av de pragmatiske markørene for hva et liv «skal inneholde og bestå av». Halberstam (2005, s 13) påpeker likevel at ikke alle homofile, lesbiske og transpersoner lever veldig ulike liv fra heteroseksuelle mennesker. Grunnen til at queerteori likevel har blitt en overbevisende teori, er at den har fungert som en selvbeskrivelse i de foregående tiårene og har gitt mulighet for alternative måter å tolke bruken av tid i et liv, også uavhengig av seksuell legning.

Halberstam (2005, s. 17) hevder at visse kulturer preges av heteroseksuelle livsskjema der livene blir kontrollert av suksessiv modning og utvikling. Dette er en forestilling om at det menneskelige livet bør inneholde en vedvarende progresjon. Modenhet handler da om å komme ut av en «farlig» og «ukontrollerbar» ungdomstid. Samtidig konstrueres «de andre», de som ikke faller innenfor heteronormativitetens progressive utvikling. Der oppfattes mennesker som lever queere liv som umodne, barnslige, inautentiske og uten den store framdriften. Halberstam (2005, s. 17-18) påpeker videre at det finnes likheter mellom hvordan samfunnet betrakter ungdomstid og subkulturell identifikasjon; begge oppfattes som noe vi vokser fra, noe forbigående. Subkulturers praksis har dermed ofte blitt diskutert som en livsfase snarere enn et livslangt engasjement. For mange LHBTS-personer stemmer ikke dette. Mange av dem er aktive i subkulturer til langt opp i 40-50-årsalderen. Dette er altså ikke et tegn på at man ikke har blitt voksen, men at man lever et annet type liv med større mulighet for aldersblanding. Ifølge Halberstam, (2005, s. 17-18) bruker LHBTS-personer tiden på en måte som setter spørsmålsteget ved samtidige konvensjonelle logikker knyttet til modenhet og ansvar. Min avhandling vil ta opp denne problematikken gjennom å vise hvordan oppførsel og livsvalg til de kvinnelige romanpersonene bryter med forventninger til dem som voksne, og at deres livsvalg og væremåte ved flere tilfeller kan kobles til livsfasen ungdomstid. Dermed blir de stående som eksempler på brudd med konvensjonelle forståelser av nettopp ansvar og modenhet.

«Queer tid» er et begrep Halberstam (2005, s. 18) hevder står i kontrast til «familietid» og «reproduktiv tid». Halberstam skriver at familietid refererer til «the normative scheduling of daily life (early to bed, early to rise) that accompanies the practise of child rearing». Reproductiv beskriver han: «is ruled by a biological clock for women and by strict bourgeois rules of respectability and scheduling for married couples». Vi ser dermed hvordan den respektable tidsbruken blir basert på en heteronormativ middelklassenorm. Mange LHBTS-personer lever ikke i tråd med verken den reproduktive tiden eller familietiden. Derfor tenderer de også mot å betraktes som mindre ansvarstagende og moden, som mindre voksen. Dette fenomenet gjelder naturlig nok ikke bare homofile, men også heteroseksuelle personer, da mange av dem også lever liv i tråd med queer tid framfor familietid og reproductiv tid. Dette dreier seg om ulike ønsker for livsutvikling, men blir ifølge queer temporalitet også tydelige eksempler på brudd med et heteronormativt livsløp.

Halberstam (2005, s. 20) introduserer også metaforen «time of inheritance», som også blir et viktig begrep i min analyse. Metaforen oversettes til «den arvede tiden», og kan forklares som «an overview of generational time within which values, wealth, goods, and morals are passed through family ties from one generation to the next» (2005, s. 20). Arvetiden kobler individet til familien gjennom forestillinger om at slekter bør følge slekters gang. På den måten knytter den familien til fortiden, men kobler den også til framtiden gjennom barn og barnebarn. Arvetiden står derfor på mange måter som en kontrast til det queere prosjektet, som da ofte ilegger et slikt liv mindre verdi. Ifølge Halberstam (2005, s. 20), tenderer mennesker som ikke lever i tråd med den reproduktive framtidsrettelsen i et heteronormativt samfunn, å framstå som mislykkede eller meningsløse. To sentrale karakterer i mine primærkilder, er protagonistenes tanter. De er eksempler på alternative identifikasjonspersoner som på flere måter ikke lever i samspill med den arvede tiden og vil derfor bli drøftet i lys av Halberstams antagelser om mislykkethet.

3.5 Ingen framtid?

Hvordan framtid konstrueres og hva slags funksjon reproduksjonen representerer i romanene, utgjør et sentralt diskusjonsgrunnlag i den kommende analysen. For å teoretisere betraktninger knyttet til reproduksjon, vil jeg anvende litteraturkritiker Lee Edelmanns bok *No Future* (2004), som handler om hvordan den politiske og offentlige diskursen fremmer familieliv og barn framfor andre måter å legge opp et livsløp. For å innlede problematikken, skriver Edelman (2004, s.2) om hvordan den amerikanske presidenten Bill Clinton på slutten av 1990-tallet i serier av offentlige taler/opptredener fremmet verdier som sirklet rundt familieliv og barn. Edelman (2004, s. 2) hevder så at begreper som pålegger en ideologisk grense for den politiske diskursen, som i prosessen bare bevarer privilegiet som heteronormativiteten innehar, begrenser mulighetene til mennesker som faller utenfor disse mønstrene og plasserer dem utenfor den positive offentlige diskursen. Byrden ved å ikke falle innenfor en slik politisk felles identitet, er ifølge Edelman (2004, s. 17) at man ofte ufrivillig blir stående i en slags opposisjon til resten av samfunnet. Dette fordi man ikke passer inn i den verden regjeringen vil realisere, men heller blir sett på som mennesker med en alltid ubestemt framtid.

En sentral komponent i det forventede livsskjemaet er reproduksjonen – da det å sette barn til verden blir forstått som et av høydepunktene et den normative livslinjen. Edelman (2004, s. 4) påpeker at reproduksjonens metaforiske styrke i vår tids kultur, ligger i at livet gis «framtid»

gjennom barnet, reproduksjon skaper utvikling og håp både for den enkelte familien så vel som slekten og samholdet dem imellom. Barnets ubestridte verdi står da i kontrast til det umulige prosjektet at homofile og lesbiske viderefører genene sine på en naturlig måte. Hensikten med å identifisere barnet som det fremste emblemet for framtiden, er at det skal bli lettere for mennesker å akseptere at livet en gang vil være over (Edelman, 2004, s. 13). I tillegg blir også barnet sett på som et symbol på fikseringen på heteronormativitet (Edelman, 2004, s. 21). Det tolkes som en erotisk ladet investering i identiteten som er sentral for den obligatoriske fortellingen om «reproductive futurism». Begrepet reproduktiv futurisme er altså en fremtidsorientert ideologi som fremmer utvikling, konstruktivitet og forandring knyttet til reproduksjonen og som viser fokuseringen på det heteronormative (Edelman, 2004, s. 21).

3.6 Usamtidighet i alder

Den tverrvitenskapelige antologien *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet* (2016), der innledningen er skrevet av redaktørene Fanny Ambjörnsson og Maria Jönsson, består av ni kapitler tilhørende ulike disipliner. I hovedsak lener de seg mot Halberstam og Ahmeds teoretiske synspunkter og anvender regelmessig deres begreper. Dette gjør de for å undersøke det Ambjörnsson og Jönsson (2016, s. 7) kaller forventninger knyttet til alder og framtid, som ifølge dem, er dominerende i vår kultur og setter grenser for hvordan en livslinje eller et livsløp bør se ut i samtiden. Utover det, undersøker de også mulighetene som finnes for å påvirke og endre denne livslinjen. Forestillinger om hva en viss alder innebærer, er altså steds- og tidsbundet. Dessuten er de aldersinndelingene vi opererer med, (ofte helt ureflektert) kulturelt og sosialt betinget. Den artikkelen som framfor alt blir aktuell for meg, er litteraturviteren Maria Jönssons studie om Thorvalls forfatterskap. Denne studien blir interessant fordi Thorvall, i likhet med Køltzow, skrev om kvinnefrigjøring på 1970-tallet. Utover å bruke denne antologien, kommer jeg også til å anvende Ambjörnssons studie *Rosa: den farliga färgen* (2005) for å analysere hvordan klær kan representere usamtidighet i alder. Denne studien vil bli presentert nærmere når den aktualiseres i analysen.

3.6.1 Begrep i relasjon til litteratur

I artikkelen «Det släpar efter mig»: Osamtidigt åldrande i Kerstin Thorvalls författarskap» bruker Maria Jönsson heteronormativitetsbegrepet i forståelsen av et forfatterskap som ikke tar for seg homofili. Ved å legge fram deler av hennes artikkel, vil vi kunne se hvordan Halberstam og Ahmeds teoretiske resonnement blir brukt på et konkret materiale. Det

konkrete utgangspunktet skildrer livsløp der protagonistene tilsynelatende lever heteronormative liv da de er heteroseksuelle, utdanner seg og til eksempel får barn. På tross av dette, er de kvinnelige romankarakterene likevel på kollisjonskurs med de rollene de forventes å innta. Begrepet «usamtidighet» blir derfor meningsbærende, da Jönsson anvender begrepet for å synliggjøre bruddene med heteronormative livsløp i tråd Halberstams og Ahmeds teorier. Det Jönsson beskriver som et «skeivt aldrende», blir drøftet med utgangspunkt i Jack Halberstams begrepsapparat i *In a Queer Time and Place* og Sara Ahmeds betraktninger fra *Queer Phenomenology*.

Thorvalls forfatterskap bærer preg av brudd med en normativ livslinje og en foreskrevet måte å organisere liv og relasjoner (Jönsson, 2016, s. 27). Videre konkluderes at de aldersbruddene som skrives fram i Thorvalls romaner, dreier seg om grenseoverskridelse knyttet til respektabilitet, klasse og seksualitet. Romanene peker ifølge Jönsson (2016, s. 28) ut de holdeplassene som karakteriserer en «riktig» livslinje og hva som skjer når handlinger utføres på ugunstige tidspunkt, på feil sted eller ikke i det hele tatt. Den logikken som Thorvall bryter med i sine verk, bryter også med en heteroseksuell logikk. Jönsson (2016, s. 28) karakteriserer Thorvalls forfatterskap som verk som kretser rundt gjentakelse framfor utvikling. Til tross for at bøkene er selvbiografiske og da tradisjonelt sett bærer preg av utvikling og modning, er ikke det tilfellet i Thorvalls bøker. En vedvarende søken mot smertepunkter i stedet for en gradvis modning, er heller den gjeldende tendensen i forfatterskapet.

Jönsson (2016, s. 31-32) skriver at ekteskapet og moderskapet beskrives som et fengsel i romanen *Oskuldens död* (1977). Leseren får følge utviklingen av krisen som den 50 år gamle Anna opplever. Anna har fram til da levd livet sitt så godt hun kunne ifølge «manus». Hun har giftet seg, fått barn og er framgangsrik i jobben. På utsiden ser alt bra ut, men på innsiden plages hun av angst og panikk som til slutt resulterer i at hun er utro og prøver å stikke av fra det livet hun lever. Med dette plottet viser Thorvall et klokt oppgjør med tidens normer og konvensjoner knyttet til kvinnelig seksualitet og moderskap (Jönsson, 2016, s. 32). Anna bryter opp ekteskapet og gir seg i kast med den «forsinkede» puberteten, som hun opplever som 50-åring. I praksis innebærer puberteten å engasjere seg i «det mest forbudte» – den ville kjærligheten og sex for nytelsens skyld, uavhengig av konvensjoner. De forbudte kjærlighetene som passerer er alkoholisererte menn, unge menn, gifte menn, barnas venner og så videre. Sagt på en annen måte, realistiske og uromantiske skildringer av en middelaldrende kvinnes begjær (Jönsson, 2016, s. 32). I min analyse vil også kvinnenens forhold til menn

diskuteres i lys av tidenes normer og konvensjoner. Et annet aspekt av Jönssons studie som får betydning for min avhandling, er diskusjonen rundt moderskap. Hvordan romanene skildrer kvinnene som mødre og hvorvidt deres måte å være mor på, bryter eller samsvarer med samtidens forventninger, vil bli drøftet.

Videre legger Jönsson (2016, s. 32) fram at de tabuene som brytes er opprettet av Annas mor. Moren i romanene representerer på mange måter en patriarkalsk samfunnsmoral, preget av religiøse og seksualfiendtlige forestillinger. Den forsinkede puberteten forklares med den strenge og konservative oppveksten. Den «normale» utviklingen blir holdt tilbake av moren, noe som videre gjør at utviklingen senere løper løpsk. At protagonisten opplever en forsinket pubertet, er noe som går igjen i store deler av Thorvalls forfatterskap. For eksempel i *Det mest förbjudna* (1976) forklarer Thorvall at puberteten i middelalderen også kommer av uviljen mot morsrollen; i valget mellom å være barn eller mor, er det barnsligheten som vinner (Jönsson, 2016, s. 32).

I en annen roman av Thorvall, *Upptäcken* (2003), skildres hva det vil komme til å koste om man plasserer seg utenfor den tenkte livslinjen. Romanen er ifølge Jönsson (2016, s. 43) en fortelling om alt som kan gå galt dersom man velger utradisjonelt og viker fra den reproduktive linjen. På alderens høst betaler hovedpersonen prisen for det livet hun har levd «så særdeles levende»– et liv preget av nuet, av umodenhet og uvilje til fordypning. Baksidene av de aldersovertredelsene hun har begått, skrives fram i sammenheng med konsekvensene av å miste alle «holdeplasser». Å være barnas venn framfor forelder, å trosse sin mor inn i døden uten å si unnskyld og å rømme fra familieliv og ekteskap gang på gang. Overtredelsene førte protagonisten inn i ensomhet, ikke opprørsk asosialitet som hevdes å være resultatet i andre tilfeller. Thorvall resignerer ikke, ber ikke om unnskyldning og soner ingen brudd– og ingen modning skjer her heller (Jönsson, 2016, s. 43).

Eksemplene ovenfor viser de forventningene til livsløp som kvinner påvirkes av på 1970-tallet. Reproduksjon, familieliv og kjærlighetsforhold, er diskurser med splittede assosiasjonsnettverk med ulike knutepunkter – for eksempel den likestilte kvinnen i konkurranse med den forsvarlige mor, kjæreste og familiekvinne. Lignende samfunnsskapte forventninger til livslinjens innhold skaper også grunnlag for min kommende analyse.

3.7 En flervitenskapelig tilnærming til alder

I det svenske *Tidsskrift for genusvitenskap* er artikkelen «Ålder i interseksjonell analys» av Clary Krekula, Anna-Liisa Närvänen og Elisabet Näsman publisert. Begrepet interseksjonalitet viser til hvordan sosiale kategorier som kjønn, rase, etnisitet, religion, sosial klasse, seksuell orientering og funksjonsevne kan samvirke og påvirke en persons leve- og livsvilkår (Thun, 2019). Innledningsvis påpeker Krekula, Närvänen og Näsman (2005, s. 81) at i diskusjoner om interseksjonalitet, har alderens betydning ofte blitt oversett. I artikkelen understreker de derfor viktigheten av at forskningen synliggjør alder som sosial struktur og som grunn for sosial kategorisering. Forskning der alder ikke problematiseres, risikerer nemlig å gjenspeile og befeste hverdagslige fordommer (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 83). Artikkelen er bygget opp som et vekslende spill mellom forskningsfeltene barndomssosiologi og sosialgerontologi, og setter seg fore å skildre samspillet mellom kjønn og alder, da det har kommet i bakgrunnen av kjønnsforskningens hovedspørsmål og har stått uproblematisert over lengre tid (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 82).

Vitenskapelige disipliner har egne definisjoner på alder og aldrende, da alder kan tolkes biologisk, kronologisk, psykologisk og sosialt. De disiplinene som behandler barns utvikling mot voksenlivet, som pedagogikk, psykologi og medisin, har definert barndommen som en livsfase i termer av modenhet og utvikling av kapasiteter (kognitive, fysiologiske og så videre) i stadier relatert til kronologisk alder (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 83). Slike forestillinger impregnerer ulike praktiker som fakta. Vitenskaper som har definert barndom og barns utvikling har altså betydning for de sosiale og kulturelle konstruksjonene av denne livsfasen. På lignende vis har også gerontologien bidratt til både konstruksjonen av aldringsprosessen og livsfasen alderdom. Både det biologiske og psykologiske perspektivet har framstilt aldrende som et individs tap av ferdigheter (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 83). De tidligere nevnte teoriene til Halberstam og Ahmed påpeker nettopp at det overgripende samfunnet institusjonaliserer alder og skaper forventninger til bestemte måter å organisere et livsmanus. Slike livsforløp omfatter normer som definerer forventede aktiviteter, hva som betraktes som normalt og avvikende i en viss alder, livsfase og livssfære, som igjen har betydning for individers og grupperes handlende og sosiale identiteter (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 83).

Krekula, Närvänen og Näsman (2005, s. 83) understreker at de ikke gir alder en slik innarbeidet betydning, men påpeker at den er sosialt og kulturelt konstruert blant annet av vitenskapelige diskurser. Der henger alder sammen med institusjonaliserte livsforløp som

består av sekvensielt ordnede livsfaser og aldersbaserte sosiale posisjoner. Slike livsforløp kan både sees på som aldersordning i samfunnet, maktstruktur i fordeling av ressurser og muligheter og disiplinering til normetterlevelse. Aldersposisjoner i livsforløpet samspiller også med kjønn, og det forventede livsløpet kan se ulikt ut for menn og kvinner (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 83). De ulike forventningene til livsforløpet for kjønnene viser derfor viktigheten av å interseksjonelt belyse samspillet mellom alder, livsfase, kjønn og klasse i ulike situasjoner. Til eksempel kategoriseres kvinners kropp i større grad sosialt ut ifra blant annet alder, fertilitet og seksualitet (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 83).

Begrepet «alderisme» blir også definert og diskutert i artikkelen. Alderismens dypstruktur består av grunnleggende antakelser og gitte forestillinger om at en viss alder kan knyttes til egenskaper og måter å oppføre seg på (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 84). Slike forestillinger oppstår og opprettholdes gjennom ulike sosiale og kulturelle prosesser til eksempel i vitenskapen og jussen, så vel som i hverdagslivets praksiser og i relasjon til andre. Krekula, Närvänen og Näsman (2005, s. 84) betoner at aldersbasert diskriminering rettes mot personer i alle aldre og ikke må forveksles med negative forestillinger om eldre, som er alderismens mest synlige manifestasjon, men ikke alene hva alderisme handler om. Negative aldersbegrensende assosiasjoner kan sees analogt med rasisme og sexisme, men er likevel ikke fullstendig sammenlignbare, da vi i løpet av livet ikke bytter kjønn eller seksualitet, mens alder forandrer seg kontinuerlig (Krekula, Närvänen og Näsman, 2005, s. 85).

Reproduksjonen blir som diskutert av Edelman (2004, s. 4) sett på som det tydeligste framtidselementet i vestlig kultur. Barnet symboliserer det som ligger foran oss og skaper på den måten også progresjon i et liv. Med det som inspirasjonsgrunnlag, vil reproduksjonen få en særlig plass i denne masteroppgaven. Hvordan kvinnene selv forholder seg til reproduksjon, men også hvordan miljøet og personene de lever sammen med forholder seg til fenomenet. Hvilken funksjon barnet faktisk får, vil også diskuteres i lys av Edelmanns synspunkter. Utover dette, vil kvinnenens livsvalg, og særlig deres forhold til menn, være vesentlig i forlengelse av Halberstams (2005, s.17) antagelser hva gjelder modning og progresjon. I romanen *Så mye hadde jeg* vil også klesvalg bli drøftet i relasjon til modning og utvikling, da klær gjentatte ganger beskrives i relasjon til alder. Altså hvordan klærne de kvinnelige romanpersonene bærer løfter fram konstruerte forventninger til gitte aldre, enten eksplisitt eller implisitt.

Utenom ved et par tilfeller, vil den narratologiske forståelsen inngå i den andre analysedelen, og begrepene i relasjon til analysemetoden vil forklares da de aktualiseres senere i oppgaven. Hensikten blir da å se handlingsutvikling og tekststruktur i forlengelse av hverandre, men også å inkludere queer temporalitet som den største interessen i framstillingen av litteraturen.

Analysedel 1

Kapittel 4 Ungdommelighet

I ungdomsfasen, som i alle livsfasen, finnes det samfunnskonstruerte karaktertrekk som gjerne forbindes med mennesker i den gitte aldersgruppen. Ungdomsfasen assosieres gjerne med umodenhet, utprøving og ansvarsfraskrivelse. Ved at primærkildene skisserer kvinner som på ulike måter opptrer i samsvar med ungdomstidens markører, illustrerer dette usamtidighet med den alderen de faktisk befinner seg i. Derfor blir «Ungdommelighet» et innlysende kapittel for å illustrere hvordan de kvinnelige romankarakterenes valg, væremåte og synspunkt viser aldersbrudd. Ved flere anledninger blir alder skissert i samspill med spesifikke handlinger og væremåter – noen ganger eksplisitt, andre ganger implisitt. Hvilke klær de kvinnelige romankarakterene bærer, blir skrevet om i større eller mindre grad i begge romaner, men bare i *Så mye hadde jeg* blir klær satt i sammenheng med alder. Derfor starter min analyse med å forklare hvordan klær opptrer som aldersmarkør og blir et uttrykk for queer temporalitet.

4.1 Klær som konstruksjon av ungdommelighet i *Så mye hadde jeg*

Jeg velger å diskutere klærnes funksjon i *Så mye hadde jeg* fordi romanen løfter fram at spesifikke kleskoder kan kobles til alder. Tidligere i år var jeg på en forelesning holdt av sosialantropolog og forsker Fanny Ambjörnsson, som snakket om boken sin *Rosa: den farliga färgen* (2011). Da sa hun at «klær er en utmerket måte å tolke usamtidighet i alder, men det er likevel en upopulær holdning» (Ambjörnsson, 27.02.20). Tanken på å ha forventninger til bekledding i visse aldre virker gammeldags, men som jeg nå vil analysere, er den tydelig til stede i litteraturen så vel som i den daglige samtalen.

I *Så mye hadde jeg* er hovedpersonen Monika på dette tidspunktet i 50-årene og har en voksen datter på 21 år. Datteren Maiken kommer for å hente Monika og kjøre sammen med henne til

begravelsen av Monikas svigerbror og Maikens onkel: «Jeg tar på meg den nye ullfrakken, rosa sjal, jeg tar sekken min og låser døra bak oss. Maiken har mørkebrun kåpe med belte i livet» (Marstein, 2018, s. 401). Her ramses det opp hva Monika og Maiken har på seg.

Monika, som er i 50-årene og bruker rosa, mens Maiken, som er ung voksen, bruker kåpe med belte i livet. Maikens klær i forhold til Monikas klær, gir inntrykk av at datteren er den voksne av dem. I boken *Rosa: den farliga färgen* (2011) skriver Fanny Ambjörnsson om folks oppfatning av fargen rosa, hva som forbindes med den og hvordan den som farge er særskilt annerledes enn andre farger og bærer med seg sterke assosiasjoner. En av rosafargens funksjoner, er ifølge Ambjörnsson (2011, s. 112) å organisere alder. Den rosa fargen assosieres nemlig ofte med barndom og det man vokser ifra. Om man ikke gjør det, risikerer man å oppfattes som umoden. Utover dette er det er også verdt å bemerke seg at Monika bruker rosa i en begravelse, en setting der man gjerne skal kle seg i svart og være nøytral. Uavhengig av det bruker Monika rosa, en sterk farge som nesten alltid vekker en form for oppmerksomhet.

Usamtidigheten i alder synliggjøres videre gjennom «konkurransen» med datteren Maiken, da romanen vender på familiefunksjonen. Monika lever ikke opp til et slags voksenideal, samtidig som hun karakteriserer datteren som mer moden enn henne selv:

Jeg hadde mareritt, uklare, de handlet som regel om Maiken, om å se henne på avstand, gå bortover en vei med vinden i håret, eller sittende i en kaffebar i sollys på barkrakk med nylonstrømper og halvhøye hæler og drikke kaffe latte, suveren, selvtilstrekkelig, uten savn og behov, og selv være som i en boble. Jeg klarte ikke snakke, ikke selv være til stede i verden, som om jeg var død og betraktet henne fra en annen sfære, følelsen av at Maiken kunne være hvem som helst, hun var en voksen kvinne som beveget seg rundt i verden og gjorde voksne ting. Det skjedde ikke noe uhyggelig i drømmene, men jeg våknet våt av svette eller gråtende (Marstein, 2018, s. 403).

Monika opplever datteren som mer ansvarsfull og voksen enn det hun selv er. Hun ser på Maiken som selvtilstrekkelig, suveren og uten savn. Det er vanskelig for Monika at Maiken er voksen og i større grad enn henne lykkes med å gjøre «voksne ting». Hva voksne ting er, kommer ikke konkret fram, men det forteller oss at det å være voksen, ifølge romanen, knyttes til bestemte handlinger og karaktertrekk, ikke bare en bestemt alder. Det å være

voksen handler også om, ifølge drømmen, å ha en spesifikk klesstil. Høye hæler og nylonstrømper, ikke rosa klær og ryggsekk, slik som Monika. Fordi drømmen er et mareritt, tydeliggjør det Monikas ubehag knyttet til datterens væremåte og uttrykk. Hun frykter at Maiken blir oppfattet som en mer vellykket voksen, en mer «riktig» voksen enn henne. I underbevisstheten er det ubehagelig for Monika at hennes livsførsel ikke samsvarer med det som forventes av henne der hun befinner seg aldersmessig.

Monikas søster, Elise, vegrer seg for å gjøre drastiske endringer i hverdagen, også når hun er misfornøyd med livssituasjonen hun står i. Elise har funnet ut at mannen har vært utro og vurderer derfor å gå fra ham. Hun drøfter det med søstrene, og Monika gjør seg disse tankene rundt søsterens framtoning og sjanser for å treffe en ny mann:

Det var ikke noe ved Elise som gjorde henne yngre enn hennes snart sekstito år. Noen få markører på at hun *prøvde* å se yngre ut: farget hår, en ungdommelig bluse med åpen knepping i halsen ned til en spenstløs kløft. Formløse knær under buksestoffet. [...] Hun så ikke gammel ut, hun så bare ikke ut som en noen kunne finne spesielt tiltrekkende (Marstein, 2018, s. 365-366, Marsteins kursiv).

Monika oppfatter søsterens alder som en begrensning og er skeptisk til at hun «*prøver* å være ungdommelig». Hun latterliggjør til en viss grad Elise, som ifølge henne prøver å se yngre ut gjennom å kle seg på en bestemt måte. Ambjörnsson (2011, s. 117) teoretiske betraktninger underbygger dette, da hun hevder at mennesker noen ganger bruker klær som et forsøk på å stoppe tiden; som en type samfunnsprotest og et opprør mot normaliteten. Monikas søster prøver ifølge Monika å se yngre ut og å stoppe tiden med klærne hun bruker. Dette fordi Monika ser søsterens klær som upassende for en middelaldrende kvinne, men heller noe som kunne passet om hun var yngre. En slik oppfatning er nødvendigvis ikke riktig, men oppstår på bakgrunn av romanens framstilling av hvordan kvinner i bestemte aldre bør kle seg.

På den andre siden karakteriserer 50 år gamle Monika sine egne klær på denne måten: «Klærne mine på stolen, kort, kort skjørt og nesten gjennomsiktig bluse, en truse som er altfor knapp til en kvinne på femtito, jeg tar plaggene med meg inn på badet» (Marstein, 2018, s. 354). Monika er over 50 år og bruker veldig kort skjørt og gjennomsiktig bluse. Ironien ligger i hvordan hun oppfatter søsterens bekledning som et håpløst forsøk på å «se yngre ut». Monika, i likhet med søsteren, går med det hun har lyst til, men er ikke like kritisk til seg selv,

til tross for at hun kler seg mer utrofarende enn søsteren. Samtidig poengterer hun at trusen er for knapp til en på hennes alder, noe som indikerer at også hun til en viss grad tar inn over seg at hun også er et resultat de konvensjonene som finnes hva gjelder bekledding i ulike faser av livet.

Unge mennesker som kler seg utfordrende er gjerne provoserende for noen, men eldre kvinner som gjør det samme, oppfattes likevel mer «upassende» og blir i romanen presentert som forsøk på å se yngre ut og forsøk på å stoppe tiden. Gjennom det synliggjøres hvordan klær kan representere usamtidighet i alder og tilskrive middelaldrende kvinner en begrensning i klesveien. Noen måter i kle seg på oppfattes nemlig å tilhøre en tidligere fase i livet og blir dermed eksempler på usamtidighet i alder. Monika er bevisst på dette, men velger likevel å kle seg med de klærne som best representerer henne, uavhengig av de forestillingene hun vet finnes til kvinner på hennes alder.

4.2 Moderasjon

Usamtidig ungdommelighet kan også komme til uttrykk gjennom moderasjon, som gjerne forbindes med modenhet. De kvinnelige protagonistenes grad av modenhet i *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg*, kan sånn sett fortelle om de opptrer i takt med livsfasen og alderen de er i, eller ikke.

I *Historien om Eli* gifter Eli seg tidlig i 20-årene med Harald, til tross for at hun ikke er forelsket. Eli har lenge hatt lyst å treffe andre menn, men begynner ikke med det før etter hun finner ut om Haralds utroskap:

Hun ble kjent med en maler som het Torkel, på egen hånd gjennom den gamle gallerijobben, utenom Harald, det hendte ellers ikke at de ikke «delte» vennene sine. Hva var dette for et forsinket ungpikseliv, tenkte hun, og hvorfor opplevde hun ethvert bekjentskap som om noe som hadde å gjøre med utroskap, ekteskap og så videre.
(Køltzow, 1975, s. 112-113)

Her blir det hevdet at det å omgås menn som en ikke er kjæreste med, forbindes med et «forsinket ungpikseliv». Eli sier indirekte at det å treffe nye menn forbindes med en annen alder. Eli er bare i 20-årene, men karakteriserer likevel sin egen oppførsel som et brudd med forventninger til livsfasen og sivilstatusen hun er i. Utprøving og begjær, tenderer nemlig å

sammenfalle med ungdommelighet. Krekula, Närvänen og Näsman (2005, s. 83) hevder at slike forventninger er sosialt og kulturelt konstruert. Der henger alder sammen med institusjonaliserte livsforløp der vi læres opp til å etterleve normer der aldersposisjoner også samspiller med kjønn. Eli påpeker selv at hun forbinder oppførselen sin med et forsinket ungpikeliv, hun presiserer altså kjønn. Elis tanker om det forsinkede ungpikelivet kan også leses i sammenheng med det Jönsson skriver om romanen *Oskuldens död*. Sånn sett kan Elis tanker om et forsinket ungpikeliv forklares med en konservativ oppvekst der en «normal» utvikling blir holdt tilbake. Det kan også vise Elis bevissthet rundt foreldrenes forventninger om vedvarende ekteskap og trofasthet i kontrast til ungpikelivet med utprøving og begjærstyrt adferd.

Å være moderat ville kunne bety å holde seg med ektemannen og ikke treffe noen andre, men det gjør ikke Eli lenger. Møtene med menn blir flere og flere, og etter hvert er Eli også utro:

Eli danset lenge med en lav, mørk gutt og tenkte på hva som skulle skje med ham og henne, ble dunket på skulderen av en annen, snudde seg, danset med *ham* i stedet, deretter en ny; det var varmt, hun gikk ut med den siste og ble med på rommet hans for å ta en drink. Hun hadde drukket en del allerede, visste sløvt at han trodde hun var blitt med for å ligge med ham, visste at nå gjorde hun det for nå hadde hun sjansen. Hun var dum hvis hun ikke benyttet den, litt etter lå hun på sengen, vantro over sin egen handling, vantro over hvor desperat hun var» (Køltzow, 1975, s. 113).

Eli mener selv hun er desperat i sin jakt etter bekreftelse. Desperasjon til sammenligning med moderasjon, er to motstridende størrelser. Eli danser med tre gutter, ligger med den ene og oppfatter seg selv som desperat, altså en motsats av å være moderat. Det faktum at Eli ikke er særlig gammel, men likevel mener hun er for gammel til å gå inn i et nytt forhold, viser hvordan romanen synliggjør forventninger til kvinnerollen og til alder. Disse konstruerte konvensjonene kan også settes i sammenheng med den historie tidsperioden romanen er gitt ut. Engelstad og Iversen (1997, s. 201) konkluderer nemlig med at miljøet Eli vokser opp i, i stor grad er preges av foreldregenerasjonens tilnærminger til livet. Disse verdiene syntes å leve videre i Eli og fungere som en moraliserende pekepinn i første del av ungdomsårene. Det illustrerer spenningen mellom den patriarkalske foreldregenerasjonen og den opprørske kvinneforkjempende ungdomsgenerasjonen. Kvinnebevegelsen utfordret nemlig konvensjonelle oppfatninger av både familieliv og privatliv ved å framstille dem som

urettferdige og frustrerende. Studenter, single og gifte kvinner gikk derfor sammen om å ta opp problemer til sine roller som mødre, ektefeller og seksuelle vesen (Danielsen, 2013, s. 21). Eli prater og danser med flere menn og ligger med den ene fordi hun har lyst og fordi hun er fri til å gjøre det. Likevel oppfatter hun seg selv som desperat. Gjennom det skildres splittelsen Eli føler som seksuelt vesen. Hun har lyst til å treffe menn, men hun skammer seg samtidig over det.

Trekker man den historiske linjen fram i tid, til 2018 og *Så mye hadde jeg*, skapes det også en forventning om hvilken alder og livssituasjon som forbindes med moderasjon i kjærlighetslivet. På samme måte som Eli ikke føler at det passer seg å treffe nye menn når hun er gift og i midten av 20-årene, opplever Monikas søster en lignende begrensning i 60-årene. Søstrene Monika, Elise og Kristin sitter sammen og prater, og i samme samtale som Monika tolker Elises klær som forsøk på å se yngre ut, snakker de om muligheten for at Elise kan treffe en ny mann da ekteskapet hennes har skrantet over tid og mannen har vært utro:

Hvis jeg skilte meg,» fortsatte hun «Tror dere jeg har noen mulighet for å møte noen ny da?» Hun trakk blusen over magen, lente seg litt framover, trakk i blusen igjen. Hun rynket på nesa og så på meg, og tvang meg til å nikke med hodet for å insistere, bekrefte at jeg mente det, ja; ja, det kunne hun jo prøve, hun kunne ta sjansen på det, og Kristin nikket» (Marstein, 2018, s. 365).

En norm knyttet til ungdomslivet er utprøving og partnerbytte, og blir derfor unaturlig for Elise som har levd et monogamt kjærlighetsliv gjennom flere tiår. Elise tviler på om hun har en mulighet for å treffe en ny mann fordi hun ikke føler seg tiltrekkende nok, hun drar i blusen for å skjule kroppen. Alderens begrensende funksjon blir dermed tydelig, da en eldre kropp ikke oppfattes like attraktiv og derfor bør skjules. De to romanene legger fram den samme problematikken, nemlig hvordan alder forbindes med visse væremåter og noen ganger fungerer som en slags begrensning. Moderasjon blir dermed forbundet med å bli eldre og forlate en utprøvende ungdomstid. Hvor langt denne utprøvende ungdomslignende perioden strekker seg, er det som skiller 1970-tallsromanen fra samtidsromanen. Eli kjenner så tidlig som i midten av 20-årene at utprøving, partnerbytte og møter med menn, ikke sømmer seg for en på hennes alder, hun forbinder det med et ungpikseliv. I *Så mye hadde jeg*, skildres en lignende aldersbegrensning. Forskjellen er at Elise er over 60 år da hun tviler på sine muligheter for å treffe en ny mann.

Hvordan fraværet av moderasjon kan sees i sammenheng med ungdommelighet, kan også spores i Monikas kjærlighetsliv. Monika har flere forhold gjennom livet, ikke ett livslangt ekteskap slik som søstrene. Som hun selv sier mot slutten av romanen, så har hun: «Tatt for seg» (Marstein, 2018, s. 399). Da Monika er om lag 30 år, blir hun gravid med kjæresten Øystein. Det ender med spontanabort og samlivsbrudd i etterkant:

Jeg snakket med tante Liv en gang rett etter at jeg hadde gått fra Øystein og bodde sammen med Roar i Grønnegate [...] Lykken lå som et hav foran meg. Alle visste om graviditeten og aborten. Jeg var euforisk og sårbar, nesten aggressiv, jeg tålte ikke spørsmål om livet mitt (Marstein, 2018, s. 224).

Monika har akkurat blitt singel, men ser likevel et «hav av lykke» foran seg». Hun drives av en lengsel etter frihet, og er lykkelig i en situasjon som gjerne forbindes med tapsfølelse. Hun har mistet barnet hun skulle få med kjæresten, men virker ikke veldig negativt preget av den grunn. Det finnes en forventning om at for å skape mening i tilværelsen, bør vi holde oss til visse livsskjema. En kontrast til denne måten å leve livet på, forklarer Halberstam med begrepene queer time og queer space (Halberstam 2005, s.12). Disse begrepene beskriver han som livsvalg som står i kontrast til den institusjonaliserte forståelsen av reproduksjon. Monikas liv og livsvalg harmonerer på dette tidspunktet ikke med det den heteronormative linjen forbinder med et meningsfullt liv. Ikke fordi hun er 30 år, har gått gjennom et samlivsbrudd og en spontanabort, men fordi hun er tilfreds med det. Samtidig blir det også tydelig at Monika syntes det er ubehagelig å snakke om det som har skjedd og de spørsmålene som måtte komme. Dette fordi det kanskje forventes at hun skal være lei seg, men hun ikke er det. Monika er derimot glad for å komme seg videre. Det faktum at hun også har en ny mann veldig kort tid etter bruddet og aborten, gjør moderasjonsbegrepet relevant. Da det ofte tenkes at man skal trenge tid for seg selv, velger Monika i stedet å gå videre med en gang.

Situasjonen kan også kobles til konstruksjon av ungdommelighet fordi Monika i en alder av 30 år ikke er klar for å slå seg til ro og få barn, til tross for at personene rundt henne kanskje forventer det. På et seinere tidspunkt uttrykkes denne forventningen eksplisitt av søsteren Elise: «Hun sier jeg må prøve å bli gravid igjen, at dette er min siste sjanse. «Du er trettifire,» sier hun.» Når man er 34 kan man mest sannsynlig få barn i mange år framover. Halberstam (2005, s. 18) forklarer dette med at tidsbruk i et liv kan kobles opp til en heteronormativ

middelklassenorm. Elises holdning viser hvordan romanen konstruerer en forventning om at det å være barnløs i en alder av 34, kan dreie seg om et brudd med reprodutiv tid og nettopp romanens iboende normsystem framfor at det faktisk er «hennes siste sjanse».

Til tross for at Monika virker lykkelig i sin daværende livssituasjon, er hun også «sårbar og aggressiv» ifølge sitatet ovenfor. Senere i romanen blir denne sårbarheten tydeligere, da hun innser at livsvalgene hennes har gitt henne en følelse av å mislykkes i livsprosjektet. Hun er fortvilet over sitt eget frihetsbehov og manglende evne til å falle til ro i kjærlighetsforhold: «Jeg kjente at livet er vanskelig, og at det ikke blir lettere med årene, umulige forsøk på sammenføyninger, følelsen av å leve et splittet liv uten håp om forsoning» (Marstein, 2018, s. 266). Følelsen av mislykthet kan da knyttes til hennes manglende evne til å holde ut i kjærlighetsrelasjoner og heller gå videre og la frihetslengsler styre valgene hun tar; altså det motsatte av å ha et moderat kjærlighetsliv. Delvis kan dette forstås med utgangspunkt i et av Halberstams (2005, s. 20) teoretiske poeng, da Monikas liv kan tolkes som et queert prosjekt. Dette fordi hun ikke lever i tråd med en heteronormativ familiestruktur og med det forklare hvorfor hun kjenner seg mislykket. Hun har nemlig ikke passert de forskrevne «holdeplassene» som ifølge Halberstam danner grunnpilaren for å føle seg «vellykket» i livet.

Da Monika er i slutten av 30-årene, har hun nylig fått en datter og flyttet inn med kjæresten Geir:

Den store fortvilelsen, å gi opp alt, å trekke ned en rullegardin. Dag ut og dag inn med det samme, og så vil Maiken flytte hjemmefra, og jeg vil gå rundt i huset og tørke av kjøkkenbenken og vanne potteplanter, mens Geir løper eller sykler eller dyrker grønnsaker. Jeg kan ikke ha et sånt liv (Marstein, 2018, s. 212).

Foruten tankestrømninger som denne, framstår Monika tilfreds med livet som småbarnsmor. Likevel får hun disse innfallene av anger og usikkerhet knyttet til det stabile familielivet. Halberstam (2005, s. 18) hevder at begrepet familietid refererer til den normative timeplanen i det daglige livet som gjør det gunstigere å oppdra barn. I kontrast til dette står queer tid, som han beskriver som en motsats til den reprodutive tiden og familietiden (Halberstam, 2005, s. 20). Personer som lever i tråd med queer tid, oppfattes derfor gjerne som mindre ansvarstagende, da livet deres ikke er organisert rundt institusjonaliserte praksiser. Monika uroer seg for den rutinepregede framtiden, for at livet skal bli forutsigbart. Hennes ønsker for

livsutviklingen er altså ikke i harmoni med det Halberstam karakteriserer som familietid og reproduktivtid, og hun velger derfor å forlate det gang på gang.

4.3 Modenhet

Å være moden forstås dirkete oversatt som «å være ferdig utviklet». Likevel kan utviklingen også sies å vare livet igjennom og komme i takt med livserfaring. Derfor er det slik at umodenhet gjerne kobles til ungdomstid og mangel på erfaring i starten av livet. Halberstam understreker (2005, s. 17) at heteroseksuelle livsskjema blir styrt av nettopp modning og utvikling. Dette er en forestilling om det menneskelige livet som noe som bør inneholde en konstant framdrift der man vokser ifra den «ukontrollerbare» ungdomstiden.

I Køltzows *Historien om Eli* kan Eli på mange måter oppleves som umoden da hun sliter med å stå opp for seg selv, fronte meningene sine og gi beskjed om hun er uenig i noe. Det faktum at Eli gifter seg med en mann hun egentlig ikke er forelsket i, tolkes av Langås (1999, s. 141) med sin psykoanalytiske inngang som et forsøk på å løsrive seg fra moren. Med utgangspunkt i queerteori, tolker jeg det heller som Elis manglende evne til å løsrive seg fra fastgrodde livsmanus og manglende selvstendighet og modenhet:

Hun forestilte seg at det fantes et skjult mønster i tilværelsen hennes som hun aldri ville kunne slippe unna: hun kom til å fortsette å gråte når hun var «ute», kom til å fortsette å gå «hjem» til foreldrene for å få trøst. Hun var blitt slik» (Køltzow, 1975, s. 60).

Sara Ahmed (2006, s. 17) beskriver slike etablerte livsmønstre med metaforen den rette linjen, og anvender det for å beskrive hvordan mennesker ubevisst staker ut veier i livene sine. Linjene som gjør det mulig for å ta valg, gjør også andre livsvalg mer utilgjengelig. Linjene strekker seg både bakover og framover i tid, og forklarer sånn sett hvordan Eli «holdes tilbake» av et skjult mønster i tilværelsen. Livet til Elis foreldre er det mest tilgjengelige for Eli, og blir dermed det sporet hun velger å følge. Hun opplever tilværelsen som «satt» og «bestemt», og hun klarer ikke bryte ut av mønsteret før mot slutten av romanen. Videre vil jeg påpeke at å gråte og komme hjem til foreldrene for å få trøst, ikke konstruerer ungdommelighet, men barnslighet og en avhengighetsrelasjon til foreldrene. Hun framstår som det motsatte av å være moden, da hun er avhengig av foreldrenes beskyttelse.

Elis vaklende synspunkter og posisjon mellom to flere forventningshorisonter – i dette tilfellet de hun har til seg selv og de hun opplever fra foreldrene, kan også sees i sammenheng med romanens formuttrykk. Dette fordi det finnes en glidende overgang mellom ulike fortellerposisjoner i romanen. I store deler av *Historien om Eli* blir det brukt tredjepersonsforteller, da fortelleren selv ikke framtrer som en person i teksten, men synsvinkelen er lagt til hovedpersonen Eli. Langås har i sin avhandling *Forandringens former* påpekt at i enkelte passasjer kommer fortelleren til syne som et subjekt i *Historien om Eli*. Det skaper et metaperspektiv som gir brudd og pauser, og indikerer en form for identitet mellom Eli og fortelleren. Det kan spores her: «Må videre, kan ikke holde på sånn å stampe. Eli er bare så vidt blitt voksen, såkalt, men hun er det da, det burde vel gjøre det litt lettere å fortelle om henne (Køltzow, 1975, s.82). Romanen reflekterer over seg selv og sin tilblivelse, og skaper et enda tydeligere inntrykk av at Eli har mange tanker hun ikke alltid klarer å plassere, prosessere og gjøre handling ut av. Langås (1999, s. 125) beskriver hvordan Bodil Holm tidligere har pekt på at de to konkurrerende subjektene i teksten tenderer å gli over i hverandre. Dette har blitt tolket ulikt av Holm og Langås, da Holm mener fenomenet skaper uklarhet, mens Langås på sin side hevder at grepet er hensiktsmessig og fungerer som et formmessig uttrykk for ambivalensen, som også kan spores i handlingen (Langås, 1999, s.125) Jeg vil understreke Langås poeng, da jeg ser handlingens ambivalens som meningsbærende for historien og som en forklaring på Elis draging mellom to motpoler; foreldregenerasjonens forventninger og kvinnebevegelsens frigjøringsprosjekt.

Spørsmålet om protagonistens modenhet er også sentralt i *Historien om Eli* fordi hun ser ned på seg selv og nedvurderer både evner og beslutninger og i stor grad lar seg styre av forventninger hun skaper selv. På 1970-tallet gjorde mange kvinner opprør mot fastgrodde rollemønstre, men selv våger ikke Eli det før mot slutten av fortellingen. I ettertid av samtaler med kjæresten, hadde hun ofte en slik selvoppfatning: «Hun var for umoden til å diskutere spørsmålet, ansvar, rettferd; igjen hadde hun bare slengt ut noen ord i fortvilelse liksom bare for å bremse ham» (Køltzow, 1975, s. 125). Eli står ikke opp for seg selv, for det hun sier eller uttrykker. Hun oppfattes umoden også gjennom sitt eget blikk på seg selv.

Elis liv kan i overordnede trekk sees som det heteronormative livet i evig konflikt og konkurranse med det queere livet: «Den kravstore innstillingen til livet hadde veket for et modnere syn. Hun hadde overtatt morens beskjedne innstilling til kjærligheten [...] Hun var for stolt til å la noen ane at alt kanskje ikke var gått slik hun ville» (Køltzow, 1975, s. 106).

Her ser vi hvordan morens gammeldagse syn på livet med et begrenset og lite kravstort kjærlighetsliv kobles til modenhet. Å bli voksen i takt med det heteronormative livsløpet innebærer å vokse fra behovet for mange og lidenskapelige kjærlighetsforhold. Sånn sett settes moderasjon og modenhet i direkte relasjon til hverandre. Kontrasten, altså den kravstore innstillingen til livet, blir da bilde på umodenheten og et ubegrenset kjærlighetsliv. Elis vekslende syn på tilværelsen og hvilket livsmanus hun egentlig ønsker, er dermed framtreddende. Hun preges av en altomfattende ambivalens, også når det gjelder hvordan hun skal organisere livet sitt.

Politikk blir en avgjørende faktor som fungerer som en utløser for at Eli løsriver seg fra det heteronormative livsløpet og de fastgrodde mønstrene foreldrene har videreført. Mannen hennes Harald er interessert i radikal politikk på venstresiden, mens Eli kommer fra vestkanten og har konservative foreldre:

Harald var «sosialist», [...] Han hadde av og til sett på henne og sagt «du med din innstilling», som for å tvinge ut av henne at hun hadde «et annet syn». Men hun hadde ikke noe annet syn, hun hadde «ingenting», kanskje ikke før denne kvelden, da hun hadde større lyst enn ellers til å legge sitt gamle liv bak seg (Køltzow, 1975, s. 69).

Elis gamle liv da det gjelder politikk, kan oppsummeres slik: «Hun var alt full av skepsis overfor den politiske tilhørigheten som hun dumt og automatisk hadde fulgt gjennom foreldrene, miljøet» (Køltzow, 1975, s. 69). Etter hvert begynner Eli å bevege seg vekk fra foreldrenes konservative holdninger. Hun interesserte seg mer og mer for politikk på venstresiden og kvinners stilling: «Kvinnesaken opptok henne» (Køltzow, 1975, s. 112). Likevel tar det lang tid før Eli klarer å gjøre noe med livsmønsteret hun har kommet inn i. Den politiske overbevisningen endres, men den heteronormative livslinjen er fortsatt en internalisert del av livsorganiseringen hennes.

Det store vendepunktet kommer da Eli blir gravid for andre gang og står fast ved at hun vil ta abort. Fram til aborten levde Eli livet så godt hun kunne «ifølge manus»; hun giftet seg, fikk barn og studerte. På utsiden så alt bra ut, men inni henne hadde misnøyen pågått lenge. Til slutt førte det til utroskap og at hun flyttet fra mannen Harald og datteren Marianne: «Harald ringte mens hun var hos Edith: Marianne var ikke syk. Men hun lengtet etter Eli. Nå måtte

hun skjønne at det var alvor, komme hjem, ordne opp» (Køltzow, 1975, s. 146). Harald tenker at Eli ikke tar situasjonen på alvor, at han hun fraskriver seg ansvar og dermed er umoden. Jeg stiller meg også spørrende til Haralds politiske engasjement på venstresiden som støttet frigjøringen av kvinner. Her vil Harald at Eli nettopp skal styres av forventninger til henne som kvinne og mor, og det faktum at hun drar er et eksempel på ansvarsfraskrivelse og umodenhet heller enn et selvstendighetsprosjekt.

Tidligere var det gjerne Haralds meninger og innvendinger mot Eli som fikk henne til å føle seg usikker og umoden: «[...] før hadde han ledd og dempet henne hvis hun prøvde å gjøre seg gjeldende når Erling eller noen av de eldre studiekameratene var til stedet» (Køltzow, 1975, s. 114). Harald prøver å «dempe» Eli når han er sammen med kompiser, han ønsker tilsynelatende en kvinne som følger det «gamle mønsteret» og lar mannen snakke og bestemme. Dette viser igjen hvordan romanen konstruerer 1970-årenes splittede forventninger til kvinners livsløp, men også hvordan han som radikal venstreungdom fortsatt ikke kjenner det naturlig at samtidens ideer rundt kvinners frigjørelse fra internaliserte familiestrukturer skal gjelde når det berører hans liv.

Fram til Eli er i slutten av 20-årene lever hun et livsløp i tråd med den heteronormative linjen. Da hun er 27 tar hun abort, forlater mann og barn og flytter til Sverige. Da hun lever for seg selv og «starter på nytt», gjør hun seg disse betraktningene:

Hun kunne sitte på en benk i en park og forstå alkoholikeren på benken ved siden av, men de flinke, dyktige, velkledte alminnelige menneskene som gikk forbi henne og som kikket i vinduene på den andre siden av gaten og ubesværet gikk på bussen, dem forsto hun ikke (Køltzow, 1975, s. 143).

Det ligger en ironi bak dette utsagnet, fordi Eli ikke forstår mennesker som baserer livene sine på rutiner, men selv har levd akkurat et slik liv. Hun tenker at de «alminnelige» menneskene er flinke og dyktige, og at de er velkledde. Her nevnes også bekledning, som jeg har vært inne på i Marsteins roman; hvordan klær representere enten det vanlige, altså normen, eller det som bryter med normen. De «flinke og vanlige» menneskene kler seg nemlig pent, ifølge Eli. Dette sitatet bringer også opp en forestilling om at mennesker rundt henne lever vanlige, heteronormative liv og derfor er mer vellykket. En alkoholiker faller gjerne utenfor den heteronormative livslinje og blir dermed tenkt som mislykket, en som ikke klarer å vokse opp

og ta ansvar. Halberstam (2005, s. 17-18) gir disse menneskene merkelappen «de andre», de som ikke faller innenfor heteronormativitetens progressive utviklingsprosess. Mennesker som lever slike alternative liv – blir ifølge Halberstam oppfattet som umodne og barnslige. Halberstam hevder også at det finnes likhetstrekk mellom hvordan samfunnet ser på ungdomstid og subkulturell identifikasjon; begge oppfattes som noe vi vokser ifra. Elis historie viser at valget hennes i hovedsak dreier seg om et livslangt prosjekt framfor en fase hun vokser ut av; hun velger nemlig bort det tradisjonelle familielivet til fordel for friheten. På bakgrunn av det livet Eli nå lever, kan hun karakteriseres som en del av «de andre», de som faller utenfor det heteronormative livsmanuset.

Umodenhet som bilde på en konstruert ungdommelighet blir også synlig gjennom det Eli ikke vil gjøre. Tiden Eli er hjemmeværende med datteren Marianne, uttrykker hun ofte at hun synes livet er kjedelig: «Hun orket ikke rydde, lage middag; hun hadde bare lyst til å drikke seg full» (Køltzow, 1975, s. 109). Her markeres normalitet gjennom negativitet; forventninger Eli ikke orker å oppfylle. Det sees ofte på som greit at ungdommer ikke tar ansvar, søker spenning og drikker seg full, mens rollen som husmor og mor kjennetegnes ved andre egenskaper. Eli kjenner seg «tvunget» til å legge ungdommelige aktiviteter på hyllen fordi hun har plikter som mor og husmor. Normaliteten markeres her gjennom det Eli er lei av å gjøre, men som hun tenker hun må; nemlig å være moden og ansvarlig.

En lignende situasjon finner også sted i *Så mye hadde jeg*. Det forteller oss at noen væremåter og handlinger fortsatt ikke sees på som sammenfallende med morsrollen. Det å få barn oppfattes som uforenelig med visse aktiviteter (som å drikke seg full), til tross for at barnet er i trygge hender og til tross for at mødrene fortsatt er unge. Det viser at reproduksjonens begrensning overskrider alderens begrensning. I *Så mye hadde jeg* blir rollen som mor og familiekvinn ved flere tilfeller framstilt uforenelig med å være ansvarsfraskrivende. Dette kan spores gjennom Monikas venninne Nina: «Jeg vil gå ut og drikke meg full med deg oftere! Livet mitt er bare unger og husarbeid» (Marstein, 2018, s. 155). Nina vil drikke seg full oftere, men føler likevel at hun ikke bør. På dette tidspunktet har ikke Monika selv barn, og er dermed en person som hennes venninner gjerne spør om slike ting.

Etter at Monika selv får barn, er lignende forespørsler fortsatt aktuell for henne. Ved flere anledninger velger hun nemlig bort Maiken til fordel for sine egne frihetslengsler. men som hun gjerne angrer på i ettertid: «Skulle droppet personalfest og sett Maiken spille

politimesterens kone i Kardemomme by» (Marstein, 2018, s. 426). Det å sette seg selv og sine behov først, kan kobles som en måte å være umoden. Monika tar ikke det ansvaret det forventes av en forelder, eller det ansvaret hun forventer av seg selv. Samtidig er det her nødvendig å konkretisere de forventningene som finnes til nettopp morsrollen.

Litteraturprofessor Hamm understreker viktigheten av å lese litteratur for å forstå at moderskapet nettopp er en ideologisk konstruksjon. *Så mye hadde jeg* viser også det, fordi den gir oss et nyansert bilde av moderskap og anskueliggjør de subtile mekanismene som finner sted og de konsekvensene det har for moderne mødre (Kvalvaag, 2007). Hvordan mødre forventes å være den viktigste personen i et barns liv, konkretiseres til eksempel her i Marsteins roman: «Da Maiken var tretten, forstuet hun foten, hun falt ned fra et tre på skolen, jeg ble ringt, enda det var Geirs uke, de ringer alltid mor først [...] Hun ville til Geir etter hun hadde fått støttebandasje og krykker» (Marstein, 2018, s. 416). Monikas datter utvikler en tettere relasjon til far og har som her behov for å være hos ham framfor Monika. Slike skildringer av moderne mødre er med på å stille spørsmåltegn ved de ideologiske konstruksjonene av moderskapet som over lang tid har vært internaliserte oppfatninger knyttet til hvordan en mor bør være. Fordi ansvar og modenhet henger sammen, kan Monikas selvsentrerte livsstil også leses som brudd med forventninger til morsrollen.

Ved et tilfelle blir Monikas egen oppfatning av å være umoden eksplisitt synlig: «Alltid umoden i min evne til omsorg, til å sette meg inn i andres sted, inkompetent» (Marstein, 2018, s. 407). Monika beskriver seg selv som umoden og en som ikke kan ta ansvar, egenskaper som forbindes med ungdomsfasen. Hun sliter med å vise omsorg for andre og sette seg inn i deres situasjon. Samtidig prøver Monika å overbevise seg selv om at alder ikke innebærer egenskaper, personlighetstrekk og væremåter: «Og si til meg selv at jeg er femtito, og at jeg må la dette ha den betydningen det har, liten» (Marstein, 2018, s. 345). Monika vet at hun ikke oppfyller forventningene til alderen hun har, men prøver samtidig å distansere seg fra de internaliserte normene som finnes.

Gjennom det foregående har jeg vist hvordan klær har spilt en betydelig rolle for konstruksjon av ungdommelighet i Marsteins roman. Klær blir ved flere anledninger tydelige bilder på at karakterene skrives fram som personer som bryter med romanens framstilling av normalitet. Rollene blir snudd på hode, da de eldre kvinnene, både Monika og søsteren Elise, prøver å se yngre ut, mens til eksempel Monikas unge datter Maiken, gestaltes gjennom både klesdrakt og

væremåte som den voksne. Et annet karaktertrekk som forbindes med å bli voksen, er moderasjon. Det å kunne begrense seg i ulike aspekt, for eksempel i sitt forhold til menn, kan sees på som å vokse fra en ukontrollerbar ungdomstid. Ungdomsfasen forbindes gjerne med flere forhold og spenningssøken, framfor at det er personens væremåte. Monika har en slik væremåte, men blir i romanen skrevet fram som en som prøver å se yngre ut, ikke kan moderere seg og er umoden fordi hun ikke prioriterer datteren Maiken. Fravær av moderasjon og modenhet blir også faktorer som belyser konstruert ungdommelighet i *Historien om Eli*. Elis usamtidighet i alder trer fram gjennom at hun av seg selv og andre oppfattes som umoden og med manglende evne til å ta kontroll over livet sitt.

Kapittel 5 Identifikasjon (mor/tante)

Tantenes rolle i romanene og protagonistenes forhold til dem er et av motivene som er så like og derfor antyder at Marstein kan ha skrevet sin roman i direkte dialog med Køltzows roman. Tantene til Eli og Monika spiller sentrale og avgjørende roller for hovedpersonens liv og deres personlige utvikling. Både Eli og Monika søker identifikasjon hos tantene, som ikke lever like heteronormative liv til sammenligning med foreldrene. For Monika er tanten mer tilstedeværende i oppveksten enn moren, mens hva gjelder Eli, kan morsforholdet forstås både distansert og nært på samme tid. I dette kapittelet blir det vesentlig å vise hvordan avstanden som oppstår mellom mor og datter også illustrerer avstanden til det heteronormative livsløpet mødrene er representere for. Jeg kommer også i dette kapittelet til å analysere romanene vekselvis i de to underoverskriftene.

5. 1 Morsforholdet

I avhandlingen *Forandringens former* anvender Unni Langås psykoanalyse for å tolke mor-datter-forholdet i *Historien om Eli*. Der blir det gjort noen betraktninger som også kan spores i forholdet mellom mor og datter i *Så mye hadde jeg*. I begge romaner er det døtrene som gir sitt perspektiv på mor; moren selv kommer nesten ikke til orde, og hun har knapt positive trekk. Mødrene er av den typen som døtrene ikke vil bli, nemlig anonym, forsiktige og på grensen til selvutslettende (Langås, 1999, s. 137). Samtidig har Elis mor et grep om henne som gjør det vanskelig for Eli å ta eierskap over eget liv. Moren til Monika har også behov og ønske om å påvirke datteren, men får aldri den samme innflytelsen.

Forholdet mellom Eli og moren Gerd kan karakteriseres som både nært og fjernt. For utover de tidligere nevnte fortellerposisjonene i romanen, forflytter fortellerperspektivet seg over på Elis mor på ett tidspunkt i beretningen. Hun er den eneste utenom Eli og fortelleren som et kort øyeblikk har synsvinkelen i romanen: «I virkeligheten var moren redd for at historien, det vil si, hennes egen historie, skulle gjenta seg med Eli. Samtidig var det det hun ville. Moren tenkte nesten daglig på dette, hun fulgte med, så hvordan det gikk» (Køltzow, 1975, s. 24). Langås (1999, s. 138) beskriver her at den allvitende fortelleren gjengir morens tanker og forankrer hennes oppdragelse av Eli i en karakteristisk ambivalens. Dette tolkes som et bilde på morens reelle makt over Eli og vises i form ved at Eli ikke eier sin egen tekst. Elis diskurs er altså gjennomsyret av en subjektivert forteller og i ett tilfelle morens stemme. Gerd er redd for at historien skal gjenta seg og at Eli skal følge i samme spor som henne. Samtidig er det det hun vil, at datterens liv skal ligne på hennes. Dette viser hvordan forventningen om den heteronormative livslinje, videreføres fra en generasjon til den neste. Elis manglende evne til å løsrive seg fra moren og foreldregenerasjonen, blir sånn sett også forsterket gjennom det formmessige uttrykket i romanen.

En av Elis målsetninger i frigjøringsprosessen, er å distansere seg fra moren (Langås, 1999, s. 137). Moren ønsker nemlig helt fra Eli er liten å etablere en virkelighet og tilnærming til livet for henne:

Alt var som det var, lærte hun. Men selv moren forsøkte likevel bestandig å koke det vonde ned til et minimum. Bestandig hadde Eli hatt lyst til å gjøre opprør mot denne tanken, mot den måten å leve på, mot denne overbevisningen til moren om at alt var som det var, var godt, og at det dessuten ikke nyttet å forandre på noe, at det ikke var mulig annerledes (Køltzow, 1974, s. 6).

Moren til Eli prøver å skape en illusjon om at livet er uforanderlig og at det bare handler om å gjøre det «godt» uten å se andre muligheter for hvordan å organisere et liv. Indirekte sier Gerd at livet er begrenset og at det ikke er nødvendig å utforske eller forandre på noe som er «godt». Elis forståelse av morens tankegang kan også sees i sammenheng med måten Halberstam forklarer livsskjema og autentiske økonomiske praksiser som en motsetning til det queere livet. Halberstams (2005, s. 12) utgangspunkt for å illustrere dette poenget, er queere subkulturer. Disse gruppene produserer alternative temporaliteter ved å tillate deres medlemmer å mene at framtiden kan skapes uavhengig av de pragmatiske markørene for hva

et liv bør inneholde. Eli antyder et behov for å gjøre opprør mot det fastlagte livsskjemaet som moren representerer, samtidig som moren prøver å gjøre alternative temporaliteter utilgjengelig. Det vi ser hittil i analysen, er at bokens konstruerte normalitet finnes i hovedpersonenes nærmiljø og representeres tydeligst i *Historien om Eli* gjennom foreldrene. Det er deres virkelighetsoppfatning og syn på livet, i kontrast til Elis ønsker, som skaper bilde av det heteronormative livsmanuset som mal for å lykkes.

Det første virkelige oppgjøret Eli tar med moren og barndomshjemmet, spiller seg ut som en dramatisk scene mellom mor og datter. Det handler om at hun vil begynne å overnatte hos kjæresten Harald:

«Men Eli!! Dette kan du ikke gjøre mot oss». Morens oppførsel gjorde henne ikke bare pinlig berørt, men gjorde henne svimmel av motvilje, men hun viste det ikke, sa bare at alle unge innrettet seg slik; bak sine egne ord hørte hun Haralds stemme. «Men hva skal jeg *si?*» Moren ble rød i øynene, fortsatte: «Tante Gunvor! Som spør om alt. Du *vet*, Eli, hvor skarp hun kan være» (Køltzow, 1975, s. 72, Køltzows kursivering).

Da Eli spør om å få overnatte hos Harald, reagerer moren med vantro, hvordan kan hun gjøre det mot *dem*? Det faktum at moren mener hun gjør noe mot dem, viser hvordan moren til protagonisten føler at Eli er en salgs forlengelse av henne selv, at hun hører sammen med henne. Eli prøver å løsrive seg, men moren gjør det stadig vanskelig for henne. Hun forventer at datteren skal ta hensyn til hva andre kommer til å si om dem som familie. Tante Gunvors mening markerer her normalitet, fordi det er hva hun vil tenke om saken som er viktig for Gerd, ikke hva Eli har lyst til. Mor og datters oppfatninger harmonerer ikke. For Eli er det nemlig naturlig og trekker fram at «det er sånn unge innretter seg». Her vises igjen generasjonskonflikten mellom mor og datter, mellom Eli som ung i kvinnefrigjøringens tiår i kontrast til moren som ikke har vokst opp under den samme innflytelsen.

Temporalitetsperspektivet blir relevant da mor og datter har ulikt grunnlag for å rettferdiggjøre deres synspunkt. Eli mener hun er voksen og derfor kan sove hos kjæresten, mens Gerd i motsetning mener at en kvinne, uavhengig av alder, ikke kan sove med en mann hun ikke er gift med. Det kommer ikke eksplisitt fram at problemet er nettopp det, men det tydeliggjøres da samtalen mellom Harald og Eli i etterkant endte slik: «Han sa hun måtte

slutte å bry seg om dem; enden ble at de ble enige om å forlove seg» (Køltzow, 1975, s. 72). Generasjonskonflikten mellom mor og datter indikerer at Eli rettferdiggjør overnattingen fordi hun er voksen, hun har nådd en viss alder, og da bør det være greit. Moren lar i motsetning ikke alder spille noen rolle, da hennes holdning er situasjonsbetinget. Hun er redd for hva andre i familien vil si og mene om datteren. Situasjonen skaper for Eli oppfattelsen av å være usamtidig i alder, fordi moren prøver å nekte henne å gjøre noe som for henne er naturlig.

Eli blir voksen og forventes å kunne ta selvstendige valg, men sliter med å løsrive seg fra Gerd og den definisjonsmakten hun unaturlig lenge har hatt over henne. Hun bruker lang tid på å legge vekk bekymringer knyttet til morens meninger:

Eli følte nesten alltid hun hadde øynene hennes i nakken. Det ga henne til slutt en følelse av at det bestandig var noe galt – noe hang fast på ryggen hennes, hun hadde noe i fjeset som ingen torde si fra om, hun tenkte til og med – uten å tro det – på om det var noe merkelig med stemmen hennes som hun var den eneste som ikke kunne høre, eller om det var noe annet galt med henne hun aldri hadde fått vite og som alle prøvde å skjule for henne. Moren var der, nesten som en del av henne (Køltzow, 1975, s. 24).

Langås (1999, s. 138) mener på sin side at denne sterke morstilknytningen forklarer hvorfor Eli er så opptatt av å opptre slik hun tror andre forventer, framfor å handle i samspill med egne meninger. Morsforholdet kan også forklare hvorfor det blir vanskelig for Eli å vite hva hun vil og agere deretter. Hun har morens forventninger i bakhodet uansett hvor hun befinner seg. Det resulterer i at Eli velger den retningen som er mest tilgjengelig, nemlig det heteronormative livsløpet med mann og barn.

I *Så mye hadde jeg* har også Monikas mor, Else, et ønske om at datteren skal ha et bestemt liv, og i likhet med Eli, kjenner også Monika seg overvåket på en negativ måte i barndommen: «Mamma vet det når jeg kommer for sent på skolen, når jeg har tatt sjokolade i skapet, når jeg har kjøpt godteri på vei til skøytedammen, men ingenting om det som teller» (Marstein, 2018 s. 16). Monikas mor ønsker å ha kontroll på henne, men bryr seg ikke så mye om hvordan hun egentlig har det. Det handler heller om å holde henne vekke fra det forbudte godteriet og passet på at hun er ordentlig og kommer seg på skolen. Else har et behov for kontroll over datterens liv da hun er barn, men behovet vedvarer også inn i voksenlivet.

Da Monika er 27 år har hun akkurat gjort det slutt med kjæresten Tollef. Dette har moren å si til datteren: «Er det helt over med Tollef?» sier hun. «Ja,» sier jeg. «Det er ikke noe mulighet for at dere finner tilbake til hverandre?» [...] «Husk at du ikke er evig ung,» sier mamma» (Marstein, 2018, s. 75). Monikas mor kommer med lignende uttalelser jevnlig, og viser tydelig hvordan hun prøver å trekke Monika i en spesifikk retning. Dette kan begrunnes med det Halberstam (2005, s. 14) beskriver som et «normalt aldrende» som ikke sammenfaller med et «respektabelt aldrende». Else sier nemlig implisitt at det vil bli vanskeligere å finne en livspartner jo eldre hun blir og at hun ikke har de samme mulighetene som da hun var yngre.

Det tematiske uttrykket kan også overføres til det språklige. Gullestad (2017, s. 55) skriver at det sjeldent er slik at førstepersonsfortelleren har tilgang til andres tanker, siden vedkommende befinner seg på det samme nivået (det diegetiske) som de andre personene i fortellingen.⁷ *Så mye hadde jeg* opererer med en førstepersonsforteller og Monika deltar aktivt i handlingen og sin egen beretning, da fortelleren er internt plassert i historien.

På tross av Monikas selvstendighet, dukker foreldrenes forventninger opp med jevne mellomrom. Monika er i 40-årene og har bestemt seg for å flytte ut av byen til et småbruk med sin nye kjæreste Trond Henrik. Hun drar hjem til foreldrene og forteller det: «I bilen på vei tilbake til Oslo sa Trond Henrik: «Jeg lurer jo litt på hvor gammel de tror du er, som om du ikke kan ta valg selv.» «Ja», sa jeg. «Ja sånn har det alltid vært» (Marstein, 1975, s. 250). Foreldrene til Monika uttrykker skepsis til, og kommer med innvendinger på valg Monika tar også i voksen alder. På samme måte som Elis mor, prøver Else også til en viss grad å påvirke datteren i en bestemt livsretning. Forskjellen er at Monika ikke lar seg påvirke av morens meninger.

Da Monika er 50 år drar hun, Else og Maiken på sydenferie sammen. Monikas mor har vært fraværende gjennom store deler av beretningen, men da de er på tur sammen, skildrer hun Else på denne måten:

Det er noe usympatisk ved hele mammas karakter som jeg ikke kan sette fingeren på; en forvirring og hjelpeløshet, men samtidig noe bevisst, noe villet, en kjølig kontroll, en slags forakt. Som om hun plutselig angrer på alle valgene hun ikke har tatt, alle sjansene

⁷ Diegetisk nivå: Nivået der handlingen fortelleren beretter om utspiller seg (Gullestad, 2017, s. 53).

hun ikke har grepet (Marstein, 2018, s. 307).

Ønsket om kontroll og oversikt er ifølge Monika fortsatt til stede i moren. Monika påpeker også Elses redsel for å bryte det vante og angeren over de valgene hun ikke har tatt i livet. Det kan forstås i sammenheng med det Halberstam (2006, s. 17-18) beskriver som subkulturers utenforskap. Mennesker som er en del av subkulturer, er også en del av livslange engasjement som skiller seg fra den gjengse måten å organisere livsmanuset. For til sammenligning med Monika, har foreldrene levd et liv med mindre mulighet for aldersblanding. Romanens normalitet, i likhet med i *Historien om Eli*, kan også etableres gjennom foreldrenes livsførsel. Monikas foreldre er nemlig en av de sentrale markørene for det heteronormative livsløpet. Likevel ser vi, som jeg skal komme inn på fortløpende, at det er søsteren til Monika, Elise, som en forlengelse av moren Else, er den tydeligste representanten for normalitet i romanen.

Forholdet hovedpersonene Eli og Monika har til mødrene er det som etablerer normalitetene og gir dem grunnlag for å bryte med det som forventes av dem. Foreldrene er en del av en annen generasjon og har dermed vanskelig å forstå en noen av valgene som Eli og Monika tar. Gerd et behov for å sammenligne seg med datteren Eli, og på den måten utøve en slags kontroll og styring av livsutviklingen hennes: «Hun knyttet sitt og Elis liv sammen. Hun var nesten sikker på at Eli var svært lik henne selv, noe som ikke stemte særlig godt» (Køltzow, 1975, s. 24). Morens ønske om at Eli skal være en forlengelse av henne preger Elis oppvekstår og er en av grunnene til at hun sliter med å løsrive seg.

For Monika blir prosessen lettere, da moren Else ikke påstår at det finnes en betinget familielikhet mellom. Hun påpekte det bare en gang i godt voksen alder: «Det var første gang som jeg kunne huske at mamma sammenlignet seg selv og meg, hun la ellers vekt på alt som var annerledes med meg, [...]» (Marstein, 2018, s. 200). I Monikas barndom distanseres moren på grunn av sykdom, mens i voksenlivet representerer de to kvinnene motstridende holdninger til hvordan å legge opp et meningsfullt liv: «Det var en periode jeg bar nag til mamma fordi jeg følte at hun aldri anerkjente min måte å leve på» (Marstein, 2018, s. 329). Else identifiserte seg ikke gjennom datteren verken i oppveksten eller i resten av livet, og forklarer sånn sett hvorfor Monika opplevde distanseringen fra foreldrenes livsførsel som lettere.

Gjennom disse eksemplene tydeliggjøres forskjellen på de to mødrene som oppdrar døtre

omtrent samme tid. Forskjellen er at Monika går bort ifra det Ahmed (2006, s.70) beskriver som «opptråkkede stier» i livet mye tidligere enn hva Eli gjør; hun gjennomgår en slags livslang løsrivelse fra moren helt fra hun er barn. Dette fordi tanten er sterkt til stede gjennom hele hennes barndom. Likevel ser vi at Monikas søster Elise, velger et tilnærmet likt liv som moren Else og blir eksempelet på hvordan den rette linje påvirker mennesker til å ta valg i gitte retninger. Monikas identifikasjon til moren er egentlig aldri et faktum, da det er tanten Liv som er der for henne i barndommen. Det vi ikke unngår å legge merke til, er at Monikas liv representerer det motsatte av hva moren forventer, mens Eli over lengre tid følger nettopp den forventningslinjen som ligger både foran og bak henne.

5.2 Tantenes funksjon

Begge romanene starter med en skildring av protagonistenes barndom. I denne livsfasen er de to tantene Ada og Liv sterkt til stede i livene deres og framstår tydeligere enn det mødrene gjør. De tenderer å framstå som særs viktige identifikasjonspersoner i protagonistenes søken etter andre rollemodeller enn mødrene. Tantenes viktigste funksjon er å være representanter for en livsførsel som skiller seg fra det heteronormative livet foreldrene til Monika og Eli lever. Tantene til Eli heter Ada og har ingen barn. Hun var gift i 10 år mens hun bodde i Italia, men ektemannen døde og hun flyttet tilbake til Norge da Eli var et par år gammel. Eli besøker henne ofte i oppveksten da Eli både er fasinert av livshistorien hennes og de fine maleriene hun har. Tantene til Monika, Liv, får to barn i løpet av livet. Datteren Benedikte dør imidlertid i krybbedød, mens hennes sønn Halvor tar livet sitt i starten av 40-årene. Liv har ingen mann da Monika er liten og tilbringer mye tid sammen med Monika og resten av familien. Hun framstår også som den tydeligste voksenpersonen i skildringen av barndommen til Monika. Tantene blir viktig for å forklare utviklingen i protagonistene liv og veien bort fra det heteronormative livsmanuset.

I *Historien om Eli* introduseres vi tilsynelatende tilfeldig for tante Ada som har bodd i Italia og er opptatt av kunst. Etter hvert forstår vi at tanten spiller en vesentlig rolle i Elis barndom og framstår som en tydeligere karakter og innflytelse enn moren Gerd. Eli ser på hjemmet til tanten som et fristed, et sted der moren ikke kan kontrollere henne: «Å komme til Ada og se på det bildet hadde ikke minst betydning å slippe unna morens beskyttelse» (Køltzow, 1975. s. 10). Å komme til Ada betydde å bruke tid på noe hun likte, men ikke minst å slippe unna «beskyttelsen». Moren til Eli har som nevnt et stramt grep om datteren og ønsker både ubevisst og bevisst å påvirke henne i en bestemt retning; nemlig inn mot det trygge,

heteronormative livsløpet. Ada på sin side representerer for Eli noe spennende, nytt og ukjent.

Forskere som tidligere har trukket fram viktigheten av alternative identifikasjonsfigurer i feministisk litteratur, er Engelstad og Iversen (1977, s. 196). Slike figurer gjør det mulig å skape et kritisk forhold til konvensjonelle institusjoner i samtiden, fordi de synliggjør alternative måter å skape et liv på. Utenom tanten Ada, eksemplifiseres også Eli som en antihelt som gjør alternative idealer tilgjengelig for *leseren*: «Livet hennes var som en dårlig bok. Ingenting hendte, heltinnen var dum og mislykket» (Køltzow, 1975, s. 35). Sitatet er nemlig med på å gi et overordnet bilde på «pessimismen» boken utstråler, da Eli sliter med å ta valg og vite hva hun egentlig vil i livet. Men nettopp den langsomme utviklingen og bevisstgjørelsen av kvinnelivet romanen skildrer, gir også et tydeligere bilde på den bakenforliggende prosessen og den krevende omstillingen fra forventningen om gitte internaliserte livsmønstre.

En sentral del av kvinnebevegelsene på 1970-tallet dreide seg nemlig om å forandre jenters oppvekstvilkår både utad og innad i familien. I *Historien om Eli* blir et alternativt livsløp tilgjengelig for Eli gjennom Ada, og er en faktor som er med å utløse bruddet med det normative. Eli får tidlig øyene opp for tanten og ser henne ofte i konkurranse med moren der hun må velge side: «Andre ganger sovnet ikke Eli, men lyttet til hun var stiv [...] Oftest var det Ada hun holdt med, hun holdt med Adas lave «italienske» stemme, med utlandet, med alt som var annerledes, fremmed, farlig» (Køltzow, 1975, s. 19). At tantens liv kan karakteriseres som farlig, kan sees i lys av Halberstams teorier om utenforskap fra den heteronormative livslinjen. Alt som skiller seg fra normaliteten foreldrene formidler, kan i prinsippet virke truende og ukjent. Det utenlandske aspektet blir også et bilde på annerledeshet og spenning og det skaper et enda tydeligere skille mellom Ada og søsteren Gerd.

Eli besøker tanten ofte og liker å høre henne fortelle om da hun og bodde i Italia. «Italia-historien» blir for Eli et bevis på at hun også kan greie å leve et liv som tanten og slippe unna A4-livet som hun er skeptisk til: «Helt umulig syntes hun det ville være å si at hun hadde lyst til å flytte hjemmefra; dessuten var hun ikke sikker på om det var det hun ville – skulle hun bo for seg selv? Leve som Ada?» (Køltzow, 1975, s. 58) Som ung begynner Eli å lufte tanken om å bo for seg selv og påpeker at måten Ada har levd livet sitt er fristende for henne, uten at hun er helt sikker.

At Elis oppfatning av tanten også preges av motstridene tanker, er likevel tydelig: «Igjen synes hun Ada var dum, ja, mislykket, det kunne ikke falle henne inn å bli som henne; hun fikk panikk av tanken» (Køltzow, s. 52). Til tross for at Eli vil være som tanten, oppfatter hun henne også som mislykket. Det underbygger Halberstams antagelser om at personer ofte oppfattes som mislykket dersom de bryter med den heteronormative livslinjen og lever alternative liv. Eli ser altså opp til tanten og inspireres av henne, samtidig som hun underbevisst påvirkes av de mekanismene som fremmer en bestemt måte å organisere et liv på. Eli ender dermed med å gifte seg og få barn og hun lever i takt med det forventede livsmanuset til hun er i slutten av 20-årene. Da skiller hun seg og ser igjen livet sitt i sammenheng med tantens: «Nå hadde hun vært gift, var ferdig med det, sånn som Ada hadde vært. Hun kom til å leve som tanten, hvorfor hadde hun ikke forstått at det måtte enda sånn?» (Køltzow, 1975, s. 149). Eli giftet seg, fikk barn og ble gravid for andre gang før hun innså ønsket om et annerledes liv. Hvorfor hun ikke forstod tidligere «at det måtte ende sånn», forstår jeg som det tydelige grepet de konstruerte forventningene til organisering av liv har, men også den dirkete påvirkningen fra foreldrene og særlig moren, som gjorde mye for å føre datteren inn i den samme livsutviklingen som hun representerte.

Noe som er sammenfallende likt med Elis tante Ada og Monikas tante Liv, er at de er mer åpne enn sine søstre. Både Eli og Monika trekkes mot åpenhet og synes det er kjekkere å være sammen med tantene fordi de deler mer private synspunkter enn mødrene deres gjør. Ada prater mye, og hun prater om ting Elis mor Gerd ikke vier den samme oppmerksomhet: «[...] snakket igjen, om livssyn, toleranse» (Køltzow, 1975, s. 16). Mens Gerd på sin side, virker redd for å ta stilling til det meste og si hva hun mener: «Bare det å nevne mennesker som erklærte seg offentlig for noe – for ikke-kristne – var å gå langt utenfor morens liv. Det hadde vært vanskelig nok med Ada» (Køltzow, 1975, s. 68). Her synliggjøres forskjellen mellom de to søstrene enda en gang gjennom Monikas øyne. Monika påpeker også at Gerd har det vanskelig med søsteren, både hennes åpenhet og annerledeshet.

I *Så mye hadde jeg* finnes en veldig lik problematikk, da Monikas mor er lite tilstedeværende og i hvert fall ikke gir uttrykk for synspunkt og meninger hva gjelder politikk, livssyn og så videre: «Tante Liv er åpen. Jeg visste ikke om mamma var kristen eller ikke, jeg visste aldri hva mamma stemte når det var valg, hvis hun stemte. Hva hun likte og liker, utover kaffen på en bestemt måte, fred fra barna, Bach, Beethoven, Evert Taube» (Marstein, s. 32). Tante Livs åpenhet kan videre kobles til hennes evne for å se at det finnes ulike måter å skape et

meningsbærende liv på. Et meningsbærende liv preges av å gjøre det som gir mening for en selv, uavhengig om det samsvarer med det som er «rett»:

Tante Liv rynker brynene og smiler og spør om jeg røyker; det er noe formanende i stemmen, men også et snev av anerkjennelse, jeg vokser opp, blir meg selv, legger til meg vaner og uvaner, ligner kanskje litt på henne» (Marstein, 2018, s. 30).

Liv er både formanende og gir anerkjennelse. Hun aksepterer at niesen har vaner og uvaner, blir seg selv og finner sin vei. Noe så trivielt som røyking kan si oss nettopp dette og igjen vise hvordan Liv ikke representerer den samme forventningen som Monikas foreldre. Monika opplever også at situasjonen styrker selvfølelsen hennes knyttet til de valgene hun tar, ingen andre kan bestemme hva hun skal gjøre med livet sitt. Liv stiller ikke de samme forventningene til Monika som foreldrene gjør, og visker dermed ut aldersbruddene som tydeliggjøres i samvær med moren og søstrene. Tanten har nemlig et åpnere syn på hva gjelder aldersblanding, i tillegg til at hun ikke har den samme oppdragende funksjonen som mødre gjerne har. Det kan være med å forklare hvorfor Monika liker å være sammen med henne; hun kjenner seg igjen og hun kjenner seg forstått.

Monikas mor Else framstilles også tidlig i romanen som lite tilstedeværende; hun sliter med migrene og er mye syk i Monikas oppvekst. Personen som tar hennes plass er tanten Liv, som i barndomskapittelet om Monika egentlig framstår som morsfiguren: «En gang da jeg var liten, sa jeg: «Du er verdens verste mamma, jeg skulle ønske vi hadde tante Liv som mamma» (Marstein, 2018, s. 8). Dette viser hvor tilstedeværende tante Liv var i Monikas oppvekst, og dermed kanskje gjorde sin livsstil enda mer tilgjengelig enn tilfellet var i *Historien om Eli*. Der Eli tenker at tanten står for både annerledeshet og det farlige.

Som voksen har Monika blitt mer bevisst på de tilnærmingene til livet moren representerte i forhold til tanten: «Da jeg var liten, spurte jeg mamma jeg en gang om tante Liv var fattig, og mamma sa at ikke fattigdom dreide seg om penger, men like mye hvilke valg man tar i livet» (Marstein, 2018, s. 47). Else indikerer her at Liv mangler vesentlige ting i livet for at det skal være rikt og godt, og at det handler om valgene hun har tatt. Halberstam (2005, s. 14) kobler begrepet heteronormativitet til det «vellykkede» livet bestående av bestemte livsvalg eller holdeplasser. Else er skeptisk til om søsteren har et godt liv fordi hun ikke har stoppet innom disse stedene.

Monika blir også etter hvert bevisst de mekanismene som ubevisst finnes i oss og som nedvurderer enkelte måter å organisere livet på: «Det var som det lå i kortene at hun kunne se ned på tante Liv, men ikke gjorde det. Tante Liv var prisgitt mammas raushet» (Marstein, 2018 s. 86). Her kan linjene trekkes til Elis skildring av tantens liv som mislykket. For på lignende måte sier Monika at moren *kunne* sett ned på søsteren for det livet hun levde. Monikas betraktninger kan videre settes i sammenheng med strukturen Halberstam (2005. s. 14) mener utgår fra middelklassens fokus på de komplementære uttrykkene respektabilitet og normalitet. Det som tenkes å være et normalt aldrende, henger nemlig da sammen med et respektabelt aldrende. Tantens liv kan på bakgrunn av den teorien oppfattes som kontinuerlige brudd med normaliteten som videre fører til tap av respektabilitet. Hun yter altså mindre respekt og blir sett ned på fordi de valgene hun har tatt ikke harmonerer med romanens framstilling av middelklassens definisjon av normalitet.

I likhet med *Historien om Eli* kommer konkurransen mellom moren og tanten fram gjentatte ganger: «Tante Liv er penere enn mamma når hun snakker og ler, men sitter de to rolige og alvorlige ved siden av hverandre, er det mamma som er penest» (Marstein, 2018, s. 11). Slike sammenligninger gjør Monika av moren Else og tanten Liv til stadighet gjennom barndommen. Beskrivelsene viser at hun setter dem opp mot hverandre og i konkurranse. Konkurransen er reell da Monika ikke utvikler et nært forhold til moren, men tilbringer mye tid med tanten i oppveksten. Hvem hun vil ligne på og se opp til, er også vanskelig for Monika å ta fullstendig stilling, da tantens posisjon er så godt som likestilt med en forelder: «Tante Liv var mindre hos oss den sommeren enn ellers, [...] og på en måte savnet jeg tante Liv mer enn pappa [...]» (Marstein, 2018, s. 22). Til tross for at Eli ikke assosierer tanten med det samme kontrollerende behovet moren har, så oppfattes hun tilnærmet en forelder og er dermed også med i oppdragelsen av Monika i større grad.

I romanene danner barndomskapittelet der forholdet til tantene og mødrene skisseres utgangspunkt for å forstå protagonistenes forventningshorisonter; relasjonene som beskrives viser nemlig hvilke identifikasjonspersoner som påvirker dem og at den heteronormative livslinjen foreldrene representerer står i et tydelig motsetningsforhold til den linjen tantene tar del i. Tante Ada og tante Liv blir nemlig to viktige identifikasjonspersoner på Elis og Monikas vei mot å finne seg selv og skape et liv de ønsker, uavhengig av de internaliserte forventninger til livsmanus som også finnes i beretningene. Både Eli og Monika innser etter hvert at tantene ikke lever helt i takt med det vanlige A4-livet, noe som skaper både spenning

og avsky; de ser opp til tantene, men bærer også med seg holdninger om at livene deres er mislykket. Dette kommer fram gjennom konkurransen med mødrene, da Liv og Ada står ut som alternative identifikasjonspersoner til sammenligning med Else og Gerd. Monikas tante Liv har en mer oppdragende funksjon enn Ada, da hun tilbringer mye tid hjemme hos Monikas familie i ferier og så videre. Likevel har ingen av tantene en særlig oppdragende og overvåkende rolle (som mødrene beskrives å ha), og slik jeg ser det er nettopp det med på å gi protagonistene frihetsfølelsen de søker.

Kapittel 6 Reproduksjon

Reproduksjon og videreføring av gener er en nødvendig prosess for å opprettholde liv på jorden. Ifølge Edelman (2004, s. 4) oppfattes det som høydepunktet i den normative livslinjen, og utgjør mål og mening for det livet som skal leves. Reproduksjon bør i videre forstand også forstås som noe annet enn forplantning– nemlig en grunnleggende metafor for liv og framtidfokus. Noen mennesker velger likevel å organisere livet rundt andre prinsipper enn reproduksjon og framtidfokus. Både Eli og Monika får barn og lever på overflaten heteronormative livsløp. De to kvinnelige hovedpersonene får begge en datter, men på hvilket tidspunkt i livsløpet og hvilken funksjon døtrene får, er faktorer som illustrerer hvordan usamtidighet i alder eller queer temporalitet også regnes som brudd med den heteronormative livslinjen.

6.1 Reproduksjonens funksjon

Både Monika og Eli opplever en forventning om å følge den heteronormative livslinjen, der det å reproducere seg blir sett på som kanskje det viktigste holdepunktet. Eli er i starten av 20-årene da hun får datteren, men graviditeten er ikke noe hun egentlig ønsker skal skje. Hun blir gravid, men er ikke særlig tilfreds. Hun velger likevel å beholde barnet:

Hun la seg tilbake i sengen på grunn av kvalmen, så opp i taket og fikk det for seg at hun fortjente det, ja, at hun egentlig burde være glad til, for Harald, for graviditeten... Det var hennes egen skyld. Om igjen tenkte hun på om hun kanskje selv hadde villet det. Men om hun ikke hadde villet noe så sprøtt skulle hun nettopp sagt nei! Og det hadde hun også villet gjøre, men hun hadde ikke fått seg til det. Hun hadde aldri klart å si nei til noe» (Køltzow, 1975, s. 75).

Eli tenker at hun burde være glad for å være gravid, fordi det pleier folk å være når de får en slik nyhet. Hun prøver også å innbille seg at hun burde være glad på farens vegne. Normalitet markeres altså gjennom noe man ikke kjenner på eller gjør. Hun prøver også å vri tankegangen sin, kanskje hun ubevisst ville det, siden hun ikke klarte å forhindre det. Denne mentaliteten kan bunne i forestillinger om reproduksjon som et allmennmenneskelig ønske som alltid har eksistert. Edelman (2004, s.17) beskriver mennesker som ikke har barn som utenforstående og i en slags opposisjon. Dette fordi man ikke passer inn i den verden samfunnet vil realisere. Denne forestillingen om det eneste naturlige, er queerteorien kritisk til. Det kan videre forklare Elis ambivalens og tvil på egen dømmekraft, hun står i opposisjon til noe som konstrueres som et allmennmenneskelig ønske. Eli har ikke lyst å bli gravid, til tross for at det sees på som er en naturlig del av et heteronormativt liv.

Tilværelsen med et lite barn gir Eli besværlige tanker og hun kjenner seg etter hvert ufri; for Eli blir barnet en begrensning: «Hvorfor kunne hun ikke ha tatt seg sammen, så ville hun ennå vært fri. Livet ville vært foran henne» (Køltzow, 1975, s. 76). Edelman (2004, s. 4) skriver at reproduksjonens metaforiske styrke i vår tids kultur, ligger i at livet gis «framtid» gjennom barnet. Edelman (2004, s. 21) bruker begrepet reprodutiv futurisme for å beskrive en fremtidsorientert ideologi som fremmer utvikling og forandring knyttet til reproduksjonen. Barnet som kommer til verden i *Historien om Eli*, har motsatt funksjon. For Eli oppleves ikke barnet som et symbol på framtiden, men heller det motsatte, som et symbol på begrensning og ufrihet. For Eli kjennes ikke reproduksjonen som en investering i framtiden, men heller en begrensning i både nåtid og framtid.

Trekker man de historiske linjene lenger tilbake i litteraturen, ser vi at Edelmanns teori får forklaringskraft. I Sigrid Undsets novelle *Fru Hjelde* (1917) skildres livet til den hjemmeværende småbarnsmoren Uni. I en periode var Uni fristet til å skille lag med mann og barn og ta opp igjen drømmen om å bli skuespiller. På tross av egne ønsker, velger Uni heller å fortsette i det heteronormative sporet, da barna framstilles som en investering i framtid og ikke en begrensning av frihet. Dette illustreres gjennom en samtale Uni har med sin barnløse, middelaldrende barnepasser:

Det er noe annet med meg som ikke har noe å gå hjem til etterpå. Og når du går og ser pen og eldre ut med dine voksne barn, så ser jeg ut som utrangert vare fra et

noksagthus (Undset, 1917, s. 177).

Barnets funksjon kommer fram gjennom hvordan barnløshet skildres som skambelagt og nedverdiggende, som et bilde på å falle utenfor normaliteten. Den barnløse barnepassereren har ikke fulgt det forventede livsskjema og blir ifølge henne selv ikke aldrende på samme verdige måte, hun har ingen barn som kan være symbolet på hennes ungdoms skjønnhet. Dette sier oss noe om straffen for bruddet med heteronormativiteten. Venninnen til Uni har et liv som faller innenfor til en slik beskrivelse. Hun har verken mann eller barn, og av den grunn beskriver hun seg selv i negative fortegn. «Noksagt» er nemlig en person det ikke kan sies noe særlig positivt om. Dette eksemplifiserer hvordan enkelte måter å legge opp livsløp favoriseres og oppfattes som mer vellykket enn andre. Det viser også hvordan det heteronormative levesettet rangeres høyere enn andre måter å organisere et liv på.

Edelman (2004, s. 13) setter dette i teoretisk kontekst ved å hevde at hensikten med å identifisere barnet som det fremste emblemet for framtiden, er at det skal bli lettere for mennesker å akseptere at livet en gang vil være over. Barn blir et symbol på framtiden og det å lykkes i livet, som en forlengelse av eller et produkt av foreldrene.

I *Historien om Eli* opplever Eli i motsetning at barnet fører henne lenger vekk fra det livet hun drømmer om: «Alt som skjedde førte henne bestandig lenger vekk fra det hun hadde drømt om» (Køltzow, 1975, s. 75). Da Eli igjen ved en tilfeldighet blir gravid, velger hun å ta abort: «Hun ble gravid ved et uhell, det vanlige «rotet» hennes. For å være sikker på å få abort foreslo hun for Harald at de skulle ta ut separasjon med det samme og få legen til å tro de var blitt enige om å skilles før hun ble gravid» (Køltzow, 1975, s. 117). Eli er først og fremst redd for ikke å få innvilget abort, og foreslår derfor skilsmisse med det samme. Boken er utgitt i 1975, det året vilkårene for abort også lovfestet skulle gjelde sosiale hensyn. Den ga likevel helsepersonell mulighet til å nekte å utføre aborter av samvittighetshensyn (Reservasjonsretten). Først i 1978 ble loven om selvbestemt abort vedtatt med én stemmes overvekt i Stortinget (Lønnå, 2019). At Eli velger å ta abort, står i kontrast til den reproduktive framtidsrettelsen og kan videre tolkes som en konkret overføring av samtidens interesser til litteraturen.

I *Så mye hadde jeg* følger vi Monika gjennom 20-årene uten barn. Hun er usikker på om hun ønsker det, og føler seg heller ikke klar enda. Da Monika er rundt 30 år blir hun gravid, men

mister barnet. Søsteren Elise kommer da på banen og blir en tydelig representant for forventningen om reproduksjon i en bestemt alder:

Hun sier jeg må prøve å bli gravid igjen, at dette er min siste sjanse. «Du er trettifire,» sier hun. Men hun er jo førtien og har akkurat fått et barn. Elise snakker bare som så ofte på autopilot, ut ifra noen gamle inngrodde holdninger og innstillinger som hun aldri trenger å stille spørsmålstegn ved eller friske opp i, eller hun vil ikke, eller hun skjønner ikke at hun bør (Marstein, 2018, s. 141-142).

Monika er i trettiårene og opplever en forventning om å reprodusere seg fordi den biologiske klokken har begynt å tikke litt fortere. Halberstams (2005, s. 17-18) teoretiske vinkling definerer queer tid i kontrast til familietid og reproduktiv tid. Reprodutiv tid er for kvinner styrt av den biologiske klokken, og av respektabilitet for gifte par. Personer som ikke lever i tråd med verken den reprodutive tiden eller familietiden, tenderer ofte mot å betraktes som mindre vellykket. Monikas søster er 41 år og har nettopp født et barn, og illustrerer på den måten at det kan være lenge til Monika er infertil. Monikas holdning til å få barn viser derfor et aldersbrudd i forhold til romanens konstruert normsystem. Monika på sin side uttaler at søsterens holdninger er gammeldagse og fastgrodde; hun tenker at Elise er fanget i et utdatert tankemønster. Monika og søsterens holdning til problematikken viser to konkurrerende oppfatninger av normalitet og at Elise gjennom det kan illustrere en av de tydeligste representantene for den heteronormative livslinjen styrt av samtidige konstruerte konvensjoner.

Videre oppfordrer Elise Monika til å ikke vente for lenge med å få barn, det kunne jo bli for seint:

Elise sier noe om å ikke bare tenke på seg selv, men det er jo absurd. Skulle jeg ligge med Øystein og bli gravid som et selvoppofrende prosjekt? For hans skyld? For barnets skyld? Får man ikke barn nettopp av egoistiske grunner? (Marstein, 2018, s. 141).

Her poengterer Monika noe vesentlig ved livslinjens antatte høydepunkt, nemlig at mennesker får barn av egoistiske grunner. Denne vinklingen har også blitt diskutert av Edelmann (2004, s. 21), som hevder at barnet blir sett på som et symbol på fikseringen på heteronormativitet.

Det er en erotisk ladet investering i identiteten som er sentral for den obligatoriske fortellingen om reprodutiv futurisme. Paradoksalt nok gir Monikas søster Elise reproduksjonen en annen, uviss funksjon. Det vitner om en fortrenget visshet om at reproduksjon, i like stor grad som barnløshet, dreier seg om investering i identitet.

Da Monika er 37 år får hun datteren Maiken og er glad for det. Likevel plages hun i likhet med Eli av følelsen av å bli begrenset av barnet:

Maiken er en byrde på alle mulige måter, men jeg kan ikke lenger forestille meg et liv uten den byrden, uten alle mine måter å takle denne byrden på og alle forsøkene på å dempe den eller omgå den; forestillingen om livet uten denne byrden er som et tomt hull (Marstein, 2018, s. 239).

Samtidig ser vi at Monika har en litt annen innstilling enn Eli. Hun kjenner seg nemlig avhengig av byrden og sier at livet er et tomt hull uten datteren. Et liv som et «tomt hull» kan være nettopp et liv uten framtid. Så på den måten viser Monika at til tross for at Maiken er en byrde på mange måter, er hun også et slags symbol på framtiden.

Forholdet mellom Monika og Maiken er ikke et nært mor-datter-forhold. Monika velger stevnemøter framfor skoleavslutninger og skyver Maiken unna. Maiken på sin side utvikler et nærere forhold til faren: «Hun gråt og sa hun ville til legevakta eller pappa. Men hvorfor pappa? *Hvorfor pappa?*» (Marstein, 2018, s. 355). Det forventes gjerne at barn er mest knyttet til mor, og da Maiken ikke er det kjenner Monika seg mislykket, som om det er noe alvorlig galt med at et barn helst vil få trøst av sin far. Dette kan begrunnes med det Hamm (2013, s. 56) beskriver som to spenningsfeltet; individualistisk likestillingspolitikk og en kroppsbasert forskjellspolitikk. Mens likestillingspolitikken bygger på at mødre skal ha samme rettigheter som fedre, for eksempel retten til å ha et liv uavhengig av barnet, tar forskjellspolitikken utgangspunkt i at kvinner har andre utfordringer knyttet til barnet fordi de er kroppslig sterkere koblet sammen. Monika tilbringer tid borte fra datteren og har et liv uavhengig av henne, men blir samtidig opprørt når datteren «velger» faren Geir over henne. Dette beskrivelser tydelig hvordan mødre forholder seg til ulike diskurser som motstrider hverandre (Hamm, 2013, s. 64).

Ved et tilfelle kommer Monika til å generalisere mennesker som ikke har barn og på den

måten bryter tydeligere enn henne med det heteronormative livsløpet: «Noe av det jeg angret mest på i livet, er tiden med Terje,» sa jeg til Maiken i bilen. «Terje var ikke glad i andre enn seg selv. Han hadde jo ingen barn. Jeg tror tenåringer var et helt ukjent fenomen for ham» (Marstein, 2018, s. 368). Halberstam (2005, s. 20) legger i sin teori fram at mennesker som ikke lever i tråd med den reproduktive framtidsettelsen i et heteronormativt samfunn, tenderer mot å framstå som mislykkede eller meningsløse. Her fremmes en oppfatning om at mennesker som ikke har barn er mindre opplyste, dårligere sosialt og mer egoistisk. Monika antyder også at tenåringer må være et ukjent fenomen for Terje, noe som er lite realistisk og i grunn bare setter Monika i et dårlig lys. Hun blir et øyeblikk selv en representant for at visse måter å konstruere et liv på er mer verdifullt, meningsfullt og vellykket.

Verken Monika eller Eli opplever døtrene som en framtidssikring med en slik tyngde som Edelman beskriver det. Barnets funksjon tenderer heller å ha motsatt effekt, da de to kvinnelige protagonistene forbinder reproduksjon med begrensninger og frihetsberøvelse. Samtidig kommer det fram at Monika, kombinert med å kjenne seg begrenset av Maiken, likevel gir livet større mening på grunn av datteren. Novellen «Fru Hjelde» skisserer sånn sett en historisk utvikling, da barn beskrives som en konkret forlengelse av foreldrenes kropp og dermed et framtidssymbol i novellen. Gjennom historiens utvikling blir det altså klart at reproduksjonens funksjon har endret seg. Fra å være et bilde på framtid og vellykkethet tidlig på 1900-tallet, til å heller eksemplifisere bruddet med selvstendigheten noen tiår senere.

Analysedel 2

For å bedre forstå romanenes konstruksjon av fortid og framtid blir det nødvendig å i større grad trekke inn narratologiske begrep og analysemetoder i denne delen av avhandlingen. I studien *Narrative Discourse* (1979) anvendes begrepene analeps (tilbakeblikk) og proleps (frempek) i en diskusjon om hvilken rekkefølge hendelser fortelles i. Brudd med en kronologisk oppbygget fortelling betegnes som anakroni – kategorien både analeps og proleps hører til under (Genette, referert i Gullestad, 2018, s. 63). Synkroni er derimot en kronologisk gjengivelse av handlingen uten oppbrudd bestående av tilbakeblikk eller frempek (Gullestad, 2018, s. 64). I de respektive romanene og i novellen legges historiene fram kronologisk, men har likevel tilbakeblikk og frempek i enkelte passasjer og derfor også spor av anakroni i

fortellermåten.

Fortellerens troverdighet vil også bli gjenstand for diskusjon i det følgende. En vanlig konvensjon knyttet til narrative tekster, er nemlig at fortelleren er til å stole på (Gullestad, 2018, s. 57). Slik er det ikke i alle tilfeller, da teksten gir indikasjoner på at leseren bør være oppmerksom. Det er fortelleren som står for den direkte kommunikasjonen i verket, og derfor vil vi i mange tilfeller ha med en indirekte form for kommunikasjon mellom den implisitte forfatteren – altså tekstens verdisystem – og leser å gjøre, hvor teksten så å si går bak ryggen på fortelleren (Gullestad, 2018, s. 58).

Kapittel 7 Konstruksjon av fortid

I dette kapittelet skal jeg anvende narratologiske begrep i samspill med queer temporalitet for å analysere konstruksjon av fortid i primærkildene. Bøkenes konstruksjon av fortid handler om hvordan narrative forhold seg til det foregående og hvordan minnesarbeidet på den måten også blir en viktig del av tilnærmingen til samtiden.

7.1 Fortidens muligheter og begrensninger

Hvordan fortiden oppleves har stor betydning for hvordan vi velger å leve i nåtiden, hva vi baserer valg ut ifra og hvordan vi oppfatter oss selv og de mulighetene vi har. Innledningsvis i dette kapittelet vil jeg trekke den historiske linjen tilbake til tidlig 1900-tall og Undsets forfatterskap. Dette gjør jeg for å vise et mer omfattende bilde av forventninger til kvinner framstilt i litteraturen og for å vise en historisk forskjell.

Novellen «Fru Hjelde» inneholder konstruksjon av fortid som en periode preget av andre muligheter enn nåtiden for hovedpersonen Uni. Fortelleren vi har å gjøre med er en tredjepersonsforteller, slik som i *Historien om Eli*. Dette forstår jeg i sammenheng med romankarakterenes grad av selvstendighet. Monika i *Så mye hadde jeg* er den eneste av protagonistene som gjennom førstepersonsfortelleren har definisjonsmakten over hva som fortelles og hva som velges vekk i beretningen. Hun er også den av de kvinnelige protagonistene som minst lar seg påvirke av omgivelsene. Det gir Uni i «Fru Hjelde» og Eli i *Historien om Eli* en mindre aktiv rolle i fortellingen, da de sees utenfra av en tredjepersonsforteller og ikke selv er delaktig i hvordan de blir framstilt og hva som vektlegges.

Novellen «Fru Hjelde» skildrer den hjemmeværende husmoren Unis hverdagsliv i 1917. Hun er mor til fem barn, og blir etter den siste fødselen sendt alene til høyfjellet av sin mann for å samle krefter. Disse tankene slår henne da: «Lengselen kom sugende over henne igjen– etter å ha seg selv urørt, intet bortgitt, intet opplevet– med hendene fulle av gaver å gi, med valget foran seg og alle livets hendelser som muligheter» (Undset, 1917, s. 123). Uni lengter tilbake til fortiden og ungdomsårene og forherliger tiden da hun hadde «valgene foran seg og var fri». Unis konstruksjon av fortid skaper gjennom dette altså en begrenset samtid. Hun opplever nemlig ikke seg selv som fri i livsfasen hun er; hun er gift og har fem barn og kjenner seg bundet av det. I realiteten stemmer ikke dette, da Uni i prinsippet kan forlate det livet hun lever dersom hun ønsker. Fortiden som Uni konstruerer blir ikke tidligere beskrevet i nåtid og det blir derfor ikke mulig å etterprøve fortellerens troverdighet – vi treffer først Uni da hun har blitt mor. Det eneste vi vet er at fortiden framstilles som en tid preget av større frihet enn samtiden og at ungdomsfasen oppfattes friere enn andre livsfaser. Livets hendelser beskrives da som muligheter – og ikke begrensninger.

I de respektive romanenes konstruksjon av fortid skaper narrative illusjonen av både muligheter og begrensninger. I *Så mye hadde jeg* består fortidskonstruksjonen av positive følelser og synet på det foregående som en tid med flere muligheter og en lykkeligere tilværelse; slik som fortid gjennomgående konstrueres i «Fru Hjelde». I *Historien om Eli* er fortidskonstruksjonene av negativ art da Eli gjennom dem oppdager hvordan hun har latt seg styre av andre og levd et liv i uoverensstemmelse med personen hun ønsker å være.

I Historien om Eli er beretningen gjennomgående holdt i preteritum, men de første sidene fungerer likevel som et tilbakeblikk på barndommen. Der beskriver den autorale fortelleren – hvor synsvinkelen er lagt til Eli, hvordan hun har hatt det i oppveksten og hvordan foreldrene, da særlig moren, har formet henne: «Det var akkurat som om moren, med sin evige trang til å gjøre alt godt, lykkelig, bekymringsfritt, til og med dirigerte hukommelsen hennes. Selv nå. Årevis etter hun var flyttet derfra» (Køltzow, 1975, s. 6). Akkurat hvor analepsen slutter, er vanskelig å tidfeste, da fortelleren i den resterende fortellingen ser tilbake på Elis liv i preteritum foruten noen passasjer i presens.

Romanen er utover det nevnte eksempelet kronologisk oppbygget, men inneholder likevel tydelige brudd i synkronien som blir særlig meningsbærende i en narratologisk sammenheng.

I romanen fungerer analepsene som en påminnelse om at Eli ikke har levd livet etter egne behov og ønsker; hun innser gjennom tilbakeblikkene at hun har latt seg styre og påvirke av andre i for stor grad. Konstruksjonen av fortid blir vesentlig for fortellingens utvikling fordi betraktningene er med å sette i gang gjennombruddet og løsrivelsesprosessen, og deretter en endring i hvordan fortiden konstrueres; den går nemlig fra å være negativ til å bli positiv etter at vendepunktet trer i kraft. Gjennomgående i *Historien om Eli* beskriver den autorale tredjepersonsfortelleren Elis liv og tanker preget av en tydelig ambivalens. Hun vakler i beslutninger, meninger og valg. Livet hennes virker både positivt og negativt, selvstendig og styrt av omgivelsene. Fortellerens bakoverskuende blick på ungdomstiden, er det som gir oss innblikk i og forståelse for at Elis ungdomsår for det meste var preget av et negativt selvbilde og utilfredshet. Gjennom det kommer man også til erkjennelsen om at Elis ubesluttsomhet og usikkerhet gjør seg gjeldende i flere ledd av historien, også gjennom fortellerens stemme og oppbygning av språket. Da fortellerens skildringer av Eli preges av ambivalens, blir det også vanskelig å etterprøve fortellerens troverdighet i romanen:

Alltid hadde denne «sterke» viljen hennes måttet vike, eller hun hadde ikke villet noe i det hele tatt, men hadde bare vridd seg av tvil slik som nå, og hadde stilt spørsmål ved alt, og gitt seg til å filosofere av alle krefter for å utsette problemet, ja, som regel ikke engang vridd seg av tvil, men bare endt med å lukke øyene og la tilfeldighetene, det vil si andre mennesker, råde? (Køltzow, 1975, s. 8).

Eli skildres som usikker, i tvil om hva hun vil og som en som har vansker med å uttrykke seg selv. Parallelt med det skrives også hennes sterke vilje fram, som da står i stor kontrast til å la tilfeldigheter råde. Dette eksempelet viser også en forteller som tenderer å identifisere seg med Eli. Som leser får vi da ikke en tydelig indikasjon på hvem Eli er, hva hun vil og om fortelleren er til å stole på.

Etter hvert som fortelleren konstruerer fortid og en periode som tidligere har blitt skildret i nåtid, blir det mer framtrædende at Eli er negativ til det foregående, men at hun ikke tidligere har innsett fullt og helt hvor negativt det har påvirket henne. I konstruksjonen av fortid er nemlig ikke Eli fornøyd med at andre mennesker har påvirket selvfølelsen hennes:

Hun hadde begynt å tenke på alle de scenene av samme art som hadde funnet sted mellom henne og Harald og Erling. Hun hadde fått en annen forestilling om seg selv; om

hvem hun var. Hun husket seg nå bare som usikker, kokett og jålete, en som hadde latt seg smigre av den minste oppmerksomhet (Køltzow, 1975, s. 114).

Eli får et negativt bilde av seg selv av å tenke tilbake og innser også at hendelser som har fått henne til å nedvurdere seg selv har skjedd ofte. Hun har gjentatte ganger opplevd at Harald og kompisene ydmyker henne og gjennom tilbakeblikkene tydeliggjøres det. For Elis negative selvbilde er også beskrevet i nåtid: «Hun følte seg plutselig så viljeløs, så gammeldags» (Køltzow, 1975, s. 105) eller «Hun var og ble en tørrpinn» (Køltzow, 1975, s. 63). Dermed bekreftes fortellerens konstruksjon av fortid som sann og befester dermed videre at fortelleren i dette tilfellet er til å stole på. Minnesarbeidets funksjon fungerer videre som et startskudd for løsrivelsen fra hennes gamle jeg, da hun etter hvert inntar en annen rolle i diskusjoner med Harald og Erling: «[...] hang seg på i diskusjonene, ikke på den kokette, forsiktige måten fra den første tiden hun hadde kjent Harald og Erling, men bitter, aggressiv, avbrytende [...] Men nå hadde hun tiden og kvinnebevegelsen på sin side (Køltzow, 1974, s. 114). Her er det hensiktsmessig å trekke linjer til Mois lesning av *Historien om Ell* i lys av Cavells dagligspråksfilosofi. Moi (2015, s. 25) hevder nemlig at Eli etter hvert opplever en slags innsikt, gir uttrykk for det og dermed skaper selvdefinisjon. Eli har funnet makten og autoriteten til å uttrykke seg, (Moi, 2015 s. 25) og dermed også evnen til å ta kontrollen tilbake i livet. Elis fortidsbetraktninger endrer altså væremåten hennes; gjennom å være aggressiv og avbrytende får hun satt ord på hva hun mener, og hun får styrke til å gjøre det fra kvinnebevegelsens interesser i samtiden.

Samtidsromanen *Så mye hadde jeg* har en kronologisk oppbygning fra bokens start til slutt og veksler kontinuerlig mellom presens og preteritum. Samtidig inneholder fortellingen flere tilbakeblikk der fortelleren gjenforteller opplevelser og hendelser som vi noen ganger er kjent med, andre ganger ikke. I *Så mye hadde jeg* oppstår det i likhet med novellen «Fru Hjelde» konstruksjon av fortid som en periode som brakte med seg flere muligheter enn nåtiden og ikke var låst på samme måte som samtiden. Likevel har *Så mye hadde jeg* en annen narrativsituasjon enn novellen, da flere av tilbakeblikkene i romanen er tilgjengelige for oss fordi de omhandler perioder som tidligere i fortellingen har blitt skildret i nåtid.

En slik narrativsituasjon kan identifiseres gjennom førstepersonsfortellerens skildringer av en bestemt hendelse som først skisseres i nåtid. Monika er i slutten av 20-årene og drar til Paris med den eldre, gifte elskereren Roar: «Vi spiste croissanter, drakk cafe au lait, Roar sukket

tungt med jevne mellomrom» (Marstein, 2018, s. 78). Og da hun kommer hjem fra reisen beskriver hun livssituasjonen sin slik: «Jeg kom hjem til Nina med Taxfree-vin og gråt, over Tollef, over Roar, og over livet mitt generelt» (Marstein, 2018, s. 65). Det kommer ikke fram eksplisitt i teksten hvorfor Monika gråter og er oppgitt, men sett i sammenheng med skeiv temporalitet, kan det oppfattes som om Monika føler på en form for mislykkethet i livsprosjektet. Hun mestrer verken hovedoppgaven (som hun aldri leverer) eller kjærlighetslivet.

Da fortelleren konstruerer fortiden noen år senere og beskriver ferien til Paris, er ordlyden annerledes: «Vi spiste croissanter til frokost og drakk vin hver kveld. Det fantes ikke alder og aldersforskjeller og biologiske klokker, det fantes knapt tid som gikk, jeg hadde ingen forpliktelser, jeg var overbevist om at jeg kunne leve et helt liv på den måten» (Marstein, 2018, s. 170). Dette tilfellet indikerer at fortelleren ikke alltid er til å stole på; fortiden blir framstilt mer åpen og lykkelig uten at den egentlig var det. Det kan også betraktes som at førstepersonsfortelleren fokuserer på det positive framfor det negative i analepsene; Monika lengter til en annen alder da det hun hadde lyst til var mer i tråd med normen. Sånn sett befester romanen hvordan ulike beskrivelser av den samme tiden tematiserer hvordan konstruksjoner av fortid identifiserer oss som mennesker og skaper selvbildet vårt.

I likhet med Uni i «Fru Hjelde» tenker også Monika tilbake på ungdomstiden med jevne mellomrom. Da Monika er i slutten av 30-årene og en dag vandrer rundt i byen, tenker hun på tidligere kjæresten og perioden hun bodde i kollektiv:

Jeg får den tapsfølelsen igjen, en generell anger, jeg vet aldri hva det er jeg har mistet, hvor jeg helst ville stoppet opp og blitt, med Tollef, med Øystein, med Roar, eller i oppholdene imellom, alene, helt fri. Jeg kan også lengte tilbake til bofellesskapet Sorgenfrigata (Marstein, 2018, s. 169).

Monika viser at hun lengter tilbake til fortiden fordi hun kjenner på en tapsfølelse i nåtiden. Hun sliter samtidig med å sette ord på hva eller hvem hun lengter tilbake til, men at hun i lengtingen til det foregående forherliger det som har vært. Monika er i slutten av 30-årene og savner bosituasjonen hun var i som 20-åring. Å bo i bofellesskap i slutten av 30-årene bryter med den tidssamtidige livsorganiseringen, da det i den vestlige kulturen og samtiden dreier seg om å ha etablert seg og bo sammen med en av det motsatte kjønn da man er i denne

alderen. At Monika likevel lengter tilbake til kollektivet, kan indikere at hun savner tiden, livssituasjonen og forventningene – som da var noen helt andre enn de har blitt etter at hun ble småbarnsmor.

7.2 Konstruksjon av oppvekst

Oppveksten til protagonistene blir gjenstand for fortidskonstruksjoner i begge romaner. Ved flere anledninger tenker Monika tilbake på seg selv som barn og det hun drømte om da; fortelleren beskriver altså hvordan Monika som liten så for seg framtiden ved hjelp av fortidskonstruksjon. Det blir derfor vesentlig å etterprøve fortelleren på dette i det kommende, da jeg skal drøfte konstruksjoner av fortid. I *Historien om Eli* får vi ikke den samme innsikten, men heller en mer dyptgående forståelse av hvordan Eli gjennom nåtidens øyne oppfattet seg selv i ungdommen.

Konstruksjonene av fortid i *Historien om Eli* vitner som nevnt om Elis misnøye knyttet til det livet hun har levd og hvordan hun har latt seg påvirke av omgivelsene. Ved et tilfelle får vi denne tanken presentert: «Hun svettet når hun tenkte tilbake på alle årene med tilfredshet med det lille hun hadde, hun ble kvalm når hun tenkte tilbake på ydmykelsen, takknemligheten for ingenting» (Køltzow, 1975, s. 115). Eli opplever her fysiske reaksjoner som svette og kvalme da hun tenker tilbake. Unni Langås har i *Forandringens former* skrevet om hvilken betydning de fysiske reaksjonene kan ha. Når Eli på akutte punkter i livet sitt (foran avgjørelsen om abort, foran avgjørelsen om skilsmisse), er kvalm og uvel, tolker Langås (19, s. 140) dette som bilder på at den underliggende psykiske konflikten handler om et forsinket oppgjør med den preødipale mor.

Jeg kobler disse fysiske reaksjonene videre til problematikken rundt usamtidighet i alder. Opplevelsen av mislykkethet preger Eli gjennom store deler av ungdommen, ikke fordi hun bryter med et heteronormativt liv, men fordi hun lever et slikt liv uten å ønske det. De fysiske reaksjonene oppstår fordi hun har brukt mange år av livet sitt i en tilværelse hun ikke har ønsket å være i, hun er sint på seg selv og sin egen tafatthet. Eli har valgt å gå i morens fotspor– hun har giftet seg og fått en datter. I motsetning til moren er ikke Eli tilfreds med det, men kjenner seg fanget, får en slags angstfølelse og blir dårlig. Hun har levd i tråd med det Halberstam beskriver som den arvede tiden, men det får henne til å føle seg dårlig både psykisk (usikker, kokett, jålete), og fysisk (kvalm og svett). Elis queere prosjekt har startet i

tankeprosessen, og derfor føler hun avsky fordi hun ikke makter å leve det ut.

Fortiden i *Så mye hadde jeg* blir skissert som problemfri og harmonisk, en periode i positive fortegn. Men nettopp i fortiden, nærmere bestemt som barn, drømte Monika om en annen framtid enn den hun kom til å leve. Dette tenker hun tilbake på og reflekterer over som voksen:

Lykke over nye skjærefjølere, over nye, hvite frottehåndklær. Jeg tenkte på at da jeg var ung, var det en drøm jeg nesten ikke ville vedkjenne meg, å dra på IKEA sammen med en mann jeg var forelsket i og handle til et felles hjem. Det var ikke en stor del av min person, men jeg var ikke fri for det (Marstein, 2018, s. 231).

Her konstruerer Monika fortid der hun minnes at hun som barn konstruerte framtid. Hun vedkjenner seg som voksen hva hun drømte om, men nesten ikke ville innrømme at hun ønsket seg. Denne flauheten, eller den ubehagelige følelsen av vedkjennelse, handler om redselen for at drømmen ikke skal gå i oppfyllelse og at man skal feile i livsprosjektet. Hun synes det er ubehagelig å innrømme overfor både seg selv og andre.

Monika sier at hun ikke var fri for *det*, altså tankegangen og ønske om at livet helst bør bli på en bestemt måte, på en slik måte som de fleste lever et liv; i tråd med den heteronormative livslinjen. Hun var også litt flau over det, over å ville det som alle andre ville og over å bare drømme om en mann og et sted å bo, en så enkel og triviell drøm. Monika er altså klar over at hun drømte om et heteronormativt liv som barn.

7.3 Endret konstruksjon av fortid

En sammenfallende utvikling i romanene er at hovedpersonenes fortidskonstruksjoner går fra det ene ytterpunktet til det andre. I *Så mye hadde jeg* skildrer Monika plutselig det foregående i negative fortegn og er misfornøyd med flere av livsvalgene hun har tatt. I *Historien om Eli* skjer det motsatte. Fra å konstant sette sitt tidligere liv i et dårlig lys, skisserer Eli seg selv og fortiden på en mer positiv måte mot slutten av romanen.

Gjennombruddet i *Historien om Eli* kommer da Eli blir gravid for andre gang, men velger å ta abort. Da hun sitter på legens venteværelse for å få vite om aborten blir innvilget, forekommer det fortellertekniske grep som er verdt å bemerke seg. Eli beskriver plutselig tilværelsen som

om barnet i magen er født: «Om han ikke ville beholde dem, ville hun adoptere dem bort, [...] (Køltzow, 1975, s. 123) og «Hun sa at de skulle ha holdt fast ved aborten» (Køltzow, 1975, s. 122). Det virker altså som om barnet allerede er født. Etter om lag ni sider får vi vite at Eli fortsatt er på abortlegens venteværelse og at hun nå har fått godkjent aborten. Jeg forstår dette i lys av at noen av de konstruerte scenarioene mens hun sitter på venterommet også fungerer som prolepser: «Hun ba ham om å beholde barna, ba om han kunne ha dem etter fødselen, hun hadde tenkt å reise bort, [...]» (Køltzow, s. 122). Dette er et frempek fordi vi senere i beretningen om Eli får vite at hun faktisk forlater mann, barn og kjernefamilie i Norge.

I løpet av den ubevisste tilstanden (mulig besvimelse) bestående av prolepser og drømmeaktige beskrivelser av det nye barnet, ser også Eli tilbake på fortiden på en annen måte enn tidligere. Hun har nå evne til å huske barndommen som noe positivt: «Plutselig syntes hun at hun husket *alle* ettermiddager. For eksempel de lange solfylte ettermiddagene hos Ada, når en duft av spagetti enda hang igjen i værelsene; enda det liksom allerede var lenge siden de hadde spist middag» (Køltzow, 1975, s. 120). Elis konstruksjon av fortid har endret karakter fra negativ til positiv. I stedet for å konstruere fortiden som selvtillitsødeleggende og kjip, forteller hun nå om et hverdagslig og fint minne med tanten. At akkurat tanten og den italienske maten nevnes, kan også være et bilde på at hun med aborten bryter med det heteronormative og nå starter et liv som ligner mer på Adas.

Samtidig som minnesarbeidet endrer karakter, får altså Eli beskjeden om at aborten er innvilget. Da er følgende det første som slår henne: «Plutselig trodde hun på alt igjen. De store, dristige drømmene fra før i tiden styrtet frem– hvor lett det var å la seg friste av denne stemningen– like lett som det hadde vært før, i gamle dager, da hun hadde sett framover, da hun alltid hadde latt seg friste av den» (Køltzow, 1975, s. 127). Eli påpeker her at hun allerede som barn hadde drømmer om å leve et alternativt liv i kontrast til foreldrene:

Det *var* noe som manglet, og dette noe slapp hun derfor til likevel, mot sin vilje– det som var annerledes, uvanlig– for eksempel alt Eli håpet, trodde, innbilte seg– dagdrømmene, fantasiene, eventyrene– det som strakte seg utenfor det som var, det som strakte seg utenfor den trygge ettermiddagen, som stod i strid med den, ja, som egentlig gjorde opprør mot den (Køltzow, 1975, s. 9).

Eli hadde lyst å velge utradisjonelt i som voksen allerede da hun var barn; hun ville gjøre

valg som stod i strid og gjorde opprør mot den trygge hverdagen hun vokste opp i. Dermed viser konstruksjonen av oppvekst at fortelleren er troverdig og i overenstemmelse med tidligere framstillinger av samme problematikk. Fortiden blir skildret slik den faktisk var.

Da Eli flytter fra mann og barn til Stockholm er gjennombruddet komplett. Hun bor for seg selv og forandringen av fortidskonstruksjonene fra negativ til positiv vedvarer:

Hvor mange lykkelige timer hadde hun ikke opplevd! Noen sommerlige minner dukket frem- Johan, Ada- det var riktig, slik skulle hun ha levd! Ada! I stedet for studentlivet med Harald, Erling. Det var slik hun måtte begynne, hun måtte tilbake hit et sted- selvstendigheten! kjærligheten! Og Ada! Maleriene, Forventningen (Køltzow, 1975, s. 146).

Eli skildrer nå fortiden som positiv, hun beskriver fine, sommerlige minner med ungdomsforelskelse. Som ung skildret hun derimot ungdomskjæresten Johan på denne måten: «Livet hennes var som en dårlig bok [...] Bare trøtte avsnitt på hver ny side og dumme replikker. Guttene for eksempel, forelskelsene, Johan» (Køltzow, 1975, s. 35). Fortellerens framstilling av den samme situasjonen harmonerer ikke her. I samtiden synes ikke Eli at livet hennes er særlig spennende og lykkelig, men etter aborten og løsrivelsen konstrueres situasjonen med positive trekk. I stedet for å forstå fortelleren som lite troverdig, velger jeg heller å anta at gjennombruddets kraft i form av løsrivelsen er det som underbygger helomdreining i framstillingen av de sammenfallende situasjonene.

I *Så mye hadde jeg* skjer det også en endring i hvordan framtiden konstrueres; og det kan også settes i sammenheng med historiens vendepunkt. Vendepunktet i *Så mye hadde jeg* kommer helt i slutten av romanen– da Monika nærmer seg 60 år og treffer igjen ungdomskameraten Tollef. Monika er oppgitt og litt skuffet over hvordan livet hennes ble; hun synes det ser så tragisk ut: «Når jeg tenker på livet mitt, ser det så ... *tragisk* ut» (Marstein, 2018, s. 398, Marsteins kursiv). Da svarer Tollef:

«Og du må jo se verdien av alt du har hatt, selv om du ikke har det lenger [...] «Jeg tror du hele veien har hatt et rikt og meningsfullt liv.» [...] «Men jeg tror ikke at hvordan du føler det nå, sier noe om hvordan livet ditt har vært. Og hva du sitter igjen med. Og man lever jo ikke livet for å sitte igjen med en gevinst.» Men jeg er bekymret for at Tollef

prøver å overbevise meg om noe han ikke tror på selv, at han står og tenker på hva han selv har, og hva han selv har utrettet (Marstein, 2018, s. 399).

Her hentydes romanens tittel, nemlig at livet også bør settes pris på gjennom tilbakeblikk, og ikke alltid med utgangspunkt i det man har eller det man har mot slutten av livet i en viss alder. Å være vellykket i nåtiden kan også bety å ha en innholdsrik og meningsfull fortid. Kameraten til Monika prøver å analysere livet på den måten; altså en annen måte enn den heteronormative livslinjen går ut ifra, nemlig at livet ikke nødvendigvis dreier seg om investering i framtid og at vellykkethet kan sees i sammenheng med å leve i samspill med gitte holdeplasser. Han utfordrer dermed den normaliteten som tidligere blir opprettet i romanen.

Monika har endret sitt syn på det foregående; fra å skissere fortiden som bedre og lykkeligere enn den faktisk var, ser hun nå heller tilbake på livet sitt som et mislykket prosjekt i sin helhet. Flere av anmelderne av *Så mye hadde jeg* har tatt tak i nettopp dette aspektet ved fortellingen. Margunn Vikingstad for *Klassekampen* og Gabriel Michael Vosgraff Moro for *VG* tar nemlig tak i slutten av fortellingen og dens betydning. Både Vikingstad og Vosgraff Moro påpeker bokens fremkallelse av refleksjoner rundt valg av livsløp; valgte man rett, sett i ettertid? Vikingstad ser også romanen som en hensynsløs skildring av en grunnleggende tapsfølelse (Vikingstad, 2018). Dette tatt i betraktning kan romanen leses som en omvendt dannelsesroman, da protagonisten virker mer misfornøyd med livet mot slutten av beretningen. Gjennom Monikas kamerat Tollef og i kraft av tittelen framstilles likevel et viktig poeng som åpner for refleksjon rundt livsløp, vellykkethet og utvikling – nemlig at livet kanskje ikke bør sees som et regnskap som skal gå opp til slutt, men heller som en reise som også handler om hva man har hatt *gjennom* livet.

Fortløpende i romanen blir Monikas søster Elise det tydeligste eksempelet på et liv der vellykkethet måles ut ifra hva man har, og særlig hva man har når livet går mot slutten. Halberstam beskriver dette som selvbevissthet mot slutten av livet; en viktig holdeplass i den heteronormative linjen. Selv om Elise ikke er lykkelig i nåtiden, velger hun likevel å bli værende i ekteskapet i redsel for å bli ensom i framtiden. En slik logikk er motsatt av den Monika baserer livet sitt på og bekrefter gjennom vennen (og ekskjæresten) Tollef. Han setter nemlig ord på en livsførsel Monika har fulgt, nemlig i å fokusere på tilfredshet i nåtiden. Gjennom fortidskonstruksjonene blir vi likevel kjent med at Monika ser livsprosjektet som

mislykket og kan i lys av Halberstams antagelser forstås som et aldrende som bryter med heteronormativitetens oppfatning av respektabilitet.

I det foregående har jeg vist at tredjepersonsfortelleren i *Historien om Eli* i utgangspunktet skisserer fortiden som negativ; Eli skrives fram som tafattheten og usikker. Videre ser man at fortidskonstruksjonene vekker lysten til handling og fungerer som et startskudd for gjennombruddet i romanen. Da aborten og gjennombruddet trer i kraft, endres også minnesarbeidet fra negativt til positivt; hun husker på drømmene om framtiden hun hadde som barn – drømmer som dreide seg om et en annerledes livsutvikling. Monika i *Så mye hadde jeg* og Uni i «Fru Hjelde» konstruerer i motsetning fortiden med positive trekk, en tid som bar preg av frihet og andre muligheter enn den samtidige livsfasen. Monikas konstruksjoner av fortid endrer seg da Monika blir eldre, og i kraft av det utløses vendepunktet i romanen. Da ser hun plutselig tilbake på livet sitt uten å trekke fram mulighetene; men heller de begrensningene valgene hennes har medført. De to narrativenes fortidskonstruksjon har endret seg i motstridende retninger og resulterer i at Monika på en måte ender opp der Eli startet, mens Eli ender opp slik Monika begynte. Vendepunktene blir motsatt.

Kapittel 8 Konstruksjon av framtid

Konstruksjon av framtid i tekstene forteller oss om drømmer, håp og ønsket utvikling, men også redselen for å mislykkes i livsprosjektet. I enkelte tilfeller velges spesifikke livsmønster bort fordi det ikke oppleves som forenelig med å være fornøyd i nåtiden, mens andre ganger handler begrunnelsen for livsvalg nettopp om å «sikre framtiden». Å se for seg et liv som ikke blir realitet, en ideell verden for å bli lykkelig og vellykket, skaper i bøkene en illusjon av uoppfylte krav, brudd med forventninger og usamtidighet i alder. Konstruksjon av framtid viser hvilke drømmer, redsler og forventninger som ligger i oss. I narrativene blir slike konstruksjoner aktuell i forhold til temporalitet, fordi konstruksjoner av framtid gir indikasjoner på om det forestilte livsmønsteret stemmer overens med normaliteter som representeres. For de respektive kvinnelige protagonistene blir framtiden konstruert enten som et ønskelig frihetssted der de ikke styres av forventninger, eller som et umulig lykkeprosjekt. Et poeng jeg skal trekke fram, er måten romanene skildrer barnets funksjon som en begrensning framfor et symbol på selve framtiden. Det blir også vesentlig å trekke inn enkelte

aspekt fra «Fru Hjelde» i dette kapittelet, da novellen tydeliggjør en historisk forskjell, særlig hva gjelder barnet som framtidssymbol.

8.1 Konstruksjon av voksenliv

Hvordan de to hovedpersonene i *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg* som barn/ungdom ser for seg voksenlivet, vil nå bli gjenstand for diskusjon. Monika har drømmer om det heteronormative familielivet, mens Eli frykter at livet skal fortsette i samme spor og at hun ikke skal klare å følge de alternative drømmene hun bærer på. En gjennomgående tendens i begge tekster, er likevel redselen for å på en eller annen måte mislykkes i det livsprosjektet de ser for seg og at de ikke skal mestre livet på en hensiktsmessig måte.

I innledningen til *Livslinjer: berättelser om ålder, genus og seksualitet* skriver Ambjörnsson og Jönsson (2016, s. 7) om barns behov for å spekulere i framtiden og se for seg livet sitt framover i tid. «Hur många barn får jag när jag blir stor?» Spørsmålet ble sunget i en lek vi lekte da vi var barn. Leken dreide seg om å samle sammen grus og småstein som så ble kastet opp i luften. Mens steinene fløy snudde man håndflatene nedover så stenene datt av huden eller eventuelt ble liggende på håndryggen. Det antall steiner som ble igjen, viste hvor mange barn vi skulle få når vi ble store. Leken ble akkompagnert av latter og glede. Fikk du ingen barn, syntes de andre synd på deg, fikk man hele gruslasset, lo man høylytt. Følelsene som raste gjennom kroppen varierte fra glede til flauhet, og kanskje til og med ubehag. I følge Ambjörnsson og Jönsson ble våre forventninger og frykter uttrykt i leken. Det fantes en skrekk og en forlokkelse– og til dels fremmet leken følelsen av en skjebne, at ens framtid og livslinje allerede var bestemt, samtidig som at den tydeliggjorde tilfeldighetene i livet (Ambjörnsson, 2016, s. 7). Det faktum at barn, inkludert meg selv, lekte denne leken, sier i seg selv noe om samtidens og kulturens fokus på framtid og «satte» måter å organisere tid i et liv. At følelsen av mislykkethet ble koblet til barnløshet da vi selv var barn, sier også mye som de internaliserte holdningene som ligger i oss og former hvordan vi selv ser for oss livsløpet og framtiden.

På tross av internaliserte holdninger knyttet til hvordan et liv bør se ut, drømmer Eli i *Historien om Eli* om et voksenliv som skiller seg fra det velkjente livet som foreldrene representerer. Gjennom barndomsskildringen av Eli blir det tydelig at muligheten for alternative måter å organisere livet på er tilgjengelig for henne: «Beständig hadde Eli hatt lyst til å gjøre opprør mot denne tanken, mot denne måten å leve på, mot denne overbevisningen

til moren om at alt var som det var, [...] (Køltzow, 1975, s. 6). Til tross for foreldrenes ønske om å påvirke henne i en bestemt retning, drømmer Eli om å gjøre opprør mot morens tankegang og hennes måte å leve på. Hun forstår allerede som barn at hun ikke ser for seg å følge i foreldrenes fotspor. Det som imidlertid gjør henne bevisst på andre måter å legge opp livet, er tanten Ada.

Videre handler også framtidskonstruksjonene som skapes i *Historien om Eli* om frykt for at livet skal fortsette som før og at hun ikke skal klare å bryte ut av det mønsteret hun har kommet inn i – på tross av hennes bevissthet som barn. Da Eli er i slutten av tenårene/starten av 20-årene er hun ikke tilfreds med den hun har blitt og sammenligner seg til stadighet med tanten Ada: «Ada hadde vært den samme hele tiden; det var bare hun – Eli selv – som satt her og drømte om å bli en annen; om å bli saklig, modig, en som tålte alt» (Køltzow, 1975, s. 52). Elis konstruksjon av framtid handler i stor utstrekning om å bli en annen, en person som kan stå opp for seg selv, være modig og handlekraftig – og bli den personen hun så for seg da hun var barn.

I romanen *Så mye hadde jeg* hadde Monika også drømmer om hvordan hun ville bli som voksen. Som tidligere nevnt, ser den voksne Monika tilbake på hvordan hun så for seg framtiden da hun var liten. Som barn lyder drømmen om framtiden som følger:

Jeg forestilte meg å stå på en scene og snakke til en forsamling. Reise til utlandet, jobb og ferie. Jeg forestilte meg boliger med parkettgulv og store vinduer der jeg skulle ha middagsgjester og fester. Jeg så for meg at jeg åpnet en flaske vin og skjenket i to glass, og det var neglelakk på fingrene mine. Barn, en gutt og en jente, som løper over gulvet med lakksko. Et juletre på parkettgulvet jeg pyntet sammen med en mann (Marstein, 2018, s. 39).

Gjennom Monika skildrer førstepersonsfortelleren de usamtidige betraktningene på lignende vis. Da Monika er barn ser hun for seg interiør, handleturer på IKEA og samliv med en mann; en felles sjargong med det nevnte ovenfor. Fortelleren er sånn sett til å stole på, da de samme visjonene om framtid legges fram da fortiden ble konstruert. Monikas framtidskonstruksjon er likevel mer detaljert og inneholder alt fra drømmer om karriere, reising, sosialt liv og småbarnsliv. Hun vil ha suksess i arbeidslivet, reise utenlands og tjene penger for å kunne ha

et fint hjem. Hun vil også drikke vin og ha fester. Samtidig vil Monika ha kjæreste og to barn. Anmelder i *NRK*, Marta Norheim, skriver en anmeldelse av romanen med følgende overskrift «Klokt om det moderne begjæret etter alt». Overskriften antyder at teksten framfor alt representerer et moderne begjær, men betinget med teori og den queere temporaliteten, kan et moderne begjær også forstås som ønsket om det heteronormative livet. Et livsløp preget av forutsatte punkter som dreier seg om heteroseksuell parbinding, karriereutvikling, reproduksjon og det å skape en familie (Ambjörnsson, 2016, s. 9) – nettopp slik Monika som barn ser for seg framtiden.

8.2 Barn – framtidssymbol eller en begrensning?

I den første delen av analysen har jeg drøftet hvilken funksjon reproduksjon har i de narrative tekstene. I dette underkapittelet vil det være naturlig å gjenoppta tematikken fordi bøkene eksplisitt omtaler reproduksjon i sammenheng med framtidskonstruksjoner. Hvordan barnet bærer med seg enten begrensninger eller muligheter i framtiden, vil derfor bli utbrodert her. Det vil også være hensiktsmessig å igjen trekke linjen tilbake til Sigrid Undsets litteratur på starten av 1900-tallet for å betone den historiske utviklingen mer detaljert og gjennomgående.

I novellen «Fru Hjelde» illustreres barnets funksjon tydelig gjennom å være meningsbærende for framtiden og for å være nettopp framtiden når dets foreldre blir eldre, og jeg vil derfor gjenta et sitat jeg har brukt før: «Ungene dine, det er da ditt eget kjøtt og blod som er friskt og glatt når du er skrumpet og rynket. Du kan være glad til du har døtrene dine da å greie manken på!» (Undset, 1917, s. 177). Å ha barn var et stort ansvar og berøvet store deler av mødres fritid. Et vesentlig poeng med å føde barn, var derfor at de var neste ledd i generasjonen og på den måten bar med seg foreldrenes DNA inn i framtiden og førte slekten videre. Det å ha barn ble også sett på som å ha lyktes i livet, som noe man kunne leve gjennom i alderdommen. Sånn forstått settes personer med barn i en særstilling; alderismens diskriminerende funksjon får ikke den samme effekten, da barn er foreldrenes kropper.

I tiden novellen ble skrevet spilte også barna rollen som forsørgere når foreldrene ble gamle, så jo flere barn man hadde, jo sikrere var man å få en verdig alderdom med hjelpen man trengte. Man tenker at slike funksjoner er utdatert, men romanen fra 2018 i denne analysen, representerer også en idé om at barna skal ha en funksjon for foreldrenes framtid. Å være gammel og alene er en nemlig en konstruert redsel som flere av de kvinnelige romanpersonene i *Så mye hadde jeg* eksemplifiserer, og som dermed også belyser samtidens

alderdomsproblematikk. Det vil jeg diskutere nedenunder i det kommende.

I *Historien om Eli* skaper er datteren til Eli, Marianne, ofte en del av framtidskonstruksjonene som finner sted. Eli uttrykker misnøye over å ha blitt mamma og gruer seg over situasjoner som kan komme til å oppstå i framtiden. Det Eli fokuserer på i framtidskonstruksjonene som involverer datteren, er tanken om at friheten hennes er borte:

Like fullt ble hun innimellom grepet av en kveldende fornemmelse; hun tenkte på hvordan det skulle bli å være hjemme når ungen fikk meslinger, eller det gikk et kort øyeblikk gikk opp for henne at livet hennes var ugjenkallelig forandret og at hun hadde mistet friheten (Køltzow, 1975, s. 76).

Denne meningen kunne også blitt satt i sammenheng med kapittelet «Modenhet» i første analysedel, da Eli i lys av Halberstams betraktninger om karaktertrekk i gitte livsfasener tenderer å framstå som usamtidig i alder og umoden i sin rolle som mor. Jeg synes også problematikken passer inn her, da den negativt ladede konstruksjonen av framtid er framtreddende og tydeliggjør hvordan barnet begrenser Eli. Hverdagslige utfordringer med barnet blir skildret som problematiske scenarioer og gir oppfatningen av at Eli ikke var klar til å få barn. Noen av anmelderne av romanen har også tolket Eli dithen, da anmelder Tordis Ørjasæter fra *Dagbladet* ikke forstår hvordan Marianne kan bety så lite for Eli og at hun ikke blir forandret i møtet med datteren (Ørjasæter, 1975). Anmelder i *Ny Tid*, Helge Rønning, er på sin side positivt innstilt til det han kaller en kritikk av «troen på det spesielle forholdet mellom mor og barn der de begge er avhengig av hverandre» (Rønning, 1975), mens Køltzow selv uttaler at vi må «Slutte å sukke morsrollen» og prøver gjennom Eli å skildre en kvinne som ønsker livsutfoldelse, men som hemmes av barnet (Eide, 1975).

Romanen *Så mye hadde jeg* diskuterer også hvordan reproduksjon representerer en del av framtidskonstruksjonene som forekommer. Som barn er Monika tydeligere en del av det mønsteret kulturen, tidsperioden og familien i romanen konstruerer, og hun drømmer som vist ovenfor om en heteronormativ livsutvikling. Likevel skal det vise seg at den tradisjonelle kjernefamilien ikke blir et vedvarende prosjekt i livet hennes. Monika får sin eneste datter da hun er 37 år gammel, og for henne blir barnet en begrensning og en hindring i hverdagen. Hun opplever at datteren frarøver henne frihet og framdrift: «Maiken nagler meg fast, til Geir, til

leiligheten, til livet vårt sammen, og hvis jeg føler at livet har tatt en feil retning, og ønsker å endre den, så kan jeg ikke det» (Marstein, 2018, s. 170). Barnet blir et bilde på at framtiden er «satt» og at man ikke lenger er fri. På den måten konstruerer Monika sin egen framtid med utgangspunkt i at barnet styrer henne mer enn hun ønsker. På tross av dette tankemønsteret, lever ikke Monika de kommende årene et satt liv. For Maiken begrenser ikke Monika nevneverdig, og når hun har mulighet, fortsetter hun i samme spor som før hun fikk barn.

8.3 Framtidsforsikring

Å sikre framtiden handler i *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg* om å sikre seg en ønsket framtid framfor en trygg framtid. Hverken Eli eller Monika er nemlig nevneverdig opptatt av å velge tradisjonelle løsninger i sin organisering av tidsbruk i livsløpet.

I *Historien om Eli* ønsker Eli i slutten av 20-årene et positivt livsmanus i tråd med hennes egne ønsker framfor å leve et liv i samsvar med de forventningene som skrives fram til henne. Den utviklingen starter med et brennende engasjement for radikal venstrepolitikk. Eli blir nemlig på et tidspunkt veldig interessert i kvinnefrigjøringskamper og likestilling, og hun *opptrer* som selvsikker og ambisiøs for første gang i livet: «Hun stod på stands, fløy på dører, snakket til mennesker om at de måtte få makt over sitt eget liv» (Køltzow, 1975, s. 112). Elis ambivalens gjennomsyrrer også dette aspektet ved livet hennes. Hun oppfordrer andre, og særlig kvinner, til å ta kontroll over livene sine, men gjør ikke det samme selv: «Og denne evige flirten med tanken på å flytte for seg selv, hvor dum den var, hvor frekk!» (Køltzow, 1975, s. 116). Hun drømmer om å leve selvstendig og flytte for seg selv, samtidig som hun fordømmer tankegangen som dum og urealistisk.

Eli makter til slutt å ta styringen over eget liv på tross av forventninger hun på ulike måter stilles overfor. Mens Eli sitter på venterommet for å få innvilget abort, ser hun for seg scenarioet der hun gjennomfører svangerskapet: «Hun forestilte seg at hun fullførte svangerskapet, forestilte seg den ene scenen etter den andre – forestilte seg hvordan det virkelig ville bli hvis hun virkelig gjorde det. Det hjalp. Hun forstod at hun ikke *kunne* få et barn til, at bestemmelsen var tatt (Køltzow, 1975, s. 119). På dette tidspunktet har Elis tankesett forandret seg, og da hun opplevde den første graviditeten som forutbestemt, utløser denne handlekraft og vilje til å stå på egne bein. Selv om Elis politiske interesse lenge var dobbeltmoralisk, tolker jeg den politiske involveringen som en utløser for at hun til slutt endret retning i livet. Gjennom dette blir det tydelig at romanens historiske kontekst har stor

betydning for Elis personlige utvikling. At 1970-tallets kvinnebevegelser blir en avgjørende årsak til at Eli bryter med konvensjoner, gjenspeiler også samtidens effekt på litteraturen.

Etter Eli har tatt abort bestemmer hun seg for å flytte fra Harald og Marianne. Hun leier en leilighet i Stockholm og er spent på hva som skal skje videre: «Hele tiden gledet hun seg til Det nye Livet» (Køltzow, 1975, s. 141). Tankegangen til Eli har på dette tidspunktet blitt snudd på hodet; framtiden har fått stor bokstav og skisseres ikke lenger som noe bestemt og uforanderlig slik som før: «For hun ville fortsatt være den samme; ville dumpe opp i lignende situasjoner, ville være like hjelpeløs da også» (Køltzow, 1975, s. 64). Elis tanker om seg selv og sitt eget liv har gått gjennom en snuoperasjon. Fra å konstruere framtiden som noe bestemt og satt, til å skape sitt eget liv basert på aktive og selvstendige valg. Konstruksjon av framtid har vært med på å illustrere dette, da måten hun ser for seg livet endrer seg drastisk etter at hun tar abort og virkeliggjør et gjennombrudd. Interessen hennes for radikal venstrepolitikk virker først meningsløs, da hun lever et liv basert på de premissene hun kritiserer. I etterkant kan engasjementet hennes likevel forstås som en utløser og inspirasjonskilde til de aktive og livsendrende valgene hun etter hvert tar. Gjennom det vises også den påvirkningskraften samtiden har og at romanens utgivelsesperiode har stor innvirkning på de mekanismene som styrer Eli i bestemte retninger. Lenge kjemper hun med foreldregenerasjonens forventninger, men ender til slutt opp med å ta valg i samsvar med kvinnefrigjøringens selvstendighetsprosjekt. Eli eksemplifiserer en alternativ temporalitet der framtiden hennes skapes uavhengig av de pragmatiske markørene for hva et liv skal inneholde og bestå av.

I *Så mye hadde jeg* eksemplifiseres framtidssikring gjennom søsteren Elise. Hun velger å bli værende i et skrantende ekteskap for å sikre framtiden og unngå ensomhet i alderdommen. Det som ingen kunne forutse, men som likevel kan skje, rammer Elise. Mannen dør plutselig i starten av 60-årene: «Søsteren min. Ingen å bli gammel med etter så mye slit. Endelig adskilt, etter så mange herrens år» (Marstein, 2018, s. 391). Monikas søster holder ut i ekteskapet for å sikre seg det hun tror er en verdig og god alderdom der hun ikke er alene og ensom. Mannen hennes er utro og intimiteten er ikke tilstedeværende, men hun klamrer seg likevel fast i tosomheten på grunn av redselen for å oppfattes som mislykket. Som en slags skjebnens ironi blir det ikke slik Elise hadde sett for seg, og hendelsen kan leses som et pek mot heteronormativitetens logikk. Monika på sin side uttrykker en form for lettelse over at søsteren er fri, for at hun endelig er adskilt etter så mange år. Etter å ha vært i et forhold som har gitt henne lite, fordi hun har vært redd for å bli sett ned på og bli ensom, ender hun likevel opp

alene, men uten å aktivt ha tatt valget. Men den nevnte ironien rammer også Monika, da heller ikke hennes liv ble helt som hun hadde sett for seg.

Konstruksjon av framtid i de respektive tekstene har først vist hvordan de kvinnelige protagonistene så for seg fremtiden som barn. Der skiller Eli og Monikas konstruksjoner seg fra hverandre, da Eli drømte om å bryte med foreldrenes fastlagte verdensoppfatning mens Monika på sin side så for seg et heteronormativt livsløp. Etter hvert som Monika blir eldre, fokuserer hun mer på nåtiden og hva hun selv vil, ikke hva andre forventer av henne. Eli tenderer også å bevege seg bort fra barndomsdrømmene, da hun starter et liv i takt med den heteronormative livslinjen. I «Fru Hjelde» blir barnet et tydelig og meningsbærende bilde på framtid, da barnet eksplisitt blir beskrevet som foreldrenes eget kjøtt og blod. En slik funksjon får aldri døtrene til Eli og Monika, da de heller tenderer å ha motsatt effekt; de får de kvinnelige protagonistene til å kjenne seg begrenset i sin livsutfoldelse. Eli finner tilbake til barndomsdrømmene, mens Monika også gjøres bevisst på det hun så for seg som barn som ikke ble realitet. Utviklingen og vendepunktene i *Historien om Eli* og *Så mye hadde jeg* har utviklet seg parallelt, men i motstridende retninger.

Kapittel 9 Konklusjon

I denne avhandlingen har målet vært å gi en fortolkning av de to dannelsesromanene *Historien om Eli* av Liv Køltzow og *Så mye hadde jeg* av Trude Marstein vedrørende kvinners liv og de faktorene utenfor og i dem selv som påvirker et livsløp. I tillegg til primærkildene har det også vært hensiktsmessig å inkludere novellen «Fru Hjelde» av Sigrid Undset på enkelte felt for å synliggjøre og understreke historiske forskjeller og en utvikling innenfor problematikken. I min lesning av *Historien om Eli*, *Så mye hadde jeg* og «Fru Hjelde», har jeg dannet meg et inntrykk av sammenlignbare strukturer, personer og tematikk– som jeg nå avslutningsvis skal sammenfatte. Analysen har rettet seg mot forventninger til kvinners livsløp og har i hovedsak pekt på tekstenes tematiske og narratologiske aspekter og hvordan de til sammen utgjør et meningsbærende uttrykk.

Med utgangspunkt i queer temporalitet har analysen vist hvordan historisk, kulturelt og internalisert befestede normer synliggjøres i litteraturen, og i kraft av det, illustrerer gitte forestillinger til kvinners livsmanus. Teoretikerne jeg i hovedsak har anvendt for å belyse

diskusjonen er Jack Halberstam, Sara Ahmed, Lee Edelman og Fanny Ambjörnsson. Gjennom deres betraktninger hva gjelder kvinners forventede livsskjema, har det kommet fram hvordan de kvinnelige romankarakterene eksemplifiserer brudd med de tidssamtidige konvensjonene som konstrueres i de respektive tekstene. De to analysedelene har vist hvordan verkene konstruksjon av ungdommelighet, konstruksjon av fortid og konstruksjon av framtid, kan brukes for å stadfeste hvilke konvensjoner som kan knyttes til kvinner i gitte faser i livet og hvordan det også kan resultere i usamtidighet i alder. Analysen av de kvinnelige protagonistenes familiære relasjoner med foreldre, mødre og tanter, har også vært et viktig utgangspunkt for å videre forstå kvinnenens livsmønster i forhold til queer temporalitet. Analysen har vist en tematisk sammenligning der de ulike verkene har blitt tolket vekselvis i de forskjellige kapitlene og undertitlene.

I første kapittel «Konstruksjon av ungdommelighet» tar jeg opp «Klærnes funksjon i *Så mye hadde jeg*». Analysen viser hvordan litteraturen bruker klær som en markør for konstruert ungdommelighet, da bekleddingen de eldre kvinnelige romankarakterene bærer kan sees i sammenheng med queer temporalitets antagelser om at sosiale strukturer også skaper grunnlag for sosial kategorisering. Klærne til Monika og datteren Maiken blir også skildret i forhold til hverandre, og skriver fram en «konkurrans» mellom dem, da romanen vender på familiefunksjonen. Klærne mor og datter går med i kombinasjon med hverdagslige fordommer, setter Monika i relasjon til ungdomstid og eksemplifiserer dermed et tydelig eksempel på et aldersbrudd.

Kapittelet «Ungdommelighet» tar også opp hvordan moderasjon og modenhet diskuteres i relasjon til alder og forventninger. I analysen blir moderasjon satt i sammenheng med kjærlighetsrelasjoner, og illustrerer sånn sett at livslange ekteskap er det som er utgangspunktet for et liv i takt med den heteronormative livslinjen på 1970-tallet og i 2018. I de respektive verkene illustreres dette gjennom å etablere vedvarende kjærlighetsrelasjoner og ekteskap som en framtreddende normalitet. Den historiske forskjellen blir tydeligst gjennom sammenligning av de navn-like kvinnene Elise (Monikas søster) og Eli. Da Eli er i 20-årene forbinder hun tanken på å treffe menn med et «forsinket ungpikoliv», mens Elises ønske om å skille seg som 60-åring også framkaller mekanismer som tilsier at alder ikke samsvarer med handling. Gjennom 40 år med kvinnebevegelse viser litteraturen at grensen for usamtidighet i alder hva gjelder moderasjon, har beveget seg mange tiår framover.

Avhandlingen skisserer også modenhet som et uttrykk for å vokse fra ungdomsfasen. I ordets betydning ligger en konkret forståelse av å «endre seg, fralegge seg egenskaper og få en større innsikt». De kvinnelige protagonistene tenderer å framstå umoden fordi de ikke gjennomgår en slik ønsket endring i væremåte. Elis uttrykk for umodenhet kommer tydeligst til overflaten gjennom avhengighetsforholdet med foreldrene. Dette setter jeg i sammenheng med hvordan Sara Ahmed antagelser om den rette linjen påvirker Eli og spiller den største rollen for at livet hennes ikke får den utviklingen hun ønsker i starten. Sånn sett lever Eli i tråd med de forventningene hun stilles overfor, men gjennom kvinnebevegelsens interesser, skisseres også Eli som en tafatt kvinne som ikke makter å gi livet den utviklingen hun selv ønsker. Monikas foreldre representerer også den rette linjen, men i kraft av at romanen er skrevet i samtiden, tilskrives ikke foreldrene den samme påvirkningskraften og utgjør dermed et viktig historisk skille mellom de to fortellingene. Monikas livsførsel kan likevel settes i sammenheng med queer temporalitets forståelser av modenhet og samfunnets konstruerte oppfatninger av respektabel tidsbruk i et liv. Umodenhet kan sees i mange former, og for Monikas tilfelle dreier det seg om å ikke tilpasse seg nye livssituasjoner som sosialt konstruerte normer forventer. Hennes rolle som mor blir derfor det viktigste bilde på umodenhet, da hun ikke alltid prioriterer datteren foran seg selv. Romanen gir dermed et nyansert bilde av moderskap og anskueliggjør de subtile mekanismene som finner sted og de konsekvensene det har for Monika som moderne mor.

I andre kapittel utbroderes moderskapsdiskurser videre i begge romaner. Der løftes det fram hvilke funksjon protagonistenes mødre har hatt for døtrene og hvordan det har påvirket deres videre livsvalg. Elis mor Gerd og Monikas mor Else, blir begge tydelige representanter for romanens konstruerte normalitet og prøver å videreføre deres tanker om livsorganisering over på døtrene. Parallelt med denne forventningshorisonten skrives det også fram en annen avgjørende identifikasjonsperson i livet til protagonistene. Tantene Ada og Liv fungerer nemlig som representanter for alternative livsløp og blir i begge romaner det som introduserer hovedkarakterene for et liv som bryter med foreldrene og den heteronormative livslinjen. Den historiske forskjellen mellom romanene kan spores i mødrenes påvirkningskraft på Monika og Eli, da Monika ikke bærer med seg morens holdninger til livet på samme måte som Eli gjør. Tante Liv trer fram som den tydeligste voksenpersonen i barndommen til Monika, og hun ender med å leve et liv som harmonerer mer med tantens. Eli derimot, har også et sterkt bånd til tanten Ada, men synes å i større grad preges av en ambivalens. Sett i historiens lys, tolker jeg dette som et resultat av den pågående kampen for å løsrivelse seg fra fastlagte

livsstrukturer på 1970-tallet, som satt enda hardere ved roten da Eli vokste opp enn da Monika vokste opp litt senere. Kvinnekamp var på dagsordenen og Eli interesserer seg for politikk, men løsrivelsesprosessen tar likevel lenger tid enn den gjør i *Så mye hadde jeg*. Til tross for at de to kvinnelige romankarakterene finner identifikasjon i tantene og lever liv som ligner på deres, skriver også bøkene fram en nedverdiggende holdning til Ada og Liv. Dette kan sees i dirkete sammenheng med hvordan queer temporalitet poengterer at bare spesifikke, heteronormative livsstrategier tenderer å framstå som vellykkede måter å organisere livet på.

I det tredje kapittelet i første analysedel blir reproduksjonens funksjon teoretisk begrunnet som høydepunktet i et liv. Elis uønskede første barn blir et bilde på hvor internalisert denne tanken er i menneskesinnet. Eli ønsker ikke å bli gravid, men gjennomfører svangerskapet likevel. I *Så mye hadde jeg* blir Monika sporadisk i slutten av 20-årene og starten av 30-årene oppfordret til å få barn både av sin mor og sin søster. Den uttalte forventningen om barn i en bestemt alder blir dermed tydeligere, og særlig fordi Monika venter med å få sitt første og eneste barn til hun er i slutten av 30-årene. Betinget i oppgavens teoribruk illustreres dermed brudd med oppfatninger av et normalt aldrende som sammenfallende med et respektabelt aldrende.

Verken Monika eller Eli utvikler et nært forhold til døtrene, men opplever heller at de mister mye frihet som mødre. Sånn sett stemmer ikke Edelmans betraktninger overens med Eli og Monikas syn. Der skisseres nemlig reproduksjonen som høydepunktet i livslinjen og det tydeligste framtidssymbolet i tilværelsen. Den historiske forskjellen tydeliggjøres derimot i ved å inkludere Undsets novelle «Fru Hjelde». Der tenderer reproduksjonen å opptre slik Edelman antar – nemlig som en forlengelse av foreldrenes kropp og et bilde på at vi lever videre gjennom barna våre. I henhold til denne problematikken ser man derfor tydeligst en historisk utvikling fra 1920-tallet og fram til i dag. I 1970-tallsverket og samtidsverket tenderer nemlig reproduksjonen å ha mistet sin tidligere antatte funksjon, og heller ha den totalt motsatte effekt– nemlig å begrense kvinnenenes ønske om livsutfoldelse.

I den andre analysedelen rettet jeg større fokus mot de narratologiske grepene og hvordan det i kombinasjon med tematikken former et meningsbærende totalinntrykk. De viktigste faktorene jeg da tok hensyn til var fortellerens troverdighet og de narratologiske grepenes funksjon for struktur og handlingsutvikling. I det første kapittelet «Konstruksjon av fortid» kommer det fram at tredjepersonsfortelleren i *Historien om Eli* skisserer fortiden som negativ;

Eli sliter med å ta valg i livet og er kontinuerlig usikker på hva hun vil. Hun påvirkes av to forventningshorisonter; foreldrenes konservative livssyn og kvinnekampens interesser. Etter hvert seirer sistnevnte og det resulterer i at fortidskonstruksjonene vekker lysten til handling. Videre fungerer analepsene også som startskudd for gjennombruddet i romanen. Da aborten og vendepunktet trer i kraft endres også minnesarbeidet fra negativt til positivt; hun husker plutselig det livet hun så for seg som barn – nemlig drømmer om et liv som representerte noe annet enn den virkeligheten foreldrene introduserte og befestet.

Monika i *Så mye hadde jeg* og Uni i «Fru Hjelde» assosierer i motsetning fortiden på en positiv måte og framstiller det foregående som en tid som bar preg av frihet og andre muligheter enn det samtidige. Da Monika som godt voksen ser tilbake på livet, endrer hennes konstruksjoner av fortid seg fra positiv til negativ, og skaper dermed et slags vendepunkt. Da ser hun plutselig tilbake på livet sitt uten å trekke fram mulighetene, men heller de begrensningene valgene hennes har medført. Fortellerens troverdighet og funksjon i denne beretningen er ikke like mye til å stole på, da situasjoner som ble skildret i nåtid ble framstilt på en bedre enn de egentlig var, da Monika så tilbake. Det man likevel kan stadfeste er at de to narrativenes fortidskonstruksjon endrer seg i motsatt retning og fører til at Monika på en måte ender opp der Eli startet, mens Eli ender opp slik Monika begynte. Vendepunktene blir motsatt.

Det siste kapittelet i denne analysen dreide seg om konstruksjon av framtid og har vist hvordan de kvinnelige protagonistene så for seg framtiden som barn. Eli drømte om å bryte med foreldrenes fastlagte verdensoppfatning, mens Monika på sin side så for seg et heteronormativt livsløp. Etter hvert som Monika blir eldre, ender visjonen om mann, barn og villa i skyggen av det virkelige livet og nåtiden. Eli beveger seg også bort fra barndomsdrømmene og starter et liv i tråd med den heteronormative livslinjen. I konstruksjon av framtid spiller barnet igjen en avgjørende rolle. I «Fru Hjelde» blir barna til Uni et tydelig og meningsbærende bilde på framtid, da reproduksjonen eksplisitt blir beskrevet som foreldrenes eget DNA som de kan leve videre gjennom. En slik funksjon får aldri døtrene til Eli og Monika, da de heller tenderer å ha motsatt effekt; de får de kvinnelige protagonistene til å kjenne seg begrenset. Ringen sluttet da Eli etter aborten igjen finner tilbake til barndomsdrømmene, mens Monika også implisitt – gjennom følelsen av mislykkethet, gjøres bevisst på det hun så for seg som barn som ikke ble realitet. Utviklingen og vendepunktene i

Historien om Eli og Så mye hadde jeg har utviklet seg samstemt og parallelt, men i forskjellige retninger.

Historien om Eli og Så mye hadde jeg har begge en åpen slutt der de kvinnelige protagonistene er fri og selvstendig, men likevel befinner seg på et ubestemmelig følelsesmessig sted. Poenget og konklusjonen med denne oppgaven blir likevel nyttig og det samme, nemlig at det ikke finnes en oppskrift på hvordan et liv skal leves, men at samfunnet tenderer å fremme slike oppskrifter likevel. Avhandlingens interesse har derfor vært å rette fokus mot de usynlige internaliserte tids- og kulturbefestede forventningene som ulmer i alle liv og som skildres gjennom litteraturen. Uansett hvor fri og upåvirket et menneske virker og føler seg, kommer man ikke unna de mekanismene som hjelper folk i å organisere livet. Hadde de ikke fantes, hadde vi ikke levd så likt som vi gjør. Vi påvirkes av familie, venner, det vi leser, ser og hører – og generelt alt som rører seg i tiden vi eksisterer. Oppgavens hensikt er å gi dette fenomenet oppmerksomhet og kritikk, fordi vi tenderer å se ned på, mislike og mistenkeliggjøre mennesker som på en eller annen måte lever alternative liv som strider imot de institusjonaliserte normene vi ubevisst lever under.

En oppfatning jeg har gjort meg i arbeidet med dette materialet er tanken om at Marstein har gått inn for å skildre den motsatte og tidssamtidige løsrivelseshistorien til Eli gjennom Monika. Ungdomstiden til de to protagonistene finner sted med om lag 10 års mellomrom, da Monika er 19 år i 1979 og Eli muligens er i slutten av 20-årene. Marstein kan sånn sett ha beskrevet en parallell historie der den kvinnelige hovedpersonen ikke lot foreldrene få definisjonsmakt over hva et liv bør inneholde og bestå av, men heller lot Monika inspireres av tanten Liv fra første stund. Dette leser jeg i forlengelse av at romanen er utgitt i 2018 og dermed gir andre betingelser for forventninger til det kvinnelige livsløpet. Marstein forteller historien om den frihetssøkende kvinnen videre, bare 50 år seinere og med samtidens blikk på det foregående. Hun skriver fram den imaginære fortsettelsen om en kvinne som på 1970-tallet akkurat hadde begynt å følge et queert livsmønster ved fortellingens slutt. Historien om Monika er sånn sett historien om hva som *kunne* ha skjedd dersom vi fikk følge Eli inn i samtiden.

Litteraturliste

Ahmed, S. (2006) *Queer Phenomenology*. Durham and London: Duke University Press

Ambjörnsson, F. (2006) *Vad är Queer?* 2.utg. Stockholm: Natur og Kultur.

Ambjörnsson, F. og Jönsson, M. (2010) Innledning, i *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam, s. 7-25.

Ambjörnsson, F. og Bromseth, J. (2010) När du gifter dig och får barn.:Om ålder, heteronormativitet og genus, i Ambjörnsson F. og Jönsson, M. (red.) *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam, s. 204-232.

Ambjörnsson, F. (2011) *Rosa: den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront förlag.

Ambjörnsson, F. (2020) Foredrag om boken *Rosa: den farliga färgen*. Var tilgjengelig på: Universitetet i Bergen 27.02.2020.

Andersen, P. R. (2018) Trude Marstein, i *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Trude_Marstein (Hentet: 11. september 2019).

Andersen, P.T (2020) Liv Køltzow, i *Norsk biografisk Leksikon*. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Liv_K%C3%B8ltzow (Hentet: 11. april 2020).

Bjørnskau, E. (1975) *Aftenposten*, 13. desember. Tilgjengelig fra: (Hentet: 7.januar 2020).

Brekke, T. (2020) Liv Køltzow, i *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Liv_K%C3%B8ltzow (Hentet: 3. april 2020).

Brenne, E. B. (1995) «*To 80-tallsromaner i Liv Køltzows forfatterskap*». Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

Danielsen, H. (2013) Den nye kvinne- og mannsbevegelsen på 1970-tallet, i Danielsen, H. (red.) *Da det personlige ble politisk*. Oslo: Spartacus forlag, s. 7-21.

Danielsen, H. (2013) Pasjonert politikk – danningen av den frigjorte kvinnen på 1970-tallet, i

- Danielsen, H. (red.) *Da det personlige ble politisk*. Oslo: Spartacus Forlag, s.21-61.
- De Beauvoir, S. (1949) *Det annet kjønn*. Oversatt fra *Le Deuxième Sexe* av B. Christensen. Oslo: Pax Forlag.
- Edelman, L. (2004) *No Future*: United States: Duke University Press.
- Engelstad, I., Iversen, I. (1977) Tre tilnæringsmåter til kvinnelitteraturen, i Bonnevie, M. B. (red.) *Et annet språk: Analyser av norsk kvinnelitteratur*. Sarpsborg: Pax Forlag, s. 195-242.
- Foucault, M. (1976) *Seksualitetens historie 1: Viten og viljen*. Oversatt fra: *La Volenté de savoir. L'Histoire de la sexualité. Tome 1*, av E. Schaanning. Oslo: Pax forlag.
- Fredriksen, E., Mikkelsen, M. N. (2008) «*Vi er så hjelpeløse alene: Trude Marsteins Plutselig høre noen åpne en dør belyst med psykologisk intersubjektivsteori*» Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Gabrielsen, B. (2018) Hvorfor lese romaner? Svaret kan være Trude Marsteins «Så mye hadde jeg», *DN Magasinet*, 22. juni. Tilgjengelig fra: <https://www.dn.no/magasinet/boker/anmeldelser/trude-marstein/litteratur/hvorfor-lese-romaner/2-1-364365> (Hentet: 27. september 2019).
- Gjellstad, M. (2004) «*Mothering at Milleniums end: Family in 1990s Norwegian literature*». Masteravhandling. Washington: University of Washington.
- Gullestad, A. M. (2018) Epikk. I: Gullestad, A. M., Hamm, C., Sejersted, J.M, Tjønneland, E., Vassenden, E. (red.) *Dei litterære sjangrane*. Oslo: Det norske samlaget, s. 27-82.
- Halberstam, J. (2005) *In a Queer Time and Place: Transgender bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.
- Hamm, C. (2012) *Gudinner med jobb og barn? Alenemødres seksualitet i norske samtidsromaner*. Tilgjengelig fra: <https://www.idunn.no/tfk/2012/01/art04> (Hentet: 10. november 2020).

Hamm, C. (2013) «Hva er det med mor? Det ubehagelige moderskapet i norsk samtidslitteratur» i Uvsløkk, G. og Rønning, A.B. (red.) *Kjønnsforhandlinger: studier i kunst, film og litteratur*. Oslo: Pax Forlag, s. 51-68

Hamm, C. (2020) Sigrid Undset, i *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Sigrid_Undset (Hentet 1. mai 2020).

Hverven, T. E. (2018) Marsteins triumf. *Klassekampen*, 11. august. Tilgjengelig fra: <https://www.klassekampen.no/article/20180811/ARTICLE/180819995> (Hentet: 28. august 2019).

Hverven, T.E. (2016) Erotikken som speil. *Klassekampen*, 16. april. Tilgjengelig fra: <https://www.klassekampen.no/article/20160416/ARTICLE/160419971> (Hentet: 13. januar 2020).

Jack Halberstam (2020), i *Wikipedia*. Tilgjengelig fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Jack_Halberstam (Hentet 3. april 2020).

Johnsen, E. (2004) «Plutselig, virkelig: om språk, erkjennelse og identitetsproblematikk i to nyere norske romaner: en analyse av *Like sant som jeg er virkelig* av Hanne Ørstavik og *Plutselig høre noen åpne en dør* av Trude Marstein». Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

Jönsson, M. (2010) «Det släpar efter mig» Osamtidigt åldrande i Kerstin Thorvalls författarskap, i Ambjörnsson F. og Jönsson, M. (red.) *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam, s. 25-48.

Knudsen, C (2015) Følelsen av å alltid ha fortalt en annen historie. *Morgenbladet*, 14. august. Tilgjengelig fra: <https://morgenbladet.no/2015/08/folelsen-av-alltid-ha-fortalt-en-annen-historie> (Hentet: 9. januar 2020).

Krekula, C.N, Anna-Liisa, Näsman, E. (2005). Ålder i interseksjonell analys. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Tilgjengelig fra: <file:///C:/Users/marti/Downloads/2337-

5910- 1-SM.pdf> (Lest: 02.10.19).

Kvalvaag, H. (2007) *Krisen i moderskapet*. Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/barn-og-ungdom-historie-kjonn-og-samfunn/krisen-i-moderskapet/1004784> (Hentet: 6. september 2019).

Køltzow, L. (1975) *Historien om Eli*. Oslo: Aschehoug.

Langås, U. (1999) *Forandringens former: En studie i Liv Køltzows forfatterskap, 1970-1988*. Oslo: Aschehoug.

Lind, A.P. (2008) «Å skrive fram en tapt verden: en studie av Liv Køltzows utgivelser på 1900-tallet: *Den unge Amalie Skram (1992) og Verden forsvinner (1997)*» Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

Lønnå, E. (2019) Abortkampen, i *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/abortkampen> (Hentet: 6. februar 2020).

Marstein, T. (2018) *Så mye hadde jeg*. Trondheim: Gyldendal.

Moi, T. (2015) Forord, i Blad, H.P. og Køltzow, L. (red.) *Å forsvinne i teksten. Hans Petter Blad i samtale med Liv Køltzow*. Oslo: Flamme Forlag, s. 9-33.

Moi, T. (2000) Innledende essay, i Christensen, B. (red.) *Det annet kjønn*. Oslo: Pax Forlag.

Moro, V. M. (2018) Bokanmeldelse: Trude Marstein: «Så mye hadde jeg». VG, 15. juli. Tilgjengelig fra: <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/4d8PAg/bokanmeldelse-trude-marstein-saa-mye-hadde-jeg> (Hentet: 27. august 2019).

Norheim, M. (2018) Klokt om det moderne begjæret etter alt. NRK, 17. juli. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/kultur/bok/klokt-om-det-moderne-begjaeret-etter-alt-1.14109162> (Hentet: 27. august 2019).

Roggen, I. (2007) «*Det åpne blikket: tilsynekomsten som estetisk og eksistensiell størrelse:*

fenomenologiske perspektiver i Liv Kølitzows Det avbrutte bildet» Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

Sara Ahmed (2020), i *Wikipedia*. Tilgjengelig fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Sara_Ahmed (Hentet 3. april 2020).

Simone de Beauvoir (2019) i *Wikipedia*. Tilgjengelig fra: https://no.wikipedia.org/wiki/Simone_de_Beauvoir (Hentet: 9. april 2020).

Sørensen, L. F. (2007) «Å være mor i moderlandet. Moderskapsdiskurser i Hanne Østviks *Tiden det tar* (2000) og *Trude Marsteins Plutselig høre noen åpne en dør* (2000). Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

Thuen, C. (2019) Interseksjonalitet, i *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/interseksjonalitet> (Hentet: 12. januar 2019).

Tvedt, T. (2006) «*Virkelig i verden: nærvær og narrasjon- en komparativ analyse av Trude Marsteins Plutselig høre noen åpne en dør* (2000) og *Carl Frode Tillers Skråninga* (2001)» Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

Undset, S. (1917) *Fru Hjelde*. Oslo: Aschehoug.

Utdanningsdirektoratet (2005) *Læreplan i norsk (NOR1-05): Kompetansemål etter Vg3 – studieforberevende utdanningsprogram og Kompetansemål etter påbygging til generell studiekompetanse – yrkesfaglige utdanningsprogram*. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/k106/NOR1-05/Hele/Kompetansemaal/kompetansemal-etter-vg3-%E2%80%93-studieforberevende-utdanningsprogram> (Hentet: 20. mai 2020).

Utdanningsdirektoratet (2015) *Grunnleggende ferdigheter*. Tilgjengelig fra: https://www.udir.no/k106/NOR1-05/Hele/Grunnleggende_ferdigheter (Hentet 20. mai 2020).

Vikingstad, M. (2018) Trøyst og beven. *Morgenbladet*, 3. august. Tilgjengelig fra: <https://morgenbladet.no/boker/2018/08/troyst-og-beven> (Hentet: 28. august 2019).

Sammendrag

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Vår 2020

Student: Martine Neset Gjertsen

Veileder: Anna Bohlin

Tittel: Forventninger til kvinners livsløp

Undertittel: En lesning av Liv Køltzows *Historien om Eli* og Trude Marsteins *Så mye hadde jeg i et queertemporalt perspektiv*

Denne masteroppgaven analyserer to norske dannelsesromaner hvor den ene er skrevet på 1970-tallet mens den andre er utgitt i samtiden: *Historien om Eli* (1975) av Liv Køltzow og *Så mye hadde jeg* (2018) skrevet av Trude Marstein. I tillegg analyserer den også aspekter ved novellen «Fru Hjelde» (1917) skrevet av Sigrid Undset. Analysen illustrerer en historisk utvikling av følgende problemstilling: Hvilke forventninger til kvinners livsløp formuleres i romanene *Historien om Eli* av Liv Køltzow og *Så mye hadde jeg* av Trude Marstein. Mellom hovedromanene skiller det nesten 40 år, mens det er om lag 100 år mellom Undset og Marsteins tekst. Et sentralt utgangspunkt for den komparative analysen, er at verkene er utgitt i forskjellige historiske perioder og dermed spiller ulike tidsepokers syn på hvordan et hensiktsmessig kvinnelig livsmanus bør utvikle seg. Bøkenes utgivelsesår er sånn sett en avgjørende komponent som styrer de forventningene som finnes enten direkte eller indirekte i verkene. For å svare på problemstillingen bruker jeg queerteori, en teori som utfordrer og problematiserer oppfattelser og begrepsbruk knyttet til kjønn og seksualitet. Jack Halberstam og Sara Ahmeds teoretiske betraktninger på område vil utgjøre utgangspunktet for teoribruken. Primærkildematerialet skildrer heterofile kvinnelige romanpersoner, der tekstenes normbrudd blir begripelige gjennom queer temporalitet. Den teoretiske tilnærmingen viser hvordan *tidspunktet* for livsvalg, handlinger og væremåter kan fortelle om kvinnene bryter med konvensjoner i et bestemt livsstadie og i en bestemt alder, eller ikke. Avhandlingen legger fram hvordan konstruksjon av ungdommelighet, familiære relasjoner, konstruksjon av fortid og konstruksjon av framtid synliggjør usamtidighet i alder med utgangspunkt i den forventede heteronormative livslinje. Avhandlingen analyserer de kvinnelige romankarakterenes selvstendighetsprosjekt og påpeker hvorvidt deres livsvalg står

i kontrast til de ideologisk konstruerte konvensjonene som finnes internalisert i dem selv og omgivelsene. I løpet av analysen identifiseres motstridende moderskaps- og reproduksjonsdiskurser, som illustrerer hvordan kvinnene utsettes for vekslende forventningshorisonter. Disse forventningshorisontene kan også forstås som konstruerte normaliteter og teoretisk betinget beskrive hva som representerer den mest normale livsførselen i en bestemt historisk periode i en konkret samfunnskrets.

Abstract

Master`s thesis in Nordic Literature

Department of Linguistic, Literary and Asthetic Studies

University of Bergen

Spring 2020

Student: Martine Neset Gjertsen

Supervisor: Anna Bohlin

Title: Expectations of women's life cycle

Subtitle: A Reading of Liv Kølitzow's *Historien om Eli* and Trude Marstein's *Så mye hadde jeg* in a queer temporal perspective

This master thesis analyzes two Norwegian educational novels, one written in the 1970s while the other is published in contemporary times: *Historien om Eli* (1975) by Liv Kølitzow and *Så mye hadde jeg* (2018) written by Trude Marstein. In addition, it also analyzes aspect of the novel "Fru Hjelde" (1917) written by Sigrid Undset. The analysis illustrates a historical development of the following problem: What expectations for women's life cycle are formulated in the novels *Historien om Eli* by Liv Kølitzow and *Så mye hadde jeg* by Trude Marstein. Between the main novels it separates almost forty years, while Undset and Marstein's text is about hundred years apart. A central point of departure for the comparative analysis, is that the works have been published in different historical periods, thus reflecting different epochs' views on how an appropriate female life script should evolve. The publishing year of books is thus a crucial component that governs the expectations that exist either directly or indirectly in the works. To answer the question I use queer theory, a theory that challenges and problematizes perceptions and conceptual use related to gender and sexuality. Jack Halberstam and Sara Ahmed's theoretical considerations in the field will be the starting point for the theoretical use. The primary source material portrays heterosexual

female novelists, where the norms of the texts become comprehensible through queer temporality. The theoretical approach shows how the timing of life choices, actions, and behaviors can tell whether women are breaking expectations at a certain stage of life or age, or not. The thesis presents how the construction of youthfulness, familial relationships, the construction of the past and the construction of the future make visible the inconsistency in age based on the expected heteronormative lifeline. The dissertation analyzes the independence project of the female novel characters and points out whether their life choices contrast with the ideologically constructed conventions that are internalized within themselves and their surroundings. During the analysis, conflicting motherhood- and reproduction discourses are identified, which illustrate how women are exposed to alternating expectations. These expectation horizons can also be understood as constructed normality's and theoretically describe what represents the most normal way of life in a historical period in a specific social circle.

Oppgavens profesjonsrelevans

I prosessen med å skrive en masteroppgave – og da særlig en masteroppgave i nordisk litteratur, kreves mange av de samme kompetansene som norskfaget i videregående skole setter seg fore at elevene skal mestre etter endt skolegang. Et av målene er at elevene skal kunne analysere et utvalg sentrale norske tekster fra ulike litterære tradisjoner og sette dem i en kulturhistorisk sammenheng (Utdanningsdirektoratet, 2005). Å se litteraturens tematikk i sammenheng med historisk plassering har vært et av hovedformålene i lektorutdanningens løp og har i masteroppgaven blitt en av mine viktigste hensikter. I samspill med det har kildehenvisning og teoretisk begrunnelse for drøfting vært avgjørende for å understeke oppgavens poeng. Et kompetansemål som kan knyttes direkte til dette, er målet om at elevene i videregående skole skal kunne referere til og vurdere kilder i aktuelle faglige situasjoner (Utdanningsdirektoratet, 2005). I arbeidet med masteroppgaven har jeg gjennomgått den største prøvelsen hva gjelder tekstforståelse og kildeutvalg, noe som gjør meg enda bedre rustet enn før til å hjelpe, veilede og inspirere elevene til å oppnå de samme kompetansene.

Å skrive en stor oppgave krever struktur i hverdagen, evne til å orientere seg i tekst og å være selvstendig i arbeidsprosessen. Disse egenskapene kan settes i sammenheng med vg3 elevens særemerfordypning, der det påpekes at de skal gjennomføre en selvvalgt og utforskende

fordypningsoppgave med språklig, litterært eller annet norskfaglig emne, og velge kommunikasjonsverktøy ut fra faglige behov (Utdanningsdirektoratet, 2005). For at elevene skal kunne gjennomføre et slikt prosjekt, kreves utviklede og stimulerte lese- og skriveferdigheter. Gjennom året med masteroppgaveskriving har jeg blitt både en bedre leser og en bedre skriver, og nettopp derfor ser jeg med selv som kompetent til å lære det følgende videre til elever: Å kunne lese på en hensiktsmessig for å skape mening i tekster fra nåtid og fortid og dermed få innsikt i menneskers tanker og skaperkraft. Det innebærer også å kunne forstå framstillinger i ulike typer tekster og å kunne forholde seg kritisk til det man leser (Utdanningsdirektoratet, 2015). Å kunne forbedre egne skriveferdigheter ved å strukturere tanker, planlegge og utforme stadig mer komplekse tekster som er tilpasset formål og mottaker (Utdanningsdirektoratet, 2015).

For å motivere elevene til lesing og skriving i norskfaget – men også ellers, kan det være lurt å vektlegge kompetansemålet som presiserer at elevene skal lese et utvalg samtidstekster på bokmål og nynorsk og drøfte hvordan disse tekstene språklig og tematisk forholder seg til vår tid (Utdanningsdirektoratet, 2005). Ved å introdusere elevene for litteratur og gjennom den synliggjøre hvordan samtiden aktualiseres, debatteres og gjerne kritiseres – vekkes kanskje et samfunnsengasjement samtidig som de ser at litteraturen speiler samfunnet. Som lærer får jeg da brukt de ferdighetene jeg har tilegnet meg gjennom utdanningens gang og i dette masterprosjektet.